

k n i h y a s p o l o č n o s ť

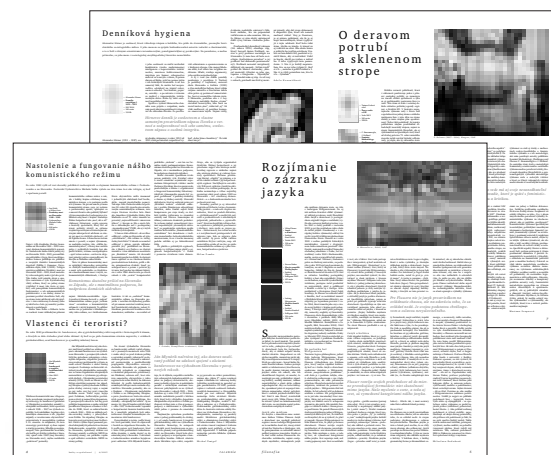
K & S

d r u h ý r o č n í k

2 0 S k

2 0 K č

4/ 2005

 Slovenská dilemissima Prečo váhajú (nielen) mladí ľudia zo Slovenska pracovať a žiť v zahraničí?	 Internet: Krásny nový svet Gigantická kniha, čitateľná na nekonečné množstvo spôsobov.	 Spravodlivosť pre všetkých? Predstavy o dobrom usporiadaní spoločenských vzťahov bývajú rôzne a nejedna z nich v sebe skrýva výbušnú minú.	 Čekání na Alzheimerera Nie je „depka“ ako „depka“, raz trvá týždeň, inokedy roky.
--	--	---	---

Ladislav Kováč:
Slovenská dilemissima
2

František Gyárfáš:
Internet: Krásny nový svet
3

Milan Zemko:
Nastolenie a fungovanie nášho komunistického režimu
4

Michal Šmigel:
Vlastenci či teroristi?
4

Miloslava Kodoňová:
Rozjímanie o zázraku jazyka
5

Adela Kvasničková:
Denníková hygiena
6

Juraj Potančok:
82. kilometer v premenách odklínania
6

Mariana Szapuová:
O deravom potrubí a sklenenom strope
7

Martina Nemethová:
Muž v sukniach
8

Zuzana V. Očenášová:
V bráne a pod bránou
8

Sylvia Porubánová
a Daniel Gerbery:
Spravodlivosť pre všetkých?
9

Štefan Šlachta:
Slovenská česká architektúra
10

Vladimír Zvara:
Schopenhauer ako opera
11

Martin Vančo:
Rukoväť zberateľa
11

Michal Ač:
Čekání na Alzheimerera
12

Ján Šalgovič:
Dve strany tej istej slovenskej emigrantskej mince
13

Vladimír Petřík:
Nie je gýč ako gýč
14

Peter Salner:
Radosť alebo ešte väčšia radosť?
14

Jiří Pospíchal:
Život ako vyvíjajúca sa sieť vzťahov
15

Vladimír Kvasnička:
Múdrosť ako problém:
Ešte raz z pohľadu umelej inteligencie a kognitívnej vedy
15

Celoživotní sprievodcovia
Ivana Hulína
16

Nové cifrovanie na starú národnú nôtu Slovenská dilemissima

Slovensko; 21. storočie. Mladá elita: muž alebo žena, slovenskej alebo maďarskej národnosti. Končí vysokú školu. Patrí k tej generácii, čo už vie po anglicky alebo ovláda iné jazyky. Prečo pracovať na Slovensku? Ťukne si na internet: ponukami na doktorandské či postdoktorandské pobyty v zahraničí sa to na webe len tak hemží. Ak má za sebou štúdium biológie, vábničky sú hneď za plotom. Napríklad vo Viedni Ústav molekulárnej patológie: dokonale vybavený, so svetoznámymi vedcami, s výbornou atmosférou. Počiatkové štipendium: dvojnásobok platu, aký majú na Slovensku vysokoškolskí učitelia. Americké ponuky: ešte lákavejšie. Ak sa takýto mladý človek v cudzine usadí a presadí, prečo by sa po troch-štyroch rokoch mal vrátiť na Slovensko?

Toto je nová podoba rozhodovania, pred akým oddávna stáli slovenskí vzdelanci. Tento text je pokusom o analýzu tejto staronovej dilemy. Čo v ňom ozdie, sú iba otázky; len sem-tam pokus o akú-takú odpoveď. Upozornenie mladým čitateľom: neberte túto výpoveď, osobnú z dôvodov, ktoré ozrejším, ani ako príklad na nasledovanie, ani ako varovanie. A už vôbec nie ako návod, čo robiť. Berte ju ako jeden z príspevkov k nášmu spoločnému premýšľaniu.

„Ja som pyšný, že som Slováčok,

moje plemá ladné / sto miliónov duší číta, / nad pol svetom vládne“ (Vajanský). „Ó, mojej matky reč je krásota, / je milota, je rozkoš, láska svätá“ (Hviezdoslav). Takéto lyrické výlevy, zdá sa, by už na túto multilingválnu mlad' nemali zabrať. „Nieto vlasti nad vlast' moju! / Horou, vodou pretkávaná, / klasom zlatým, kovom drahým, / ohňom révy požehnaná!...“ (Maróthy). „A čo by si prešiel sto krajín odrazu / krajšieho nad Liptov nejádeš obrazu“ (Horal). Presvedčaj o tom mládenčov a devy, čo navštívili Yosemite a Rio de Janeiro, na lyžovačku chodia do francúzskych Álp a letá trávia na gréckych ostrovoch!

Tak sa aspoň popýšme kultúrnymi výkonomi. Ľudovít Štúr: „My nemáme egyptské pyramidy, gotické katedrály, germánsku hudbu, románske maľby, ale národ náš si vystaval a stavia nesmrteľný pomník v dejinách poézie a piesňou.“ Pred necelými dvoma desaťročiami listoval som v knižnici Pompidou-ovho centra v Paríži bibliografickú knihu. Zoznam prekladov z českej a slovenskej literatúry. Slovenčinu reprezentovala jediná kniha: Moje deti od Eleny Maróthy-Šoltésovej. Dnes je takýchto prekladov do francúzštiny iba o málo viac. S prekladmi do iných jazykov to nie je oveľa lepšie. Nuž, na nesmrteľný pomník je to veru pramálo. „My sme nerozbili atóm / to je pravda, a čo na tom? / Skúste zrátať, ľudia premilí / tie kotrby, čo sme rozbili...“ – roztomilo ironizuje Milan Lasica.

Donedávna sme mali vôbec problém s národnou identitou. Ľudovít Štúr po neúspešnom povstaní v roku 1848 dospel k záveru, že by Slováci mali prijať ako jazyk rústinu a ako náboženstvo pravoslávie. Jozef Hurban sa zasa rezignovane rozhodol vrátiť Slovákov do jednotného „československého“ košiaru. To však nesedelo jeho synovi Svätovárovi. „Radšej sa utopiť v ruskom mori ako v českej barine,“ deklaroval. Zato keď v novembri 1989 rečnil na bratislavskom námestí český spisovateľ Pavel Kohout, desiatisticky manifestantov volal naďalej: „sme jeden národ“. O sto rokov po Štúrovi Alexander Matuška, zne-

chutený malostou a politickou zbabelosťou súčasníkov (a možno aj seba), si povzdychne: „Sme my vôbec národom?“

Francúzi či Nemci si takú otázku klásť nemusia. Potom je paradoxné toto: v porovnaní s mladými ľuďmi zo Slovenska mladí Nemci alebo Francúzi (alebo Taliani, Dáni atď.) váhajú menej, či majú pracovať a žiť v zahraničí. Idú tam, kde sa im podmienky javia priaznivejšie. Taká je moja skúsenosť; iných je možno iná. Prečo je to tak? Tu je moja hypotéza. Práve pre nesamozrejmosť národnej existencie, pre úpornú, priam zúfalú snahu nájsť dôvody, prečo zachovať jazyk a kultúru, rodina a škola nás (Slovákov, a asi rovnako aj slovenských Maďarov) v ranom detstve silno emocionálne priväzovali k našim národom a ku krajine. Používajúc výraz etológov, imprintovali nás k romantickému národovectvu vo veku batoliat, žiačikov a adolescentov, vpečatovali do nás citové väzby, ktoré je neskôr už ťažko prelomiť alebo vymeniť. Pokračujeme v tom my, generácia, čo vyrastala za vojny. Robia to, aj keď so slabnúcou silou, tí mladší po nás – veď sú imprintovaní nami. Národovecký mém aj s jeho mémovou družinou prenášajú na najmladších, už skoro vôbec nie konceptualizovaný, ale v podobe emócií a stereotypov správania.

V tradičnom národovectve dnes veľa pozitívneho nevidím. Istéže, dávalo pocit spolupatričnosti, motivovalo k nadosobným činom (k lopote na „roli národa dedičnej“), kultivovalo emócie, plnilo život zmyslom. Ale zároveň spoločenské, ktoré aj bez neho bolo málo sociálne diferencované, vnucovalo rovnosťarstvo, konformizmus, solidaritu priemerných. A cez ne prebúdžalo a živilo závisť. Bolo xenofóbne: pestovalo odpor k cudziemu, lebo sa všetkým cudzím cítilo ohrozené. To najhoršie, k čomu viedlo: kolektívny komplex menejcnosti. Nie iba strach pred svetom, ale aj pocit, že sme všetci rovnako slabí a chabí. Že tu nič veľké nemôže vyrásť. Že to, čo, nedajbože prečnieva, predstavuje odcudzenie, a je teda ohrozením národnej existencie. Nedajme sa mýliť poetickými výkrikmi, akí sme šlachetní vo svojej holubičej náture a akú úžasnú máme krajinu – neboli ničím iným než paranojou. Hoci milšou a dôstojnejšou, akou je tá, čo sa na Slovensku pestovala a pestuje pri kolektívnych pitkách. To je totiž druhá podoba národnej paranoje: zalkoholizované stenanie nad našou biedou, premiešané s hromžením nad svetom, čo nám krivdí alebo nás ignoruje. Vulgárnymi slovami sa nešetří – od krčiem po kluby spisovateľov. Niektorí by mal zdokumentovať, aká veľká časť našich zlatoustých pevcov a národných bardov boli (a sú) chronickí alkoholicí.

Buďme spravodliví: komplexu menejcnosti sa nekompenzujú len siláckymi rečami. Aktívne osobnosti musia konať. Obávam sa však, že mnohé činy v takýchto podmienkach sú svojím objektívnym vyznením – bez ohľadu na motívy tvorcov alebo na to, ako si ich oni sami racionalizujú – kompenzáciou takýchto imprintovaných kolektívnych komplexov. Nie som si istý, či je vôbec možné pravú povahu takýchto činov určiť. „My vám dokážeme, my vás presvedčíme“; úporne, zaťato, dojmavo – a neúspešne. Pokúsím sa vyložiť problém na svojom osobnom príbehu. Nevidím inú možnosť, ako sa vyhnúť obvineniu, že rozprávam všeobecne, bez empirických dôkazov.

„Trochu k smíchu, trochu k pláči...“

Moje detské spomienky sú viazané na liptovskú krajinu, na ľudové piesne, na mravoučné texty Tranovského kancionála. To je uvedomovaná časť môjho imprintigu. Potom ľudová škola: šlabikár s obrázkami Jána Hálu, s chlapcami v plátených gatiach a dievčatami v čipkovaných krojoch, vlastenecké básničky. Napríklad od Vajanského: „Keď išiel tatko do sveta / pri tomto kľakol buku...“ i so záverečnou výzvou „...hoj, vráť sa, šuhaj, v dedinu, / chráň srdce, bodrosť, nevinu, / i dušu svoju krásnu.“

„My život na zemi / pretvoríme“ – Majakovského verše boli mottom na našom maturitnom oznámení. S tým sme vstupovali do života. V zlých časoch – na začiatku päťdesiatych rokov 20. storočia. Karlova univerzita v Prahe, vynikajúci učiteľia, ponuka práce na českom akademickom pracovisku – a tu sa začína druhá časť príbehu. Už je to tu: „my vám, Česi, dokážeme, my vás presvedčíme“. Naivná predstava: „mať volá“ (Kukučín, samozrejme) – budovanie biochémie na univerzite v Bratislave, od začiatku, z ničoho, bez ľudí, bez peňazí. Ale nijaká volajúca a vítajúca vlasť; len vynucovanie konformnosti a solidarity so zápečníctvom; kádrovanie. A predovšetkým závisť. Výskumná originalnosť ako dôsledok núdze – paradoxne, ona priniesla medzinárodný úspech. Hostujúci profesor – Francúzsko, Nemecko. A USA: ale to už je Československo okupované sovietskymi vojskami, či príšli zachraňovať „socializmus“, už sa začínajú čistky. Varovanie, ponúkajúce výhody, lichotenie, od priateľov doprosovanie: nevracaj sa, ostaň. A zas je to tu: „my vám, Američania, dokážeme, my vás presvedčíme“. Návrh. Zničujúca explózia závisťi („politická nespoľahlivosť“ je zámienkou): vyhodenie z univerzity; zlikvidovanie bádateľského kolektívu; spoločenský prepád až na dno; dvadsať rokov vedeckého živorenia; opakované začínanie, zakaždým z ničoho.

A už je tu rok 1989. Komunizmus padá, svet sa otvára. Príležitosť vybudovať na Slovensku medzinárodnú univerzitu. S unikátnym interdisciplinárnym zameraním. So sídlom na hradnom vrchu. V budove, čo si práve dostávali komunistickí mocipáni ako symbol svojej moci. Veľká podpora zo zahraničia. Iný symbol dostane moderné sebedomné Slovensko: dominantou nad mestom bude svetová univerzita! Ale nebude. Nik iný ako tridsaťosem pracovníkov Ústavu historických vied SAV uverejní výzvu, aby sa spoločnosť nedala zviest „lacnými a niekedy samoľúbymi a škodoradostnými argumentmi“, že by univerzita mala sídliti v budove určenej slovenským politikom. Miesto toho sa organizuje iniciatíva na zriadenie Slovenskej zahraničnej univerzity. S jediným dojmavým poslaním: vzdelávať deti zahraničných Slovákov na Slovensku a v slovenskom jazyku. Črta sa iná možnosť: európsku univerzitu by mohlo v Bratislave zriadiť a financovať UNESCO. Dva roky zápasov o ňu v UNESCO – márne, nepodarilo sa.

Návrat na pôvodné pracovisko. Projekty, prerušené pred 20 rokmi, ešte nezostarli – dôkaz, že sme s veľkým predstihom predbiehali svet. Tradičný výskum preberajú mladí. Čoskoro žnú medzinárodné úspechy. S nimi, akože ináč, aj domácu závisť a zášť. Aké šťastie, že ich už z univerzity nemôžu povychádzať vlastenci, zasadiajúci v straníckych

skupinách a výboroch! Ale pokúšame sa aj o kladenie základov pre novú vednú disciplínu. Zo zahraničia sa nám dostáva emfatického povzbudzovania. Podávam návrh grantového projektu „Kognitívna biológia: premostenie molekulárnej biológie a biológie systémov“. Návrh je zamietnutý. Zdvorilo žiadam predsedu komisie a predsedu grantovej agentúry o vysvetlenie. Odpoveďou sa neráčia unúvať. Zato mi na protestný list odpovie aspoň môj bývalý žiak, teraz člen príslušnej grantovej komisie: „...priznám sa, že som dotknutý a prekvapený obsahom listu, ktorý nie je analyzujúci, ale deformujúci skutočnosť!!! Škoda, ale vzájomne si otravovať pomerne komplikovanú existenciu nepovažujem za produktívne. P.S. Vecná stránka sa významne dotýka mojich dlhoročných záujmov, aby sa mi nepáčila.“ Nuž, milý môj dotknutý, nešlo mi v liste o rozbor kognitívnej biológie, ale slovenskej duchovnej úbohosti. Nie sme v časoch, keď si so mnou začínal a na biochemické bádania nám stačilo droždie, čo sme za korunu kúpili v obchode. – Komunizmus nemáme, ale národná konštanta ostala: niektoré svoje vedecké projekty vďaka nepriazni svojich slovenských kolegov už zase neuskutočnim. No a čo?! Preboľ: veď je dosť toho, čo sa urobiť dá. Vypustíme prieskum na ľudoch; kognícia nie je iba biochémia – niektoré jej aspekty možno ešte aj dnes skúmať lacno na droždí.

„Nešetřit otázkami na žádnou odpověď / pokud se týka života...“

radí nám poľská poetka, nositeľka Nobelovej ceny Wislava Szymborska. Zmarený život? Zbabaný? Vôbec nie. Len dôkaz, ako imprintovanie v citlivých fázach raného detstva a adolescencie zabuduje do každého jedinca unikátny osobný emocionálny skelet. Nad tým, ktorý je biologicky určený, a teda všetkým spoločný. Nie iba biológia, aj táto včasná pečat' konkrétnej kultúry celoživotne určujú to, čo považujeme za dobré a zlé, za príjemné a nepríjemné. Asi by mi konformnosť s priemerom (skrytým vtedy za chrbtom komunistického režimu) bola priniesla veľa nespokojnosti a citových frustrácií; a emigrácia na Západ zasa pachúť nenaplneného života. Nemyslím si, že by moji vedecky úspešnejší západní kolegovia, s ktorými sme nedávno bilancovali svoje biochemické kariéry pri vínku v Benátkach, boli prežili život citovo bohatší, a teda šťastnejší.

Zdá sa mi – a to je aj hlavná výpoveď tohto textu – že sa tradičná slovenská silná väzba jednotlivca na spoločenstvo a krajinu dostáva do novej polohy. Svet sa internetizuje a globalizuje. Hranice štátov miznú. Národné kultúry sa rozpúšťajú v čomsi, čo sa môže javiť ako jediná globálna kultúra. Tento trend je však zrejme v konflikte s fundamentom našej biologickej (a teda aj emocionálnej) výbavy. Evolúcia nás vystrojila k životu v ohraničených sociálnych skupinách. Vložila do nás potrebu patriť do skupiny, identifikovať sa s jej hodnotami. U živočíchov tak extrémne sociálneho, ako je človek, je potreba životného zmyslu v podstate potrebou niečo sociálne znamenať. Na uspokojenie nestačí patriť do vlastnej skupiny; na to nám treba aj vedomie, že existujú iné skupiny, s ktorými naša skupina súťaží. Ako rástli technické možnosti premiestňovania a komunikácie, veľkosť skupín sa zväčšovala. Jedna z nich narástla v posledných dvoch storočiach do podoby a veľkosti ná-

rodov. (Samozrejme, každý z nás má celý rad iných identifikačných skupín. Tu si všimam len túto jednu.)

Čo ak päťapoltmiliónové Slovensko predstavuje práve optimálnu veľkosť modernej identifikačnej skupiny? Optimálnu pre uspokojivý, príjemný život moderného človeka? Určite tu nemôžu vyrásť desivé metropoly typu New York, Moskva, Mexico City. Umelci môžu mať rozumný počet umeleckých zoskupení, s rozumnou mierou vzájomnej konkurencie. Intelektuáli by mohli mať jeden-dva týždenníky, zopár mesačníkov. Keby ich mali len toľkoto, navzájom by sa čítali, uznávali alebo spolu polemizovali a ich vzájomná komunikácia by nebola monológmi hluchých. Veda – a o ňu v tomto texte ide – môže mať v krajine takejto veľkosti „ľudské“, tak trochu komorné rozmery. Nie inštitucionálnu podobu výskumných megafabrick, kde vedecký pracovník je iba jedným zo zameniteľných mravčiekov na stavbe obrieho mraveniska. Predovšetkým však: veda, pri lucidnom poznaní, že takýmto megafabrikám nemôže konkurovať, mohla by si stavať neštandardné, originálne výskumné programy.

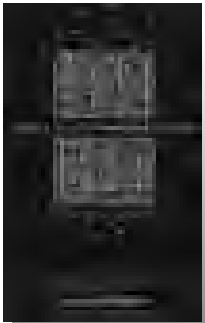
Od tohto všetkého sme, pravdaže, boli vždy ďaleko. No práve vlastný štát otvoril nové možnosti. Štát si vynucuje diferenciaciu spoločnosti, potrebuje kvalitné mocenskéta, potrebuje kvalitné mocenskéta a duchovné elity, dáva príležitosť pre vznik novej aristokracie. Veď práve sociálna homogénnosť bola hlavnou príčinou tej ranodnej ideológie, čo generovala rovnosťarstvo, závisť a komplexu menejcnosti.

Vo vede sme, od jej nie tak dávnych počiatkov na Slovensku, vystúpili na kvalitatívne vyššiu rovinu. Na nej už pôvodné slovenské „malé, ale naše“ neplatí. Už platí iné: „rovnako ako vo svete“. Kopírujeme, napodobňujeme. Akceptujeme a podporujeme iba to, čo je práve inde v móde. Ešte potrvá, kým vystúpime na ďalšiu, ešte vyššiu rovinu. Keď sa budeme vedieť postaviť svetu seba vedome zoči-voči, hrdí na svoju originalnosť. Pravda, originalnosť kvalitatívne inej podoby, než bola tá tradičná obrodenecko-národovecká. Mladí ľudia budú chodiť do sveta, podučit sa a aj si zarobiť, no potom sa radi budú vracat' domov. Tí, čo sa radi vracajú už teraz (a to nie preto, že by neboli v cudzine uspelí), musia byť vari tak trochu bojovnícke typy: mať potešenie zo zápasov (aj keď zatiaľ stále ešte tak často žabomyšších), nerezigňovať po prehrách. A tvoriť si s oddanými žiakmi „ostrovčeky normalnosti“ – s víziou, ako sa raz takéto ostrovčeky premenia na jeden súvislý kontinent.

Zmenu môže priniesť iba mladá generácia. To podstatné akoby nám však stále nedochádzalo: že o tom, akými emóciami a hodnotami bude táto generácia imprintovaná, zas len, povedľa rodiny, rozhodnú učiteľia. Pýšime sa pred svetom novými automobilkami, čo sa u nás stavajú. Bohu chvála aj za takú pýchu; veď donedávna nás mináčovskí rodofubona predviedčali, že ak máme na čo byť hrdí, tak sú to koliby, čo sme po rodných horách postavali a cudzími zbúrať nedali. Ale až vtedy, keď budeme mať dôvod byť hrdí na naše školstvo a učiteľov – a ich zásluhou na plody našej kultúry; z nej vedy na prvom mieste – slovenská dilema dilém nás viacej strašiť nebude. Prestane byť problémom kultúrnym a stane sa pre každého už iba záležitosťou súkromného rozvažovania.

Ladislav Kováč

Internet: Krásny nový svet

- David Weinberger
- Small Pieces Loosely Joined: A Unified Theory of a Web
- Perseus Publishing 2002
- 256 strán
- 6,60 USD

- Hubert L. Dreyfus
- On the Internet (Thinking in Action)
- Routledge, Taylor & Francis Group 2001
- 136 strán
- 12,95 USD

- Stanislaw Lem
- Tajemství čínské pokoje
- Preklad: Pavel Weigel
- Mladá fronta 1999
- 200 strán
- 244 Sk

- Sherry Turkle
- Life on the Screen. Identity in the Age of the Internet
- Simon & Schuster 1995
- 352 strán
- 10,50 USD

Za pár rokov bude väčšina ľudského poznania uložená na internete. Nie všetko bude dostupné a už vôbec nie pre všetkých. Ale bude to tam. Zdigitalizované, uložené v niektorom z miliónov počítačov a spojené s ostatnými informáciami nekonečným bludiskom súvislostí a vzťahov. Internet sa stane jedinou gigantickou knihou, čitateľnou na nekonečné množstvo spôsobov.

K masovému rozšíreniu internetu došlo až v priebehu 90. rokov minulého storočia. Dnes, sotva desaťročie od začatia stavby tejto informačnej babylonskej veže, je na internete viac stránok ako ľudí na Zemi. Každý deň pribúda niekoľko miliónov nových. Do internetu vstupujú noviny, časopisy, vedecké články, knihy, ale aj pozdravy a vyznania lásky, účty a faktúry, žiadosti a ich zamietnutia, sťažnosti a udania. Milovníci hudby, obrázkov

či filmov ukladajú svoje zbierky do počítačov a prostredníctvom internetu sa s inými delia o ich obsah. Firma Google nedávno ohlásila projekt digitalizácie všetkých kníh z univerzitných knižníc, ako sú Harvard, Oxford, Stanford či Michigan. Už v blízkej budúcnosti nebudeme zvažovať, či nejakú informáciu na internet dať, ale prečo ju tam nechať.

Ako spomína internetový veterán Christian Huiteima v knižke A Bůh stvoril Internet..., gigantický rozmach internetu (Siete) bol možný iba preto, že internet od počiatku vznikol ako radikálny protiklad centralizácie a riadenia. „Ak chcete uspieť pri konštrukcii Siete, je dôležité sledovať, ako to robí správa pošty a telekomunikácií. Je dokonca dôležité sledovať to veľmi pozorne, aby ste správne pochopili ich rozhodnutia. A potom musíte urobiť presný opak,“ povedal jeden z tvorcov internetu Bob Kahn. Internet je triumfom samoorganizácie a nedokonalosti.

Sherry Turkle, profesorka sociológie vedy na MIT, sa zaujíma o internet ako o mnohodoménový komunikačný kanál. Skúma, čo sa deje s ľuďmi, ktorí do neho vstupujú. Turkle zdôrazňuje výnimočnosť internetovej komunikácie. Človek pri nej stráca identitu vyplývajúcu z jedinečnosti vlastného tela. Stáva sa anonymnou osobnosťou bez miesta výskytu, bez určenia veku, pohlavia, charakteru či fyzickej krásy: „V internete nikto nevie, že ste pes.“

Základný pojem jej knihy Life on the Screen. Identity in the Age of the Internet je MUD (Multi-User Domain). MUD znamená, že človek sa na internete môže vyskytovať v rôznych skupinách a vystupuje v nich s vlastnou alebo vymyslenou identitou. „Je to reálnejšie ako môj skutočný život,“ hovorí o sebe muž, ktorý hrá ženu, ktorá predtiera, že je muž. V týchto hrách ľudia spolu nielen komunikujú, ale aj definujú seba ako postavu. Je v tom veľa postmoderného, tvrdí Turkle. Nedostatok univerzálnej a poznateľnej pravdy.

R. W. Emerson napísal roku 1832:

Odstránením centrálného riadenia sa internet stal voľnou federáciou dokumentov – množstvom malých kúskov voľne spojených. Internet podobne spája aj ľudí. Aj my sme „malé kúsky“ voľne spojené spôsobmi, ktoré si sami vymýšľame.

„Dreams and beasts are two keys by which we are to find out the secrets of our nature. They are our test objects.“ V poslednom desaťročí sa našimi testovacími objektmi stali počítače. Sú schopné dosiahnuť inteligenciu? Odpovede na túto otázku sa pohybujú v rozmedzí medzi Turingovým testom, ktorý tvrdí, že stroj je inteligentný, ak dokáže inteligenciu úspešne predstierať, a Searlovou čínskou izbou, ktorou sa filozof John Searle na preklade anglických textov do čínštiny pomocou prekladových kartičiek pokúsil ukázať, že inteligenciu možno simulovať aj bez skutočného porozumenia.

Do internetových chat rooms sa ľudia zapájajú, aby spolu komunikovali a zabávali sa. Chodia tam okrem nich aj špeciálne programy nazývané bots. Niektoré z nich sú v konverzácii neodhaliteľne podobné ľuďom. Turkle spomína program hrajúci mladú ženu menom Júlia. Júlia je vtípná, rada koketuje a zaujíma sa o šport. Ľudia, ktorí s ňou žartujú či ju balia, neveria, že to nie je človek. Júlia pohodlne prechádza Turingovým testom. No

zastavuje sa pred Searlom. V akomsi psychohygienickom zmysle to ľudí upokojuje.

Internet sa stal sociálnym laboratóriom na experimentovanie s projektovaním seba samého. V kontexte hry sa ľudia stávajú tým, na koho sa hrajú. Kým by chceli byť alebo aj kým by byť nechceli. Častou témou internetových komunikácií býva sex, čo otvára mnohé otázky o povahe sexu. Kde sa sex odohráva? V hlave alebo iba vo fyzickom akte? A môže byť internetový vzťah neverou?

Virtualita, anonymita, odtrhnutie sa od fyzickej ukotvenosti vedú často k pocitu slobody, k neviazanosti, k chuti experimentovať. Je ťažké rozhodnúť, či toto experimentovanie privádza ľudí k objavovaniu vlastnej individuality alebo, naopak, k narušovaniu toho, čo osobnosť tvorí a reprezentuje.

Antropológ Ray Oldenburg používa pojem „great good place“ na označenie miesta, kde sa ľudia stretávajú, rozprávajú sa a zažívajú pocit príslušnosti. Môže to byť kaviareň, bistro na rohu, krčma či knižkupectvo. Dnes tieto miestne komunity zanikajú alebo ani nevznikajú. Pre mnohých sú náhradou práve virtuálne komunity. Nepodáva sa v nich síce káva a chýba fyzický kontakt, ale sú tam ľudia, na ktorých sme si zvykli a máme ich radi. A môžeme tam ísť vo dne, v noci, bez rizika záverečnej či odchádzajúceho nočáku. Virtuálne kaviarne neohrozujú kriminalita v zlej štvrti, sťahovanie sa ani odchod do inej krajiny.

Internet sa dostal aj pod drobnohľad svetoznámeho kritika počítačových ilúzií Huberta L. Dreyfusa. Dreyfus je filozof, ktorý sa preslávil neústupčivým odporom k možnostiam umelkej inteligencie a tým sa stal trvalou a obávajúcou súčasťou jej komunity. Pedantným katalogizovaním toho, čo umelá inteligencia sľubuje a nemôže splniť, liezol vedeckým optimistom riadne na nervy. V skutočnosti však iba nabádal k opatrnosti. Fakt, že po päťdesiatich rokoch vývoja tejto disciplíny sme ešte stále iba na začiatku, síce nepotvrzuje jeho odmietavý postoj, ale v mnohom mu

dáva za pravdu.

Dreyfus v knižke On the Internet pristúpil podobne aj k internetu. Definoval mu ambiciózne ciele a tie potom postupne vyvracal. Najprv sa zamerl na informačný obsah internetu a jeho dostupnosť. Už v čase písania knihy v roku 2001 pribúdala počet stránok o milióny denne a celkový obsah internetu sa počítal v miliardách stránok. Lenže na rozdiel od aristotelovskej organizácie poznania do hierarchie tried sú na internete stránky ukladané na tej istej úrovni a pomocou hyperlinkov môže byť všetko spojené so všetkým.

Dreyfus tvrdí, že to priťahuje tých, ktorí odmietajú hierarchie a authority. Zdôrazňuje, že nedostatok sémantického kontextu núti vyhľadávajúce stratégie používať iba formálne, syntaktické techniky, pracujúce so symbolmi bez akéhokoľvek zmyslu. Upozorňuje, že pre ľudí svet nie sú iba miliardy neusporiadaných faktov. Človek je ukotvený fyzickým bytím, zmyslami, túžbami a jeho činy sú neustále podporované zdravým rozumom (common sense).

Dreyfus spochybňuje aj možnosť

Vladimír Burjan, Neprišli

Srdcom internetu sú diskusné skupiny. Platí parafráza Warholovho slávneho aforizmu: na internete je každý slávny pred 15 ľuďmi.

výuky cez internet. Pripúšťa tréning základných znalostí za pomoci internetu, no problémy vidí v nadobúdaní návykov. Priamy kontakt s učiteľom pri ňom nie je možné nahradiť len teleprítomnosťou. Čím viac sa úroveň študentov blíži k úrovni experta, tým viac rastie dôležitosť prítomnosti vyučujúceho, neverbálnej komunikácie, improvizácie a nápodoby.

Dreyfus siahol aj po Kierkegaardovom diele Súčasnosť. Cituje ho, keď tvrdí, že ľudia si začali tvoriť názor na veci, ktoré nepoznajú z vlastnej skúsenosti. V nevášnivej, ale reflexívnej dobe ľudia, ak nie sú osobne zaangażovaní, získavajú extenzívnu vedomosť či zážitkovú výmenu za ich intenzitu. Dreyfus dodáva, že keby Kierkegaard poznal internet, považoval by ho za tú najhoršiu syntézu novín a kaviarní. Nič nie je také triviálne, aby to nemohlo byť do internetu pridané. Na internete je zaujímavé vzdialené od nudného iba na jeden klik. Dreyfus to nazýva postmoderné bytie, ktoré nie je definované obsahom či kontinuitou, ale je otvorené všetkým možnostiam.

Najväčšia atraktivita postmoderného bytia je v tom, že anonymita umožňuje neniesť žiadne riziko. Človek si udržuje všetky možnosti otvorené a nemá stálu identitu, ktorú by ohrozilo sklamanie, poníženie či strata. Internet je z tohto hľadiska ideálny. Angažovanie je maximálne virtuálne a identita pohyblivá, decentralizovaná, viacnásobná a stále sa mení.

Dreyfus tvrdí, že človek potrebuje fyzickú prítomnosť, autentické prežívanie, biologické zaangażovanie sa, pretože žije v reálnom svete, kde je skutočný kontakt nevyhnutný a jediný pravdivý. Život vo svete virtuálnych obrázkov a simulovaných vzťahov vedie k simulovanému životu, k realite ako divadlu.

Môjmu videniu internetu sa asi najviac blíži kniha Davida Weinbergera Small Pieces Loosely Joined: A Unified Theory of a Web. Vychádza z pozitívnej slobody internetu: „Máš čo povedať? Povedz to! Myslíš si, že niečo je zaujímavé? Ukáž na to zo svojej stránky! Nepotrebuješ na to povolenie od nikoho.“ Odstránením centrálného riadenia sa internet stal voľnou federáciou dokumentov – množstvom malých kúskov voľne spojených. Internet podobne spája aj ľudí. Aj my sme „malé kúsky“ voľne spojené spôsobmi, ktoré si sami vymýšľame.

Čo je mapa internetu? Na jednej strane je to mapa počítačov a ich spojení. Na druhej je to mapa tém a ich spojení. Jedna nám pomáha pochopiť, ako internet funguje, druhá, ako sa v ňom orientovať. Treba zdôrazniť, že väčšina ľudí potrebuje iba tú druhú mapu.

Internet zmenil chápanie dokumentu. Papierový dokument môžeme

prečítať, poslať, archivovať či zahodiť. Necestujeme za ním, nenavštevujeme ho. Na internet dokument umiestňujeme. Ak ho chce niekto vidieť, navštívi ho. Na internete sa dokumenty stali priestorom. Pohybujeme sa medzi nimi, ako keby sme cestovali.

Priestor internetu tvoria spojenia. Bez nich by internet neexistoval.

Internet si nesie svoju históriu so sebou. Každá informácia, ktorú do neho umiestnime, sa stáva jeho súčasťou. Internet je trvácim súhrnom príbehov, ktoré si v ňom rozprávame.

Keď na internete nič hľadáme, vyhľadávač nám temer vždy ponúkne viacero možností, z ktorých sa iba niektoré skutočne hodia na to, čo hľadáme. Internet nemá ambíciu byť dokonalý. Ale ani ľudia nie sú takí. Keby internet nesmel byť nedokonalý, nemohol by existovať vôbec. Riadiť a kontrolovať správnosť kolosu rozsahu miliárd stránok by si vyžadovalo množstvo práce, na aké ľudstvo vôbec nemá kapacity.

V našej tradícii je poznanie (knowledge) univerzálne a objektívne. Internet vracia poznanie subjektívne: je individuálne, orientované na určitý uhol pohľadu, je vášnivé. Je argumentujúce. Je zaujaté. Je predpojaté. Je zábavné. Poznanie na internete je sociálna aktivita.

Srdcom internetu sú diskusné skupiny. Platí parafráza Warholovho slávneho aforizmu: na internete je každý slávny pred 15 ľuďmi. Internetové skupiny ignorujú zemepis. Sú založené na spoločnom záujme.

Veľký futurolog Stanislaw Lem v knihe esejí Tajemství čínské pokoje je vymenováva niektoré riziká internetu. Jedno z nich je anglický jazykový imperializmus. Posledné roky však ukazujú, že toto riziko sa nepotvrdilo. Angličtina z internetu nevytláčala ani ten najmenší jazyk, pokiaľ existujú aspoň dvaja ľudia, ktorí sa s ňou túžia zhovárať.

Ďalšie riziko sa týka množstva informačného smetia. Internet nemá mechanizmy na odlišovanie informačného zrna od informačných pliev. Záplava hlúposti je problém, ktorý bude potrebné riešiť. A nielen na internete.

Riziko hrozí aj z prebytku informácií. Človek má podľa Lema „informačnú priepustnosť“ rovnakú ako pred sto tisíc rokmi. Internet trochu pripomína biblický potopu.

Internet v skutočnosti nezväčšil množstvo informácií, iba ich dostupnosť. Umožňuje dostať sa k hľadanej informácii v priebehu pár minút a na niekoľko krokov. A to z ľubovoľného miesta na Zemi a v ľubovoľnom čase, nerešpektujúc otváracie hodiny. Tým, ktorí informácie potrebujú, to uľahčuje život. Nie je to krásny nový svet?

František Gyárfáš

Nastolenie a fungovanie nášho komunistického režimu

Po roku 1989 vyšli už vari desiatky publikácií zaoberajúcich sa dejinami komunistického režimu v Československu a na Slovensku. Prešovské Vydavateľstvo Michala Vaška vydalo na túto tému čosi ako trilógiu, aj keď v opačnom poradí.

- ▲ Jan Pešek a Róbert Letz
- ▲ Štruktúry moci na Slovensku 1948 – 1989
- ▲ Vydavateľstvo Michala Vaška 2004
- ▲ 808 strán
- ▲ 450 Sk

Najprv vyšli dvojdielne Zločiny komunistov na Slovensku 1948 – 1989 venované obetiam komunistických represálií. Nasledovala kniha Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 – 1989, personifikácia politického vývoja, ktorá encyklopedickou formou približuje sto politikov a verejných činiteľov komunistických desaťročí (bližšie I. Kamenec: Personifikácia dejín, K&S 3/2005). Trilógiu uzatvára publikácia Štruktúry moci na Slovensku 1948 – 1989, ktorá metodicky i chronologicky mala vyjsť ako prvá. Táto kniha totiž prináša obraz a analýzu nastolenia a vyše štyridsaťročnej vlády režimu, ktorý na jednej strane vyzdvihol k moci (ale často aj zvrhol) celé panoptikum komunistických funkcionárov a ich nekomunistických prisluhovačov a na druhej strane represiami postihol desaťtisíce ľudí, aby na strane tretej udržiaval celé obyvateľstvo v stave nechcenej či chcenej (lebo aj taká bola a bolo jej nemálo) podriadenosti a poslušnosti.

Kniha Jana Peška a Róberta Letza sa zaoberá tromi základnými piliermi

komunistického režimu nielen u nás, ale v každej krajine ovládanej komunistickou stranou, a to postupne podľa ich významu. Na prvom mieste je sama komunistická strana, resp. jej vedenie a profesionálny aparát, opierajúci sa o masové členstvo ako politický hýbateľ vývinu smerujúceho k uchopeniu a stabilizácii celej moci v krajine. Nasleduje štátna bezpečnosť ako „meč, uši a oči“ vládnucej štátostranu, orgán represie a kontroly spoločnosti, ktorý bol od strany politicky závislý, no súčasne svojimi represívnymi a kontrolnými nástrojmi zabezpečoval udržanie sa strany pri moci za všetkých okolností – až do trpkého konca. A konečne na treťom mieste v poradí, a najmä významom, sa nachádza justícia, táto „služka komunistickej moci“, z ktorej moc urobila práve v politických kauzách čosi ako padlú ženskú, vedome nerešpektujúcu – opäť volens-nolens – ani len tie okypatené princípy práva a spravodlivosti, ku ktorým sa formálne sama hlásila.

Tieto tri piliere komunistickej moci sa uplatňujú takpovediac univerzálne vo všetkých komunistických režimoch a majú veľa spoločného so štruktúrami a mechanizmami moci v iných, nekomunistických diktatúrach, v Európe

Komunizmus skutočne prišiel na Slovensko zo Západu, ale s maximálnou podporou, ba nadprácou domácich súdruhov.

najmä fašisticko-nacistického typu. A predsa zvykneme hovoriť o „našom“ komunistickom režime popri „veľkom vzore“ sovietskom a komunistických režimoch v iných krajinách. To odlišné možno nie je podstatné z hľadiska povahy tohto režimu, no v každodennom

živote obyvateľstva môže znamenať v jednotlivých obdobiach buď horšie, alebo, naopak znesiteľnejšie pomery. Tak napr. bolo Československo od polovice 50. rokov 20. storočia síce retardovaným semistalinským režimom, zato svojou životnou úrovňou bolo čímsi ako Amerikou východného bloku, kým Maďarsko sa od 70. rokov zmenilo na povestný „najvyšší barak v mierovom tábore“, v ktorom sa žilo o niečo ľahšie a slobodnejšie než v pookupačnej „znormalizovanej“ ČSSR, ale aj v iných ostblových krajinách.

V čom sa však odlišoval – ak sa vôbec odlišoval – režim na Slovensku od toho „celoštátneho“, čiže režimu vo väčšej, českej časti štátu? V zásade sa nemohol odlišovať v ničom, pretože základné pravidlá „hry“ prichádzali na Slovensko z Moskvy cez Prahu a na vlastnú iniciatívu v tom základnom neostávalo pre „Bratislavu“ miesto. Ak slovenskí komunisti predsa len dúfali, že dostanú šancu uplatniť sa na vlastnom ihrisku prostredníctvom federácie, prišli o ilúzie prinajmenšom dvakrát: hneď po uchopení moci a potom v polovici jej trvania, keď predsa len získaná federácia z roku 1968 absolvovala po dvoch rokoch z vôle „centra“ kompetenčnú

kastráciu. A tak sa „osobitost“ komunistického režimu na Slovensku prejavila v nevelmi chvályhodnej podobe už pri samom nastolení totalitnej moci, keď bratislavskí súdruhovia vedení G. Husákom prevälcovali brutálnou silou demokratov, nehľadiac – na rozdiel od

pražského „riešenia“ – ani len na formálne znaky parlamentarizmu. Komunizmus skutočne prišiel na Slovensko zo Západu, ale s maximálnou podporou, ba nadprácou domácich súdruhov.

Druhé slovenské špecifikum trvalo potom prakticky vyše štyridsať rokov a nieslo označenie asymetrické usporiadanie štátových vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi, ktoré sa prejavovalo predovšetkým a hlavne v organizovaní a fungovaní komunistickej štátostranu: čokoľvek významnejšie muselo byť vopred „požehnané“ z pražskej stranicej a vlastne aj vládnej centrály. Slovenskí súdruhovia, ktorí za usilovnú prácu pri „likvidácii reakcie“ očakávali odmenu v podobe Dimitrovom odporúčanej federácie, alebo žiadali aspoň širšie kompetencie pre svoje úrady, sa dočkali tvrdého zúctovania zo stranicej centrály nad Vltavou. Samozrejme za účinnej asistencie domácich poskokov. Vo večnom riadení, usmerňovaní i trestaní neposlušných „slovenských súdruhov“ sa paradoxným spôsobom spojila tradícia bolševického „demokratického centralizmu“ bez demokracie s tradíciou zaonáčeného čechoslovakistického mentorovania, čo sa v trochu zmenenej podobe udržalo aj po federalizovaní štátu.

Čo platilo o politických orgánoch, muselo vo zvýšenej miere platiť o orgánoch bezpečnostných. J. Pešek v pomerne stručnom texte demon-

štruje, ako sa vyvíjala organizačná štruktúra Štátnej bezpečnosti a jej pôsobenie najprv ako nástroja nemilosrdnej represie a následne najmä ako nástroja plošnej aj cielenej kontroly spoločnosti. Súčasne predstavuje hlavné „objekty“ jej záujmu, a to až do zániku režimu i jej bezpečnostných orgánov. Nechýbajú tu ani aktivity ŠtB proti cirkvám i laickým aktivistom, o to väčšmi prekvapuje, že sa kniha nezmieňuje o vôbec najväčšej protestnej akcii pred rokom 1989 na Slovensku – tzv. sviečkovej demonštrácii – a o drakonickom zásahu bezpečnosti proti nej.

Nemenej poučná je aj záverečná kapitola od Róberta Letza o komunistickej justícii – o sudcoch s lepšou minulosťou, ktorí sa predali diktatúre, o „rýchlokvasených“ a snaživých sudcoch a prokurátoroch z robotníckych prípraviek, jednoducho o „spravodlivosti“, ktorá sa dopúšťala veľmi ochotne a pohotovo justičných prechmatov i zločinov, zato spolu so svojou panou – štátostranou, len veľmi nerada a z nevyhnutnosti pristupovala k ich náprave tam, kde sa náprava dala ešte urobiť. Aj preto veľká väčšina satisfakcie živým i mŕtvym, resp. ich pozostalým ostala až na čas po páde komunistického režimu aj s jeho stranou, bezpečnosťou a justíciou.

Milan Zemko

J. Grützke, Rozmýšľanie o existencii, 1996

Ján Mlynárik načrtáva iný, ako doteraz zaužívaný pohľad na udalosti spojené s akciami banderovcov na východnom Slovensku v povojnových rokoch.

tuje, že tá zlyhala, respektíve niekoľko tisíc ozbrojených československých vojakov za podpory delostrelectva, obrnenej techniky a letectva si nedokázalo poradiť s niekoľkými stovkami banderovcov pohybujuúcich sa na východnom Slovensku v rokoch 1945 – 1946. Podobne aj v roku 1947 si 15-tisícová armáda nedokázala poradiť s hŕstkou tých, ktorí boli v dôsledku deportácie ukrajinského obyvateľstva v Poľsku pozbavení civilnej siete a tým aj pomoci, podpory a zásobovania a východisko videli jedine v presune do americkej zóny.

Zaujímavým spôsobom prechádza autor z jednej problematiky do druhej, t. j. od osudu banderovcov k tragédii gréckokatolíckej cirkvi na východnom Slovensku. Naznačuje, že neúspech v akciách proti banderovcom sa preniesol do pomsty voči gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku, ktorá bola obvinená z podpory a zo spolupráce s banderovským hnutím. Celkovú situáciu okolo likvidácie tejto cirkvi, respektí-

ve jej prevodu na cirkev pravoslávnu, známu ako „Akcia P“, autor rozoberá najmä z hľadiska tzv. cirkevnej šestyky (oficiálne považovaná za poradný orgán predsedníctva ÚV KSC, pozostávajúca z vedúcich osobností československých komunistov) a Slovenského úradu pre veci cirkevné. Mlynárik naznačuje širšie súvislosti likvidácie gréckokatolíckej cirkvi najprv na Zakarpatskej Ukrajine, neskôr v Poľsku a nakoniec aj v Československu. Problematiku gréckokatolíckej cirkvi dáva do kontextu riešenia otázky Rusínov na východnom Slovensku a tzv. ukrajinizácie, naznačuje aj paralely medzi likvidáciou gréckokatolíckej cirkvi a elimináciou katolíckej cirkvi v Československu. Práca J. Mlynárika tak otvára viaceré zaujímavé tvrdenia a prináša nové pohľady, aj keď niekedy hypotetické. V každom prípade naznačuje potrebu hlbšieho výskumu a bádania.

Michal Šmigel

Vlastenci či teroristi?

Do roku 1989 problematika tzv. banderovcov, ako aj gréckokatolíckej cirkvi nepatrila v historiografii k témam, o ktorých sa dalo slobodne písať alebo skúmať. Aj keď sa po páde komunizmu situácia napravila, v otázkach gréckokatolíkov, osud banderovcov je aj naďalej zahalený šerom.

- ▲ Ján Mlynárik
- ▲ Osud banderovců a tragédie řeckokatolické církve
- ▲ Libri 2005
- ▲ 95 strán
- ▲ 209 Sk

Vládnuca komunistická moc vštepovala do povedomia verejnosti jednoznačný stereotyp, že banderovci (príslušníci Ukrajinskej povstaleckej armády) – ukrajinskí nacionalisti, ktorí operovali v rokoch 1945 – 1947 na východe republiky, boli násilníkmi, lupičmi a kriminálnym elementom a ich „ľúpežné nájazdy a terorizovanie obyvateľstva“ prirovnávala k mongolským vpádom z 15. storočia. Je zaujímavé, že tieto stereotypy pretrvávajú aj dnes najmä u staršej generácie. Mladšia generácia, naopak, túto problematiku neovláda, ale keďže pri štúdiu vychádza z literatúry spred roku 1989 (inej literatúry na Slovensku niet), mylne nadobúda „pokrivené“ poznatky.

Ján Mlynárik načrtáva iný, ako doteraz zaužívaný pohľad na udalosti spojené s akciami banderovcov na východnom Slovensku v povojnových rokoch. Určítym spôsobom polemizuje s doterajším chápaním, respektíve prezentáciou uvedenej problematiky a týmto sa snaží oslovit čitateľov z radov širokej verejnosti. Poukazuje na historické súvislosti zrodu ukrajinského nacionalizmu vo forme Organizácie ukrajinských nacionalistov a vytvárania jej ozbrojených zložiek – Ukrajinskej povstaleckej armády (UPA), ktorá na území so zložitými etnickými pomermi (na západnej Ukrajine a juhovýchodnom Poľsku) počas druhej svetovej vojny a najmä po nej vedie svoj boj proti viacerým zložkám naraz. Počas vojny bojuje proti Poliakom, bolševickým partizánom a sčasti aj nemeckým okupantom. V povojnových rokoch to bol boj proti poľskému komunistom a snaha zabrániť presídleniu Ukrajincov a Rusínov z Poľska do ZSSR, ktoré sa uskutočňovalo v rokoch 1944 – 1946 na základe poľsko-sovietskej zmluvy v juhovýchodnom Poľsku. Na západnej Ukrajine sa bojovalo proti jestvujúcej moci bolševikov. Práve z týchto bojov pramenil prechod ukrajinských jednotiek na územie Československa, respektíve východného Slovenska, spôsobený útokmi raz Červenej armády a oddielov NKVD zo sovietskej strany, raz poľského vojska a opäť oddielov sovietskeho NKVD zo strany poľskej.

Na území východného Slovenska sa banderovské oddiely začali objavovať v jesenných mesiacoch roku 1945 v snahe ukryť sa pred útokom poľskej a sovietskej armády, zabezpečiť sa dostatkom potravín i ošatenia a uskutočniť protisovietskú a protibolševickú propagandu. Obyvateľstvo severovýchodného Slovenska ich prijímalo vo viacerých prípadoch so sympatiami a všemožne podporovalo potravinovými článkami, odevom atď., hoci situácia samotného obyvateľstva z tohto regiónu bola veľmi zložitá, ba dokonca žalostná. Aj podľa československých armádnych zdrojov malo rusínske obyvateľstvo Slovenska poznatky, ako sa s Rusínmi – Ukrajincami zaobchádza v Poľsku a na Zakarpatskej Ukrajine, a preto „banderovcov bralo ako národných pomstiteľov proti každému, kto rusínsky – ukrajinský ľud utláča“. Aj na margo tzv. lúpeží banderovských bánd v roku 1947 československá vojenská a bezpečnostná komisia konštatovala, že v mnohých prípadoch boli uskutočňované rôznymi kriminálnymi elementmi na účet banderovcov.

Pozoruhodná je teória, podľa ktorej tzv. bieli partizáni, ktorí sa objavovali v horách na západnom Slovensku, boli podľa autora prví banderovci, ktorí v roku 1946 prechádzali československým územím, v snahe dostať sa do americkej zóny v Bavorsku. V súvislosti s československou armádou bojujúcou proti oddielom UPA Mlynárik konšta-

Rozjímanie o zázraku jazyka

- ▲ Vilém Flusser
- ▲ **Jazyk a skutečnost**
- ▲ Preklad Karel Palek
- ▲ Triáda 2005
- ▲ 198 strán
- ▲ 379 Sk

- ▲ Steven Pinker
- ▲ **Slová a pravidlá. Zložky jazyka**
- ▲ Preklad Viktor Krupa
- ▲ Kalligram 2003
- ▲ 415 strán
- ▲ 501 Sk

- ▲ Ludwig Wittgenstein
- ▲ **Modrá a hnedá kniha**
- ▲ Preklad Dezider Kamhal
- ▲ Kalligram 2002
- ▲ 294 strán
- ▲ 259 Sk

Staroveká mezopotámska metro-pola Babylon dostala názov podľa slova báběl, čo značí zmatok. Ten nastal, keď si privandrovalci zmysleli vybudovať tu vežu, „siahajúcu až po nebesá“ (v skutočnosti bola iba šesťposchodová), aby si získali rešpekt okolia, dnešnú identitu. Hospodínovi sa ich pýcha znepáčila, zmiatol im jazyk tak, aby si navzájom nerozumeli. A rozptýlil ich po celej zemi – hovorí kniha Genézis Starého zákona. Podnes jestvujú múdri a vzdelaní autori, ktorí hovoria, že medzi ôsmimi tisícami súčasných jazykov alebo ich odnoží, ako ich identifikovali lingvisti, sú mnohé, čo zostávajú pre nás, príslušníkov západnej kultúry, naďalej zmatené, takmer nepreložiteľné a sčasti alebo celkom nepochopiteľné. Aby vec bola zložitejšia, spomínaní páni sú napospol intelektom mimoriadne zdatní polygloti, ktorí v cudzích jazykoch dokážu myslieť. Patrí k nim filozof, svetobežník proti svojej vôli, Vilém Flusser, ktorý sa nútene vybral na latinskoamerický diel sveta, no myslením zostal pokračovateľom európskych tradícií.

Jazyk ako médium
Pri dotyku s donedávna mne neznámou knihou Viléma Flussera Jazyk a skutečnost ma upokojil priložený register: meno Ludwiga Wittgensteina sa tu nachádza desať ráz, viacej citácií už má iba Nietzsche a Heidegger, takže prinajmenšom sa nebudem musieť potíkať neistotou trasoviska. Stretla sa tu dosť veľká rodina Flussierovho duchovného rodokmeňa, najmä európskych mysliteľov, skúmajúcich jazyk

ako médium chápania sveta, na čele s Ludwigm Wittgensteinom. No aj tak môžem čitateľovi sľúbiť výnimočný zážitok prvolezca: zrelé filozofické dielo Jazyk a skutečnost (v portugalskom origináli Língua e realidade) vyšlo ako autorova knižná prvotina v roku 1963 a český preklad s vročením 2005 je prvým prekladom tohto diela do iného jazyka. Oneskorený a v európskej kultúre výnimočný edičný čin sa dá vysvetliť zvláštnymi okolnosťami Flussierovho života. Narodil sa v roku 1920 v rodine pražských židovských intelektuálov, vyrastal v dvojazyčnom česko-nemeckom prostredí. Otec Gustáv, matematik a riaditeľ Nemeckej obchodnej akadémie v Prahe, bol zavraždený v roku 1940 v Buchenwalde, matka, sestra a prarodičia boli umučené v Osvienčime. Vilémovi, študentovi práva na Karlovej univerzite, sa podarilo v roku 1939 ujsť pred nacistami do Londýna, no ani v Anglicku sa necítil bezpečne. Odišiel do Ria de Janeiro a v Brazílii zostal až do roku 1972. Stal sa súčasťou brazílskej portugalskej kultúry a hoci ako autodidakt, živiaci sa obchodom, nedovršil vysokoškolské vzdelanie, postupne začal prednášať na univerzitách, písal a publikoval v Brazílii a občas aj v Európe. Jeho prekladateľ a životopisec Karel Palek usudzuje, že Flusser sa rozhodol odísť z Brazílie, keď sa nedokázal zmieriť s filofašistickými črtami diktatúry, nastúpivšej po vojenskom prevrate v roku 1964, ktorá zmarila jeho sny o zrode novej kultúry v krajine preň pohostinnej. V Európe začal písať portugalsky, nemecky, anglicky aj francúzsky. Flussierovo dielo Komunikológia vyšlo v slovenčine v preklade Almy Münzovej (Mediálny inštitút, 2002, vid. Monika Mikušová: Rozmýšľanie o fotografii, K&S, November 2004). Údel nedobrovoľného migranta Flussiera sa naplnil symbolicky: zahynul v dôsledku dopravnej nehody neďaleko Prahy vo februári 1991, ktorá sa stala deň po jeho vystúpení v pražskom Goetheho inštitúte, a je pochovaný na Novom židovskom cintoríne v Prahe.

Na počiatku bol Wittgenstein
Tractatus logico-philosophicus, jediné dielo Ludwiga Wittgensteina, ktoré vyšlo tlačou už za jeho života, bol pre Flussiera východiskom pre štúdium javu, ktorý nazýva západná kultúra. Aj keď sa v knihe Jazyk a skutečnost opakovane zmieňuje o Wittgensteinovom „neoprávnenom pesimizme“, celé dielo je v podstate tichým, sčasti obdivným rozhovorom s nie všade pomenovaným, ale stále prítomným učiteľom. Obom bola spoločná totožná inšpirácia, založená na poznani viacerých jazykov – Wittgenstein išiel tak ďaleko, že bol ochotný učiť sa dokonca nórštinu a ruštinu. Ich polyglotizmus sa tu javí ako viacnásobný život intelektu. Skrze iné než svoje materinské jazyky asi hľadali cestu k uchopeniu tajomstva, ako jazyk, čiže intelekt, funguje vo vzťahu k realite v živom procese používania. Na pozadí Flussierových úvah presvitá tkanivo jednej z Wittgensteinových kľúčových viet, že čokoľvek sa dá myslieť, dá sa aj vysloviť, čo platí aj naopak. Oporou Wittgensteinovi tu bola Kantova téza, že jazyk je formou skutočnosti. Flusser rozvíja svojich predchodcov až do mierne provokujúcej formulácie: niet skutočnosti mimo jazyka. Naše myslenie o svete, a teda aj svet, sú vymedzené kategóriami nášho jazyka. Svet nejestuje inak, než v našej pojmovej sieti. Svet sa neskladá

A. Marenčin st., Koláž, 1967

z vecí, ale z faktov. Svet teda jestvuje iba v interpretácii, aj keď nezávisle od nás (Wittgenstein). Skutočnosť je to, čomu veríme (Flusser). Svet, ktorý sa Flussierovi (a pred ním Wittgensteinovi) otvoril skrze preklady z viacerých jazykov, mu umožnil vysloviť, že skutočnosť je daná jazykom, v ktorom myslíme. Zhrnuté: Nežijeme teda (ako ľudstvo) v jednej jednotnej skutočnosti, ale v pluralite skutočností, ktorých zdanlivá jednota je vždy neistým výsledkom prekladania z jazyka do jazyka. Ak je skutočnosť daná jazykom, a ak každý jazyk ju podáva sformovanú špecifickým spôsobom, potom sa práve pri preklade vyjavuje relativita skutočnosti. Spochybňuje sa tým univerzálnosť poznania, lebo akost' poznaneého závisí od jazyka, v ktorom sa poznáva. „Dejiny ľudského myslenia sú zbierkou modrín, ktoré toto myslenie utrážilo, narážajúc na hranice jazyka,“ vyhlasuje Wittgenstein, avšak nie je to komentár k vyššie uvedenému. Tie slová Flussiera predbehli a asi aj inšpirovali.

Jazyk a kultúra
Celá západná kultúra, ktorá je v podstate veľkou rozpravou, sa pohybuje v kruhu okolo niekoľkých prapôvodných situácií, založených na termíne Urworte, prapôvodných slov. Postupne analyzuje – vraví Flusser – niekoľko prapôvodných situácií, ktoré sú naším údelom. Všetky naše náboženstvá a umenia, celá naša filozofia a veda, všetky nástroje a inštitúcie z nich odvodené sú výsledkom tejto analýzy. Prvá z tých situácií pochádza zo sveta semitských jazykov a je hebrejská: jhwh echat – Hospodín jediný. Druhá je sanskrtská, zo sveta indoeurópskych jazykov: tat tvam asi – ty si toto. Tre-

Flusser rozvíja svojich predchodcov až do mierne provokujúcej formulácie: niet skutočnosti mimo jazyka. Naše myslenie o svete, a teda aj svet, sú vymedzené kategóriami nášho jazyka.

tia je grécka – gnóthi seauton (poznaj sám seba). Prvá z viet označuje nevy-sloviteľný a neprístupný základ jazyka („sväté meno“). Druhá znamená totožnosť ducha so svetom, ktorý spočíva práve v jazyku. „Ty“ je vnútorný a „toto“ vonkajší aspekt jazyka. Indickí mudrci to tvrdia takmer výslovne, keď postulujú „náma-rúpa“ (meno – podoba) ako základ a počiatok sveta. Tretia veta označuje cestu, smer, metódu všetkého poznania. Poznávajúc sám seba, teda poznávajúc v sebe štruktúru jazyka, odhalí intelekt, čo je zahalené (aletheia – pravda). Štruktúra jazyka (logos – pôvodne snáď veta) je totož-

ná so štruktúrou sveta. Logos a logika, ktorá z neho vychádza, je vlastným základom jazyka a skutočnosti. Logos je boh, ktorý dáva svetu zmysel. Neskoršie a ešte výslovnejšie je logos druhá božská osoba, zatiaľ čo prvá je „sväté meno“. A tretia je pneuma – dych, hlas. Nový zákon hovorí: Na počiatku bolo slovo (logos). Tieto prvopočiatkové situácie ukazujú tri cesty, ktorými sa uberali dejiny západnej kultúry. Jazyky, v ktorých sa tieto prvotné ve-

lá minulosť, ale aj zárodočne obsiahnutá všetka budúcnosť. Každé slovo je umeleckým dielom, na zdokonaľovaní ktorého spolupracovali celé generácie zhovárajúci sa intelektov a ktoré je nám zverené, aby sme ho v rozprave ešte viac zušľachtli. A odovzdali tým, čo prídu po nás, aby im slúžilo pri hľadaní nevy-sloviteľného. Možno preto Flusser neštudoval alebo aspoň necitoval výskumy Massachusettského technologického inštitútu, ktoré sa sčasti opierajú o výsledky výskumu

Pre Flussiera nie je jazyk prostriedkom na ovládnutie chaosu, ale na adoráciu toho, čo sa ovládať nedá. Je svojou podstatou chválospevom a oslavou nevy-sloviteľného.

ty formulovali, majú rozličnú, trojakú posvätnosť. Hebrejčina je svätá, lebo je to jazyk viery, jazyk rozhovoru medzi ľudstvom a tým, čo ho presahuje. Pre žida je modlitba platná, iba ak je prednesená hebrejsky. Pre katolíckeho kresťana sú jej náhradou gréčtina, latinčina a cirkevný jazyk slovanský. Ich univerzalita je celkom iného druhu než tá, o ktorú sa usilujú veda alebo filozofia, pretože je plodom magickej moci jazyka. Sanskrt je svätý ako jazyk meditácie. Najmenej tajomná je „svätosť“ gréčtiny. Grécke slová však majú osobitný, z hľadiska ontologického základný význam, lebo ich nemožno ničím nahradiť. Z mnohých sú to nezastupiteľné slová idea (obraz súcna), fainomenon (čo sa javí, prejavuje a žiari), alétheia (odhalenie skrytého, pravda), hylé (substancia bez tvaru), poiésis (vytváranie, vyrábanie), musiké (to, čo človeku našepkávajú ústa

mozgu, o neurovedy, takže nevedno, čo si asi myslel o Noamovi Chomskom. A naopak, významný predstaviteľ toho ústavu Steven Pinker v duchaplnnej knihe Slová a pravidlá. Zložky jazyka vo vyššie dvadsaťstranovom zozname literatúry o Flussiera nezavadiť ani náhodou, hoci niektoré jeho časopisecky publikované state mal možnosť čítať. No zato hojne použil Wittgensteina, jeho teóriu rodinnej podobnosti a jazykových hier. Ak teda chce laik porozumieť Wittgensteinovi a potom aj Flussierovi, nerobí chybu, keď si najprv zalistuje v Pinkerovi. Profesor filozofie John Searle z univerzity v Berkley, Pinkerov oponent, sa síce vyslovil, že autor knihy Slová a pravidlá sa „nevyláha nebezpečnosťou, že vyvolá v širokej verejnosti dojem, akoby rozumela niečomu, čomu v skutočnosti nerozumie“ – ale nič to. Popularizátor vedy Steven Pinker, profesor psychológie, riaditeľ Centra kognitívnej neurovedy, má totiž vlastnosť, ktorá väčšine jeho kolegom chýba: je autorom pohotových heurék, metafor a podobností, ktoré osviežujú rozum. Inými slovami – dá sa čítať. Pozrime sa, ako narába s Wittgensteinovou rodinnou podobnosťou. Ustálil ju najprv na príklade podobnosti hier – loptových, karto-vých alebo aj olympijských – so spoločnou sieťou vzájomne sa prekrývajúcich prvkov (súťaživosť, pohotovosť, herné šťastie...). Ako príklad rodinnej podobnosti si vyberá stoličky: nepochádzajú od akejsi dávnej prastoličky, ale príčinou ich podobnosti je fakt, že na nich spočíva ľudský zadok. Takže zväčša musia mať stabilnú, prístupnú, vyvýšenú, možno mäkkú, na pohodlie tvarovanú plošinu, ktorá vydrží isté zaťaženie. Hľa, rodinná podobnosť! Milá to Pinkerova pozornosť za čitateľovi spôsobené útrapy z myslenia.

Miloslava Kodoňová

Denníková hygiena

Alexander Hirner je osobnosť, ktorá vzbudzuje záujem u každého, kto príde do slovenského, presnejšie bratislavského sociologického milieua. S jeho menom sa spájala bezkonkurenčná autorita vedecká a charizmatická, a to u ľudí s rôznymi orientáciami svetonázorovými, paradigmatickými aj povahovými. No paradoxne, a možno príznačne, sa jeho meno v sociologickej encyklopedickej literatúre nenachádza.

v jeho osobnosti sa snúbi nevšedná kombinácia vysoko nadpriemernej inteligencie s neprovinčnou vzdelanosťou, mravnou kultivovanosťou, zmyslom pre humor, schopnosťou radovať sa a navyše s citom, či priam darom od Boha, prísť na pomoc iným v ich kritických situáciách. A už ten samotný fakt, že niekto bol nespravodlivo odsúdený na trinásť rokov, osem si odsedel... bez knižníc, papiera, ceruzky... a po návrate z väzenia sa zaskvel s impozantným vzdelanostným skóre. Koho by taká osobnosť nepriťahovala?

Správu o vydaní Hirnerovho denníka som prijala s rozpakmi, mala som pocit akejsi nepatričnosti vstupovať do súkromia človeka. Po prečítaní

vité odmietanie a opancierovanie sa v kruhovej obrane, tým menej hľadanie alibi, a už vôbec nie vulgárne nadávanie. Hľadá, zvažuje argumenty, jeho optika nezjednodušuje.

A aj v tom (na ďalšie paralely poukazuje v predslove L. Turčan) je podobný J. Lajčiakovi, autorovi diela Slovensko a kultúra (1920) a tým niekoľkým ľuďom, ktorí vďaka svojmu naturelu a životnému údeleniu cítili právo aj povinnosť samostatného, hoci aj osamelého videnia sveta. S Hirnerom, podobne ako s J. Lajčiakom sa nedokáže žiadna „strana“ stotožniť bezozvyšku, lebo berú na zreteľ nielen „áno“, vidia tiež „aj“. Sú však nadčasoví, sú poisťkou kompasu smerovania iných. Najmä vtedy,

Hirnerov denník je svedectvom a vlastne samotným prostriedkom zápasu človeka o vernosť a zodpovednosť voči sebe samému, svedectvom zápasu o osobnú integritu.

ni obsahu záznamov z rokov 1953 až 1955 však počiatočnú rozpačitosť vystriedala vďačnosť rodine, editorom a, samozrejme, predovšetkým Hirnerovi. Denník predstavuje záznamy o hektickej dobe, ku ktorým sa pravdepodobne chcel neskôr vrátiť, podobne, ako to urobil v knihe Matičná myšlienka. Zápisky sú autentickým evidovaním udalostí doby, tvoria náležitý pendant k historicky nivelizovaným štúdiám, a/alebo viac či menej afektívnym oral history. Denník je však aj svedectvom a vlastne samotným prostriedkom zápasu človeka o vernosť a zodpovednosť voči sebe samému, svedectvom zápasu o osobnú integritu. Hirnerova rezistencia voči dobe a prostrediu nie je zano-

keď „doba láme charakter“. Že taká dnes nie je?

V množstve spomínaných mien, inštitúcií, udalostí je uľahčením poznámkový aparát editorov, najmä menej zasvätenému čitateľovi umožňuje orientáciu v dobových realiách. (Nevysvetlených či neidentifikovaných zostalo iba zopár. Napríklad spomínaný Gazdík, ktorý v poznámkovom aparáte nie je zahrnutý, bol zrejme Teofil Gazdík, posledný predrevolučný „doktorand“ sociológie, ktorý síce ešte po februári 1948 dizertáciu obhájil, a zrejme zostal rád, že je ako sociológ zabudnutý.)

Pri čítaní Hirnerovho denníka je „čitateľné“, že bolo len otázkou času, kedy adaptovaní kolegovia, vtedy sú-

druhovia, nedokážu existovať v blízkosti niekoho, kto im pripomína vzdalovanie sa sebe samému. Zdá sa, že Hirner aj sám akoby anticipoval ďalší vývoj vrátane vlastného príbehu.

Predposledný denníkový záznam (24. marca 1955) obsahuje vtip, ktorý hovoril Anton Štefánek, nestor a prvý profesor sociológie na Slovensku (v tom čase už bola sociológia „buržoáznou pavedou“ a jej profesor bol dokonale penzionovaný). Štefánek nezostal zatrpknutý, sklúčený, ale naopak. „Veľmi svieži“ prišiel do Maticy slovenskej „zbierať materiál, týkajúci sa jeho spolupráce s Gregorom – Tajovským“ a ... „Povedal nám aj vtip. Je už vraj v rokoch, prichodí mu šíriť aj mrav-

né zásady, aby dal svoje skúsenosti k dispozícii tým, ktorí ich nemali možnosť získať. Vraj je Desatoro, je aj päťoro príkazní, ale že je aj trojo univerzálnych, ktoré vyplývajú z tejto udalosti: Keď bola tuhá zima, všetko sa triaslo. A triasol sa aj vrabček na ulici. Išla okolo krava a prikryla ho teplým osúchom. Vrabec sa tam dobre cítil, pookrial a vystrčil hlavu, aby si začvirikal. Videl to kocúr, skočil na vrabca a zožral ho. Z toho vyplývajú tieto ponaučenia: 1. Nie ti je každý nepriateľom, kto sa na teba vyšpiní 2. Keď si v h... , netreba ti príliš čvirikať a 3. Nie ti je vždy priateľom ten, kto ťa z h... vytiahne“.

Adela Kvasničková

- ▲ Alexander Hirner
- ▲ Denníky sociológov I. 1953 - 1955
- ▲ SAV 2004
- ▲ 160 strán
- ▲ 190 Sk

Alexander Hirner (1911 - 1987) autorovsky aj heuristicky patrí k najplyvnejším sociológom na Slovensku. Originálne vnímal a rozvíjal sociologikum sociálnych javov, metodológiu sociológie a spájanie teórie s empiriou, bol priekopník empirickej sociológie na Slovensku, významný historik predsociologického myslenia na Slovensku a slovenskej, českej i svetovej sociológie. V rokoch 1958 až 1966 bol po vykonštruovanom procese odsúdený a väznený, v roku 1969 plne rehabilitovaný. Hirnerovo dielo zaujme pri mnohých sociologických témach a nezriedka s rozpakmi, či ho doba dobehla. Spomienky na Hirnera a čítanie jeho diela naznačujú, že

J. Fedora, Národ muzikantov, 1932

82. kilometer v premenách odklínania

Slovenská spoločnosť prešla v dvadsiatom storočí mnohými premenami. Dve svetové vojny, budovanie socializmu, transformačné roky. Stále bola vystavená existenčnému riziku. So svojím pohľadom na uplynulé roky prišiel aj Martin Bútor, sociológ, terapeut a bývalý veľvyslanec v USA.

ra autenticky poukazuje na možnú konsekvenciu vývoja pre ďalší vývoj krajiny, v ktorej žije, kladie otvorené otázky, niekedy aj výčitky a ponecháva niektoré veci nedopovedané, aby si čitateľ sám hľadal odpoveď.

Kniha pokrýva obdobie od roku 1967 po súčasnosť, pričom nejde o hodnotenie ex post, ale o výber autorových dobových výpovedí o udalostiach, ktoré sa ho momentálne dotýkali, a jeho reakcii na ne. Jedinou výnimkou je azda sociologický pohľad z terapeutického praxe v oblasti alkoholovej závislosti. Práve tento pohľad akoby prechádzal kapitolami a líniou myšlienok celej knihy.

Na príklade alkoholika, bojujúceho so závislosťou, sa dá vytvoriť paralela so spoločnosťou, ktorá bojuje s neduhom ideológií za slobodu a demokraciu. Aj spoločnosť pre-

chádza počas svojej existencie obdobiami krízy, počas ktorých upadá a popiera ľudskú dôstojnosť a slušnosť. Neskôr prichádzajú obdobia vytriezvenia a nádeje v pozitívny obrát a nevyhne sa ani deviacii, ktorá sa odzrkadlí v spätnom upadnutí do predošlého stavu neslobody a beznádeje. Podobný je aj model vytriezovania. Čím sa tlak režimu (pitia) stáva problémovjším, tým častejšie vyvíja množstvo obrán, ktoré umožňujú znížiť úzkosť a pocit viny. Bagatelizuje problém, racionalizuje ho, zvaľuje vinu na iných, prikrášľuje svoj „zdravotný stav“. Ten je však neudržateľný, dochádza k vzbure v jeho vnútri, u najbližších. Vďaka „pozitívnym deviantom“ rastie snaha zmeniť daný stav a nádej, že život nemožno zahodiť, ale treba bojovať za veci, ktoré sú hodné nasledovania.

Odklínanie je výberom Bútorových dobových výpovedí o udalostiach, ktoré sa ho dotýkali, a jeho reakcii na ne. Sociologický pohľad z terapeutického praxe v oblasti alkoholovej závislosti akoby prechádzal kapitolami a líniou myšlienok celej knihy.

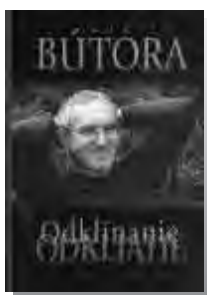
Tento boj o slobodu a víťazstvo nad nadvládou nie je jednoduchý, pretože „straty pocítme rýchlo, no pokiaľ ide o pozitívne prínosy, tie bude treba hľadať intenzívne“. Autor na to upozorňuje, keď hovorí: „uzdravenie trvá približne rovnako dlho, ako trvalo obdobie choroby; má svoje štádiá, ktoré sa nedajú obísť, svoje krízy. Uzdravovanie bolí a nedá sa v ňom klamať, inak hrozí recidíva. Nespracovaná minulosť sa vracia ako bumerang. Existuje čosi ako návrat strateného syna, aj tí najposlednejší majú šancu: minimálnym predpokladom je pokora. Demokracia (podobne ako pre alkoholika abstinencia) je viac ako pravidlá hry: je to iný spôsob života.“

Podľa Bútoru je potrebné stále mať na pamäti Popperovské krédo, čiže vidieť v intelektuálnom úsilí nielen kognitívnu dimenziu, ale aj dimenziu morálnu, pretože tá prvá je síce spojená s hľadaním pravdy, no to nestačí, ak človek nie je zároveň schopný vzdorovať ľži. V tom mu pomáha morálna dimenzia. Je preto prirodzené, že v zápase o povahu a smerovanie spoločnosti ako entity zloženej zo slobodných jednotlivcov, kde sa dodržiavajú ľudské práva, sa v rôznych obdobiach

videl najväčší súboj práve o túto dimenziu.

Občianstvo nie je jednorazový akt, ale trvalý stav citlivosti a bdelosti. Tento odkaz zamatového roku 1989 je aktuálny aj dnes, a práve dnes, keď sme sa priradili k vyspelým krajinám Európy. Pretože slobodu je ťažké vybudovať, no ešte ťažšie preniesť do každodennosti a vpísať do mysli ľudí, ktorí ju nikdy nepoznali. Je dôležité si neustále pripomínať obdobie, keď slovo sloboda nebolo samozrejme. Je to, ako keď sa alkoholik rozhodne prestať piť aj navzdory svojmu telu a okoliu. Musí vydržať a nezabudnúť na všetky útrapy, ktoré spôsobil sebe a svojim blízkym. Pomôcť nám môže akýsi imaginárny 82. kilometer, ktorý si v sebe všetci nosíme. Pre autora je rozpomienkou na deň autonehody, pri ktorej hľadel zoči-voči smrti, no z ktorej šťastne vyviazol. Je mu memento v časoch, keď doba nežičlivo doľahne na človeka. Chápe ho ako vyšší zásah, darovaný šancu na nový, lepší život. Je v ňom skrytá aj výzva, ako s touto šancou naložíme.

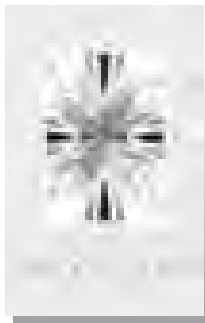
Juraj Potančok

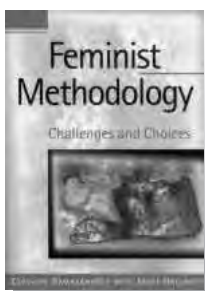
- ▲ Martin Bútor
- ▲ Odklínanie (Texty z rokov 1967 - 2004)
- ▲ Kalligram 2004
- ▲ 600 strán
- ▲ 399 Sk

Bútorova kniha Odklínanie je súborom článkov, rozhovorov, výpovedí človeka, ktorý počas svojho života sleduje, hodnotí, komentuje a poukazuje na veci týkajúce sa jednotlivca a spoločnosti, jeho sily nepodľahnúť vyššej moci, autorite, ktorá sa ho snaží ovládnuť. Nemusí to byť len autorita, resp. vyššia moc v podobe politickej garnitúry určitého obdobia, ale čokoľvek, s čím zápasíme v každodennosti (choroba, závislosť, prejavy nenávisťi a intolerancie a pod.). V tomto exkurze do vnútra človeka a spoločnosti Bútor

O deravom potrubí a sklenenom strope

- ▲ Tatiana Sedová a kol.
- ▲ **Ženy a veda v SAV**
- ▲ Veda 2003
- ▲ 249 strán
- ▲ 228 Sk

- ▲ C. Ramazanoglu, J. Holland
- ▲ **Feminist Methodology. Challenges and Choices**
- ▲ SAGE Publications Ltd. London 2003
- ▲ 195 strán
- ▲ 18,99 £

- ▲ M. Blagojević, H. Havelková, N. Sretenova, D. Velichová (ed.)
- ▲ **Waste of talents: turning private struggles into a public issue. Women and Science in the Enwise countries**
- ▲ European Commission 2003
- ▲ 179 strán

Politika rovnosti príležitostí, ktorá v súčasnosti predstavuje jeden z pilierov európskej politiky, sa zameriava na viaceré oblasti spoločnosti a týka sa aj problematiky postavenia žien vo vede. Táto téma sa stala v ostatnej dekáde súčasťou politickej agendy orgánov a štruktúr EÚ. V kontexte narastajúceho významu vedy v živote ľudí a spoločnosti na jednej strane a nízkeho zastúpenia žien v tejto sfére na strane druhej je tento záujem plne opodstatnený. Treba však podotknúť, že tomuto politickému záujmu predchádzal dlhodobjší teoretický záujem, najmä zo strany feministických filozofií, ale aj výskumníkov zo špeciálnych vied, ktoré od druhej polovice 70. rokov minulého storočia začali rozvíjať kritické reflexie vedy, jej dejín, ako aj súčasného stavu vedeckého poznania. Tieto reflexie na problematiku vedy nazerali z rodovej perspektívy a z takejto perspektívy analyzovali aj mechanizmy „fungovania“ vedy. Pozornosť sa zameriavala aj na otázku týkajúcu sa účasti žien vo vede ako jednej z najvplyvnejších a z mocenského hľadiska aj najvýznamnejších inštitúcií modernej spoločnosti.

Pri pohľade na vývin modernej vedy zaujme neprítomnosť žien vo sfére vedeckého poznania, pričom neprítomnosť, resp. nízke zastúpenie žien v dejinách vedy treba pochopiť ako problém, ktorý by mal inšpirovať k reflexii otázky, s akou sú ženy pôsobiace (nielen) vo vede neraz konfrontované: „Prečo bolo tak málo vynikajúcich a známych žien – vedkýň v dávnejších či menej dávnych obdobiach v dejinách vedeckého poznania?“ Táto otázka pritom často nie je ani mienená ako skutočná otázka, skôr indikuje isté predpoklady o neschopnosti žien „vykonávať vedu“, o absencii či nedostatočnosti dispozícií nevyhnutných pre činnosť v oblasti vedeckého výskumu, ako je nestrannosť, objektivita, racionalita, abstraktné myslenie a pod.

Možno povedať, že až pod vplyvom feministických inšpirácií sa začala táto otázka vnímať ako problém, ktorý si vyžaduje seriózne bádanie, umiestňujúce túto problematiku do kontextu širšej otázky o postavení žien v spoločnosti. V priebehu 90. rokov na pôde EÚ vzniklo niekoľko iniciatív zameraných na rozpoznanie a odstránenie existujúcej rodovej nerovnosti v oblasti vedy, realizovali sa viaceré výskumy a analýzy, bola založená expertná skupina (tzv. Helsinská skupina), ktorá vypracovala súhrnnú správu o postavení žien vo vede v členských a (vtedy ešte) pridružených krajinách. Situáciou žien vo vede v krajinách strednej a východnej Európy

Problematika žien vo vede je nepochybne viacdimeznionálna a je úzko prepojená so širšou otázkou týkajúcou sa postavenia žien v spoločnosti vo všeobecnosti.

a v pobaltských štátoch sa špeciálne zaoberá najnovšia správa vypracovaná na objednávku Európskej komisie, ktorá bola publikovaná pod názvom *Waste of talents: turning private struggles into a public issue* (Premárnené talenty: od osobných zápasov k veci verejnej), tzv. Enwise správa. Tento dokument prináša správu o neľahkej situácii žien, ktoré

P. Delvaux (1897–1994), Kongres, 1941

sa rozhodli svoj profesionálny život venovať vedeckému bádaniu v uvedených krajinách, pre ktoré je typické nielen pretrvávajúce pôsobenie rodovo stereotypného vnímania ženy a jej miesta v spoločnosti, ale aj poddimenzované financovanie vedy a výskumu. Súčasnú situáciu žien – vedkýň a výskumníkov reflektuje táto publikácia aj z hľadiska historického vývinu spoločenského postavenia žien v tejto časti Európy, všimajúc si pritom aj dôsledky – negatívne i pozitívne – politiky emancipácie žien v období komunistického režimu. Všeobecne známe fakty o vysokej vzdelanostnej úrovni žien a o ich vysokej zamestnanosti v krajinách bývalého socialistického bloku reflektujú autorky správy v kontexte súčasnej problematiky žien vo vede a v takomto kontexte vnímajú aj procesy a dôsledky transformácie spoločnosti vo všeobecnosti a vedeckovýskumnej sféry zvlášť.

Problematika žien vo vede je nepochybne viacdimeznionálna a je úzko prepojená so širšou otázkou týkajúcou sa postavenia žien v spoločnosti vo všeobecnosti. Navyše tieto otázky súvisia zrejme aj s celkovým obrazom a chápaním vedy, aké sa sformovali v rámci európskej myšlienkového tradície – preto je plne oprávnená požiadavka, aby sa na problematiku „ženy a veda“ nahliadalo takpovediac z dvojitej perspektívy – a to z perspektívy princípov rodovej rovnosti, ako aj z perspektívy vedeckého výskumu a z perspektívy vedy. Ukazuje sa totiž, a to predovšetkým z perspektívy feministických reflexií vedy, že „podpora žien vo vede si vyžaduje zmenu nášho obrazu vedy“. Inak povedané, úsilie má byť zamerané nielen na zvýšenie počtu žien vo vede, ale aj na zmenu kultúrneho obrazu vedy, teda na to, aby

pracovníkov v SAV z rodového aspektu“. V rovine „tvrdých faktov“ sa pohybuje rámcová analýza štatistických dát (I. Vašečka), ktorá zachytáva základné údaje o postavení žien-výskumníkov v činnosti a riadení SAV podľa statusových charakteristík. Z analýzy štatistických údajov vyplynuli zaujímavé hypotézy o existencii skrytých foriem znevýhodňovania až diskriminácie žien, ako aj o pôsobení rodových stereotypov, ktoré potvrdzujú nereflektovanú tradíciu mužskej dominance vo vede a prispievajú ku konštatovaniu, že „postavenie žien-vedeckých

výskumov sa stali aj úvahy o možnostiach rodovo-špecifického a feministického výskumu a o ich metodológii, aké nám ponúkajú autorky publikácie *Feminist Methodology. Challenges and Choices* C. Ramazanoglu a J. Holland. Za centrálnu tému úvah o metodológii feministicky orientovaného sociálneho výskumu možno považovať otázky, ktoré majú charakter filozofických a epistemologických východísk metodológie výskumu rodu a rodových vzťahov a ktoré sa týkajú vzájomných vzťahov medzi ideami a teoretickými konštruk-

Téma žien vo vede má aj svoje nezanedbateľné teoretické pozadie, ktoré je späté s feministickou reflexiou a kritikou.

pracovníkov v činnosti a riadení SAV sa dá považovať za problém, ktorého riešenie vyžaduje intervenciu zo strany riadiacich štruktúr SAV“. Prieskum názorov o rodovej problematike a rovnosti šancí (V. Krivý) prehlbuje pohľad na problémové oblasti a bližšie identifikuje ich charakter a multidimeznionálnosť. Kvalitatívny výskum, realizovaný formou štruktúrovaných rozhovorov (S. Porubánová), zisťuje subjektívne názory vybraných respondentiek, vedeckých pracovníčok SAV, na situáciu žien v SAV, na pretrvávajúce rodové stereotypy, na možnosti zosúladenia profesionálnej kariéry a privátneho života, na ich vnímanie skleneného stropu, na možnosti nediskriminačných praktík a na ďalšie relevantné otázky. Namiesto zovšeobecňujúcich záverov publikácia ponúka mimoriadne cenný materiál v podobe niekoľkých vybraných rozhovorov s vedkýňami, ktoré približujú osobný pohľad tých, ktoré problematiku „ženy a veda“ nielen reflektujú, ale aj denne prežívajú.

Okrem statí, v ktorých ich autorky podávajú výsledky svojho sociologického výskumu, obsahuje knižka aj state venujúce sa problematike feminizmu a rovnosti šancí (T. Sedová), politike rovnosti príležitostí (S. Matúšová), aktivitám Helsinskej skupiny (M. Piscová), zastúpeniu žien a mužov v meteorológii a hydrológii (G. Babiačková, O. Majerčáková, P. Pekárová).

Téma žien vo vede má aj svoje nezanedbateľné teoretické pozadie, ktoré je späté s feministickou reflexiou a kritikou. Súčasťou takto orientovaných

ciami na jednej a ľudskej skúsenosti, ľudským prežívaním sociálneho života na druhej strane. Zaujímavé sú otázky týkajúce sa toho, či a v akom zmysle možno považovať výsledky feministického výskumu za všeobecne platné, ako aj problém „nasýtenosti“ feministického výskumu špecifickými teoretickými, politickými i morálnymi záujmami a hodnotami. Samotný termín „feministický výskum“ sa nevzťahuje v ponímaní autoriek k nejakému špecifickému súboru metód, akým by sa takýto výskum vyznačoval, ale ide skôr o taký sociálny výskum, predmetom ktorého sú rodové vzťahy a rodovo-špecifické aspekty životov a skúsenosti ľudí, pričom pristupuje k týmto predmetom skúmania z pozície feministických teoretických východísk, s ohľadom na feministickú politickú prax a morálne hodnoty. Zároveň sa však takéto metodológia sociálneho výskumu nevzdáva ambície zameranej na vytváranie adekvátnejších výkladov sociálnej reality a neupúšťa od požiadavky na racionálnu argumentáciu a zdôvodňovanie. Akcentujúc nesmierne dôležitú a komplexnú problém autority vedy, feministická metodológia upozorňuje na význam nielen teoretických a epistemologických, ale aj politických súradníc a dimenzií (nielen) rodovo-špecifického výskumu. Myslím si, že reflexia týchto otázok by mohla osliviť nielen výskumníkov a výskumníčky, ale všetkých, ktorí/é sa o rodovú problematiku zaujímajú.

Mariana Szapová

V bráne a pod bránou

Sídlo Redakcie z diaľky pripomína obrovskú narodeninovú tortu. Čím viac sa žena blíži, budova sa akoby zmenšovala a prepadávala do seba. Mediálny klam, pomyslí si Obyvateľka mesta, žena v stredných rokoch, ani bojovníčka, ani disidentka, ani obeť násilia. V Redakcii plánuje povedať, čo si myslí o živote žien a mužov v ich meste. Zdá sa, že pred bránou je poriadna tlačienica.

- Barbora Oswaldová
- Česká média a feminismus
- Slon/Libri 2004
- 154 strán
- 240 Kč

Postupne k Obyvateľke doláhnú zvuky. Pred bránou prešľapujú ľudia v rade, osoba s rozpustenými vlasmi sa cez mohutné postavy dvojice Redaktorov – Strážcov brány hlučne snaží pretačiť dovnútra. „Predložte dôvody, prečo by ste práve vy mali byť v novinách,“ zahŕňa Strážcovia Redaktori.

Osoba odpovedá: „Som Feministka. V novinách chcem povedať, že ženy majú za tú istú robotu menší plat.“ Redaktori sa na seba zahľadia. Otvoria Knihu. Obyvateľka sa ticho stavia do radu hneď za vysokého svalnatého mu-

ža. Redaktorka vytiahne list s nápisom „Kvôli feministkám klesá pôrodnosť a hrozí vyhynutie národa“ a zahradí bránu. Feministka mlčí, dav pokašliava, Svalnáč sa obráti k Obyvateľke a smutne zašepká: „Teraz niečo uvidíte.“

Feministka odrazu vytiahne z batoha podprsenu, zapáli ju, divoko ňou zamáva a zjačí: „Kto nejde s nami, ide proti nám! Sme obeť vlády mužov z USA. Kto s nami nebojuje, je zbabelec. Varenie je prekliatie. My zachránime naše úbohé sestry z Východu!“

To je iná reč, usmieva sa Strážca Redaktor, konečne niečo zaujímavé. A už vedie zadýchanú Feministku cez bránu Redakcie, potlapkáva ju po pleci a šepká: „Bravó moja, si chlapík!“ Nad bránou sa hompáľa nápis: „STE V NOVINÁCH, TEDA EXISTUJETE. BLAHOŽELÁME.“

„Tak sa jej to tentoraz podarilo,“ vzdychla si ďalšia z čakajúcich, Superbaba v béžovom kostýme, s tenkým pásom a fotografiami manžela a detí prilepenými na chlopni saka. „Aj tak je čudná. Ze rovnováha. Ja mužovi vždy poviem, že má pravdu, chudáčik. Aj keď trepe. Všetkým je závislý len od toho jedného.“ Superbaba si zamyslene povytiahne podvážkový pás tak, aby čipka jemne vytrčala spod rozparku na sukni.

„Nó,“ ozvala sa spoza nej Sexbomba v spodnej bielizni s obrovskou oblou zadnicou a zlatým krížikom na krku.

„Aj s kamoškami preberáme, že vlastne je fakt, že materská dovolen-

ka nie je dovolenka a tak,“ pokračuje Superbaba. „Ale my, preboha, nie sme žiadne feministky, to by bola urážka. Čo sme nejaké chlpaté neuspokojené neurotičky? Nie, my sme pravé ženy.“ Superbabe trhá viečkom. „A ženy sú také vnútorné silnejšie, múdrejšie, no nie?“

Kto nejde s nami, ide proti nám! Sme obeť vlády mužov z USA. Kto s nami nebojuje, je zbabelec. Varenie je prekliatie.

„To akože duša má byť cecky, alebo vtáka?“ ozve sa so záujmom Sexbomba.

„Dámy, nerád vyrušujem, nech sa páči prejdite,“ prichádza Strážca Redaktor. „Tadiaľto, ako zvyčajne, článok o jarnej diéte pre dokonalé ženy a nejaké tie fotečky do prílohy pre oko, šup šup.“

Pred bránou nastalo ticho. „Počúvam,“ ozvala sa po chvíli nervózne Redaktorka.

„Ja som v podstate prišiel, lebo chcem povedať v novinách, že keď mi je smutno, tak si aj poplačem,“ začal váhavo ďalší čakajúci, Svalnáč. „A mám dve deti a vadí mi, že ma nikto nepochváli, že som dobrý tata. A vadí mi, že nemôžem spolurozhodovať o tom, kam umiestnime pohovku. Žena sa mi smeje. Ale neuvádzajte meno, kamoši by mali poznámky.“ Strážca Redaktor chvíľu prekvapene civí na Svalnáča. Zúrivo zalistuje v Knihe. Rýchlo sa poobzerá, vytiahne list a otrčí ho Svalnáčovi do tváre. „Chlapci neplačú. Hrubosť je mužovi prirodzená. Muž všetko zvládne.“ Odstrká Svalnáča na koniec radu a začne mu prudko dohovárať. Pod bránou osameli Redaktorka a Obyvateľka mesta. Obyvateľka rozpráva. Redaktorka počúva.

tak rýchlo, kým sa kolega neďáva.“

Obyvateľka vstupuje cez bránu. Kráča šiestimi komnatami. V piatej narazí na akéhosi fičúra. „Čau. Som Internet, tuto z rodiny. Nechoď tam, je to nuda. Keby dačo, počkám ťa pod bránou. Mohli by sme sa ísť prejsť.“ Fičúr sa usmeje a zmizne za rohom.

Siedma komnata. Na tróne tróni kráľ Editor. Jedno oko má zalepené páskou. Po pravici mu sedí nervózny mladík s briadkou v obleku, naľavo prešedivená podriemkavajúca žena. Nad trónom visí prázdny rám s nápisom Čitateľ. „Ste tu sama? Kde máte manžela? Ste lesbica či čo? Nech sa páči, tu napravo Hlas Čitateľa, naľavo čestná členka rady Politická Korektnosť. No, čo máte?“

Mladý muž v obleku počúva. Po chvíli prehovorí modulovaným hlasom: „Rovnováha. Téma otca v rodine. Typické. Pozor na túto buržoázno-lavicovú beštiiu. Použime zdravý rozum, nedopustíme, aby alebo bolo modré!“ Prešedivená žena pochrapkáva.

„Nie, neberiem to,“ prehovorí nakoniec Editor. „Je to príliš zložitá, čitateľ o to nemá záujem, kam by som to natlačil? Iba ak s nejakým sexy titulkom. Nie? No tak dovidenia, nemám čas, máme uzávierku.“

Obyvateľka vychádza von z Redakcie popod nápis NEXISTUJEŠ. Fičúr Internet ju už s úsmevom čaká pod bránou. V prázdnej siedmej komnate sa Editor nervózne zamrví na tróne.

Zuzana V. Očenášová

A. Marenčin st., Dobytie severného pólu, 1966

Muž v sukniach

Hovorí sa, že zrkadlom ženskej logiky je matematika. Čím vyššia úroveň tejto vedy, tým nižší počet jedincov ženského pohlavia obľubujúcich jej zákutia. A charakteristika matematiky ako mužskej domény je na svete. Bolo by však mylné domnievať sa, že mužská logika je preto kvalitnejšia ako ženská. To len predsudok starých mám a otcov vytvoril mýtus, že matematika sa jednoducho k správnej žene nehodí. Podobne je to aj s inteligenciou. Tú buď niekto má, alebo nemá. Nezáleží na pohlaví. Jediné, v čom majú muži skutočne navrch, je tradícia ich vzdelávania. Tisíc rokov proti stom. Poznate však jediného muža, ktorý by dostal Nobelovu cenu a pritom sa sám staral o deti a domácnosť?

- Alena Křížiková a Pavel Pavlica
- Management genderových vzťahů
- Postavení žen a mužů v organizaci
- Management Press 2004
- 155 strán
- 399 Sk

Žena-manažérka, žena-politička, žena-odborníčka, športovkyňa, ale tiež matka. Koľko spoločenských rolí každá súčasná žena plní? V hľadani odpovedí síce zistíme, že pre rovnosť mužov a žien sa už čo-to urobilo, no stále existuje ešte mnoho oblastí, kde je rovnosť pohlaví len vzdialeným cieľom.

Ako napovedá už samotný titul a podtitul, kniha Management

genderových vzťahov. Postavenie žien a mužov v organizácii sa dotýka citlivej a podceňovanej témy rovnocenného postavenia mužov a žien na pracovisku. V „starej“ EÚ už dávno vedia, že podniky, ktoré genderovú problematiku ignorujú, sa správajú zastarano a hlúpo, keď takto dobrovoľne plytvajú ľudským potenciálom. Toto je však zatiaľ stále bežná prax nielen v Čechách, ale aj na Slovensku, kde na jednej strane nadmerné zdôrazňovanie materskej a rodinnej roly ženy viedlo k tomu, že naše ženy, až na niekoľko výnimiek, nešéfujú veľkým firmám, nestoja na čele dôležitých úradov, nemajú takmer žiadne politický vplyv, na druhej strane sa feminizácia niektorých odvetví a pozícií stala výrazným prejavom segregácie na trhu práce.

Bolo by naivné domnievať sa, že takéto delenie pracovných oblastí podľa pohlavia je dôsledkom

slobodnej voľby mužov a žien. Segregácia povolání je skôr výsledkom genderovej socializácie a diskriminačných spôsobov v prístupe k zamestnaniu a v samotnom zamestnaní. Zamestnávateľia totiž a priori prisudzujú vopred „nalinkovanú“ charakteristiku tomu-ktorému pohlaviu bez ohľadu na individuálne rozdiely.

Do konca 60. rokov 20. storočia bol manažment chápaný ako prevažne technická disciplína založená na aplikácii vedeckých, najmä matematických a štatistických poznatkov v praxi. Poznatky humanitných vied neboli síce ignorované, stáli však na okraji. Až v priebehu 70. rokov prichádzalo k postupnej zmene. Absolventi manažérskych škôl mali totiž množstvo teoretických poznatkov, dokázali riešiť rôzne modelové situácie, v praktickom kontakte s pracovníkmi však boli bezradní – nedokázali si vybudovať autoritu,

nevedeli, ako zapôsobiť na ľudí, ako ich získať pre spoločné ciele. Sociálnemu rozmeru manažmentu sa preto začala venovať väčšia pozornosť.

Jednou z pomerne nových oblastí manažérskych vzdelávania je tzv. management diversity – disciplína zaoberajúca sa vedením a riadením pracovníkov s rôznou sociálno-kultúrnou orientáciou. Pôvodne boli do kolónky nositeľov kultúrnej diverzity zaradení najmä predstavitelia rôznych etnických a jazykových menšín, no postupne sa ukázalo, najmä pod vplyvom rôznych emancipačných a kritických hnutí, že podobnej diskriminácii čelia aj ženy, homosexuáli, postihnutí ľudia. Zahrnutie žien do skupiny tradične diskriminovaných pracovníkov naznačuje, že genderové hľadisko nemožno ignorovať. To totiž nepoukazuje len na fakt, že diskriminácia často súvisí s dominanciou mužských hodnôt a princípov, ale predstavuje aj špecifický okruh problémov, na ktoré sa treba v organizáciách zameriavať. Každý rozumný zamestnávateľ by si mal byť vedomý skutočnosti, že aktívne zapojenie

žien do firemného života nebude znamenať len vyššiu efektivitu vo využívaní ľudských zdrojov, ale aj motivujúce pracovné prostredie, a vzhľadom na súčasnú implementáciu európskej legislatívy aj zisk zaujímavých zákaziek a iných výhod na spoločnom trhu.

Samozrejme, prerod z genderovaného podniku, založeného na tradičných spoločenských preferenciách mužských hodnôt, na genderovo orientovaný spoločnosť, ktorej kultúra a fungovanie sa odvíja od uznania a aktívneho presadzovania princípov rovnosti mužov a žien, nenastane zo dňa na deň prijatím nejakých „genderových pravidiel“. Tento princíp treba jednoducho akceptovať, udržiavať, podporovať a rozvíjať. Muži a ženy sa musia naučiť pozerieť na pracovné i mimopracovné problémy zo spoločnej perspektívy. Zatiaľ väčšinou platí, že pokiaľ chce žena vo firme postupovať vyššie, musí svoje životné a najmä rodinné plány podriadiť pracovnej kariére a naďalej, obrazne povedané, „nosiť nohavice“.

Martina Nemethová

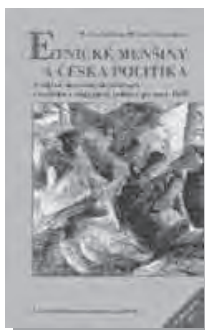
Spravodlivosť pre všetkých?

- ▲ Nancy Fraserová, Axel Honneth
- ▲ **Prerozdelenie alebo uznanie?**
- ▲ Preklad Alena Bakešová a Marek Hrubec
- ▲ *Filosofia* 2004
- ▲ 336 strán
- ▲ 389 Sk

- ▲ Elisabeth Badinterová
- ▲ **Tudy cesta nevede**
- ▲ Preklad Alena Lhotová
- ▲ Karolinum 2004
- ▲ 145 strán
- ▲ 249 Sk

- ▲ M. Mareš, L. Kopeček, P. Pečinka, V. Stýskalíková
- ▲ **Etnické menšiny a česká politika**
- ▲ CDK 2004
- ▲ 139 strán
- ▲ 129 Sk

Kľúčové pojmy dnešnej doby sú často potenciálnymi „výbušnými mínami“: sociálna spravodlivosť alebo sebauskutočnenie, majorita verus minority, integrácia, identita, participácia, podriadenie, nároky na uznanie, rovnosť...?! Všetky predkladané publikácie disponujú spoločným rámcom: ich priznanou ambíciou je identifikácia faktorov a potenciála spoločenskej emancipácie a zároveň legitímna snaha o vyprovokovanie širšieho diskurzu.

Kniha *Prerozdelenie alebo uznanie?* je dialógom severoamerickej filozofky Nancy Fraserovej a nemeckého filozofa Axela Honnetha o hľadani teoretického konceptu sociálnej spravodlivosti, ktorý by zohľadňoval sociálny a politický vývoj posledných rokov. Otázky a odpovede tohto dialógu tvoria štyri teoretické texty. Kniha je veľmi živá, keďže prvá štúdia od Nancy Fraserovej „spúšťa“ krátku sériu troch vzájomných replík, ktoré prinášajú reakcie na predchádzajúci príspevok. Čitateľ má možnosť spolu s autorkou skúmať problém z jednej „strany barikády“ a potom sa presunúť a „prijatť“ perspektívu druhého autora. Tieto presuny rozhodne nie sú bezbolestné, ale možnosť sledovať pozoruhodnú analytickú prácu s textom oponenta stojí za námahu.

Koncept spravodlivosti je u oboch autorov skúmaný prostredníctvom vzťahu dvoch kategórií – prerozdelenia a uznania, ktoré majú svoje konotácie tak v oblasti filozofie, ako i politiky. Zjednodušene možno povedať, že hľadajú odpoveď na otázku, ktorý z uvedených princípov pomáha lepšie pochopiť súčasné i nedávne sociálne konflikty zahŕňajúce celú škálu bojov (za práva homosexuálov a lesbičiek, konflikty odborov a zamestnávateľov, boje za národnú suverenitu či autonó-

miu, oživené medzinárodné hnutie za ľudské práva, aktivity feministických hnutí a pod.). Existuje nejaký spoločný rámec, v ktorom by sa snaha o distributívnu spravodlivosť a kultúrne uznanie dali vysvetliť a ktorý by zároveň poskytoval bázu pre normatívne hodnotenie oprávnenosti týchto nárokov?

Pojem prerozdelenia sa viaže na koncepcie distributívnej spravodlivosti, týka sa úsilia o spravodlivejšie rozdelenie zdrojov a o odstránenie ekonomického utrpenia. Pojem uznania sa politicky viaže na požiadavky rešpektovania špecifických hodnotových presvedčení a životných štýlov sociálnych skupín, ktoré sa cítia byť nimi kultúrne viazané. Podľa Nancy Fraserovej teoretická tradícia tohto pojmu siaha „až“ k Hegelovi a označuje sa ním „ideálny recipročný vzťah medzi subjektmi, v ktorom každý vníma toho druhého ako seberovného a zároveň ako od seba oddeleného“. Fraserová i Honneth sa zhodujú v kritike teoretických prístupov, ktoré prerozdelenie a uznanie od seba oddeľujú a stavajú proti sebe ako nevyhnutné antagonizmy. Oba sa snažia vytvoriť taký rámec, ktorý by oba princípy integroval do teórie spravodlivosti s normatívnymi nárokmi. Primeraná teória spravodlivosti musí zahŕňať tak pojem uznania, ako i prerozdelenia. Tento spoločný bod je zároveň aj bodom rozchodu: všetky ďalšie vývody a argumenty už plynú dvoma smermi. Podme sa na ne v krátkosti pozrieť.

Nancy Fraserová si najprv berie za základ svojich skúmaní deklarované ciele a požiadavky nových sociálnych hnutí. Hovorí o revitalizácii bojov za uznanie, pretože nároky na uznanie sú podľa nej v súčasnosti jednou z hlavných príčin sociálnych konfliktov na celom svete. Zároveň konštatuje úpadok významu konfliktov súvisiacich s prerozdelením ekonomických zdrojov a bohatstva. „Táto kedysi prevládajúca gramatika politických snáh, jazyk ekonomickej rovnosti, už dnes nie je taký prominentný.“ Empiricky je teda možné potvrdiť, že ťažisko sa presúva od prerozdelenia k uznaniu. V politickej teórii sú boje za uznanie a boje za prerozdelenie často falošne kladené proti sebe ako alternatívy, ktoré sa navzájom vylučujú. Nastoluje sa tak zbytočná voľba, či sa rozhodnúť pre politiku prerozdelenia ovplyvňujúcu triednu hierarchiu alebo pre politiku uznania, ktorá zachováva alebo dekonštruuje skupinovú odlišnosť a vzťahuje sa k statusovej hierarchii.

Fraser v prvom rade ukazuje, že niektoré kategórie politickej teórie, akými sú napríklad rod a rasa, sú dvojdimenzionálne. To znamená, že sú zakotvené v hospodárskej štruktúre i statusovej hierarchii, prípadne znevýhodnenia sa tak vzťahujú k nerovnomernému prerozdeleniu i k statusovému zneuznaniu. Náprava nespravodlivosti spojenej s dvojdimenzionálnymi kategóriami si preto vyžaduje politiku prerozdelenia i politiku uznania. Nancy Fraserová ponúka vlastný teoretický rámec, ktorého normatívne jadro tvorí koncepcia participatívnej parity. Tá predpokladá, že spravodlivosť „vyžaduje sociálne usporiadanie, ktoré všetkým dospelým členom spoločnosti dovoľuje, aby spolu jednali ako rovnocenní“. Dosiahnutie participatívnej parity vyžaduje splnenie najmenej dvoch podmienok. Objektívnou podmienkou je skutočnosť, že materiálne zdroje musia byť rozdelené takým spôsobom, ktorý zaručuje nezávislosť a „hlasovacie právo“ participujúcich. Intersubjektívna podmienka vyžaduje, aby inštitucionalizované kultúrne vzorce „preukazovali všetkým participujúcim rovnaký rešpekt a zaručovali im rovnosť príležitostí pri získavaní spoločenskej vážnosti“. Napriek rastúcemu významu konfliktov spojených s uznaním Nancy Fraserová predkladá koncept sociálnej spravodlivosti, v ktorom zdôrazňuje primárnu úlohu distributívnej spravodlivosti. Otázky kultúrneho uznania by mali byť zahrnuté do explanačného a normatívneho rámca prerozdelenia materiálnych zdrojov.

T. Foujta (1886 – 1968), Montparnasský salón, 1928

Axel Honneth konštruuje vlastný teoretický rámec, vychádzajúc z presvedčenia, že pozornosť teórie spravodlivosti by sa nemala zamerať na nároky artikulované sociálnymi hnutiami, ale na každodennú, ešte netematizovanú, ale nemenej naliehavú prvotnú formu sociálneho utrpenia a morálneho bezprávia. Len tak sa môžeme podľa neho opýtrať k subjektívnemu prežívaniu odmietnutia oprávnených nárokov na uznanie. Pre teóriu spravodlivosti je primárna kategória uznania, ktorá umožňuje skúmať morálne dôvody sociálnej nespokojnosti. Odmieta názor, že dejiny politických konfliktov možno interpretovať ako presun od záujmov o distribúciu materiálnych zdrojov k „politike identity“, teda od rovnosti k diferenciacii. Honneth zastáva názor, že aj v bojach za distributívnu spravodlivosť zohrával ústrednú úlohu pocit narušeného uznania, úcty alebo cti. Na rozdiel od Nancy Fraserovej sa čítanie politických konfliktov u Honnetha odohráva v rámci morálnej gramatiky.

Fraserová i Honneth ponúkajú diskusiu, ktorá postupne graduje a naberá na „údernosť“ argumentov. Náročnosť skúmanej témy odľahčuje (v pozitívnom zmysle) práve štruktúra knihy ako dialógu. Popri českom preklade týchto textov sa v českých akademických časopisoch objavujú aj rozhovory s autorkou a autorom, ktoré rozvíjajú niektoré tu uvedené názory.

Elisabeth Badinterová, intelektuálna lokálpatriotka a prívrženka témy postavenia ženy v spoločnosti, s patričnou dávkou hrdosťi tvrdí, že Francúzky (s aspiráciou „pokojných vzťahov s mužmi svojho života“) sa nenechali ovplyvniť novou vlnou amerického feminizmu ani rétorikou esencializmu či separatizmu. Kriticky a nesmierne vášnivo hodnotí ostenatívné deklarované rozčarovanie z mužov i fakt, že hlavnou motiváciou všetkých smerov feminizmu je rovnosť pohlaví a nie zlepšenie vzťahov medzi mužmi a ženami – a práve preto má radikálny feminizmus malú šancu na širšie prijatie verejnosťou. „Feminizmus – v posledných letech posledý obviňovaný mužského pohlaví a problémom identity – zanedbáva boj, na jehož základe sa zformoval.“ Autorka odmieta logiku paušálneho prístupu

Pojem prerozdelenia sa viaže na koncepcie distributívnej spravodlivosti, týka sa úsilia o spravodlivejšie rozdelenie zdrojov a o odstránenie ekonomického utrpenia. Pojem uznania sa politicky viaže na požiadavky rešpektovania špecifických hodnotových presvedčení a životných štýlov sociálnych skupín, ktoré sa cítia byť nimi kultúrne viazané.

k žene ako bezbrannej obeti mužskej dominancie a prevahy i klamlivosť sexuálneho relativizmu ako politického princípu. Otvorene upozorňuje na účelové skresľovanie štatistik domáceho násillia „v mene“ zovšeobecnenia viktimizácie ženy a viny muža a zdôrazňuje, že realita je vždy omnoho, omnoho zložitejšia a oboj pohlaviam poskytuje celý rad argumentov, ktoré umožňujú považovať sa za obeť toho druhého. „Paušalizovanie není dobrým

nástrojom poznání. A kolektivní odsuzování jednoho pohlaví je křivda, která nemá k sexismu daleko. Budeme-li násillí považovat za smutné privilegium mužů, směšovat normální jevy s patologickými, stanovíme nesprávnou diagnózu, a podle té se správný recept předepsat nedá.“ Badinterová pripomína zdokumentované prípady sadistického, krvičného „účinkovania“ žien počas Francúzskej revolúcie i účasť žien na genocidách 20. storočia (nacistické Nemecko, Rwanda) a nekompromisne vyvodzuje, že ženy sú (rovnako ako muži) schopné zabíjať, ponižovať, mučiť

Podľa Elisabeth Badinterovej je hlavným zdrojom všetkých frustrácií, z ktorých sa rodí násillie, práve bieda a diferencie medzi pohlaviami sú v porovnaní so sociálnymi rozdielmi maličkosťou

jednoducho z pohnútok „vlastného potešenia a zo sadizmu“. Podľa Elisabeth Badinterovej je hlavným zdrojom všetkých frustrácií, z ktorých sa rodí násillie, práve bieda a diferencie medzi pohlaviami sú v porovnaní so sociálnymi rozdielmi maličkosťou. Neskrývanej ironizácii je podrobený moralistický feminizmus, podľa ktorého má byť tzv. nová sexualita transparentná, demokratická a zmluvná – rozumej nezná, nevinná, vyžadujúca zdieľanie a totožnosť pudov. Autorka kladie provokujúce a nepriznávane otázky: Ako vyhodnocovať úmysly o ktorých sa nehovorí, nechutť, ktorá sa neprirodzene, ako vždy ostáva „pánmi“ svojich túžob? V súčasnosti je už jasné, že sexualita má mnoho rozmanitých foriem, i to, že ľudské libido je zložité – napriek tomu dosiaľ neutícha volanie po skrotení túžby. Oblasť pudov však nemožno nikdy úplne skrotiť „...dekonštrukcie maskulinity a snaha o srovnání mužství s tradičním ženstvím je nejenom pochybení, ale přímo hrubá chyba. Změnit člověka neznamená ho zničit...“ Kritike je podrobený i kultúrny relativizmus 90. rokov s následným spochybnením univerzality zákona – ako príklad slúži diskusia o povolení nosenia islamských šatiek v štátnych inštitúciách. Francúzska republika

ne, rovnosť pohlaví lépe zaručuje všeobecný zákon, který platí pro všechny, než relativismus, který otevírá prostor pro nejrůznější výjimky.“

Knižná podoba výskumnej správy Etnické menšiny a česká politika je, slovami autorov, „pokusom o charakteristiku vzťahu významných politických strán k etnickej problematike“ vrátane všeobecnejšieho teoretického rámca a faktografickej databázy. V niekoľkých relatívne autonómnych štúdiách sú analyzované modely vzťahu štátu k národnostným menšinám, prístupy k imigrantom, príslušná

odozva v štátnej politike, vnímanie rómskej otázky politickými stranami, fenomén „tradičných“ aj „nových etnických menšín“ i potenciál a akcieschopnosť moderného českého pravického extrémizmu. Nechýba prehľad zodpovedajúcej legislatívy (upravuje možnú „tyranu etnickej väčšiny nad menšinou“) či sumár prístupov jednotlivých európskych štátov k tejto otázke s dôrazom na kvalitatívne rozlíšenie národnostných menšín a imigrantov. (Kým národnostné menšiny požadujú v podstate paralelnú kultúru, imigranti majú potrebu práv, ktoré by im umožnili inklúziu do širšieho inštitucionálneho rámca prijímajúcej spoločnosti.)

V centre pozornosti je aj problém multikulturalizmu – jednak ako partikularistický pojem (príslušník skupiny rezignuje na univerzálnejší status svojej osoby a uspokojí sa so statusom príslušníka zvláštnej skupiny), jednak ako pojem integracionalistický (uplatňujúci liberálnodemokratické ideály, ktoré vedú k zohľadňovaniu tých, ktorí boli dosiaľ z proklamatívno univerzálnej slobody, rovnosti a solidarity vylúčení). Je kriticky poukázané na využívanie rómskej karty českými politickými stranami ako lákadla pre sociálne slabých rómskych voličov i nerómskych liberálnych intelektuálov, rovnako ako aj na malú profesionalitu niektorých rómskych združení (tzv. „Rómovia z povolania“).

Antiimigračná agenda a odpor voči prístahovalcom je v európskom priestore vykalikulovanou témou a prvkom identity určitých politických strán. V Českej republike táto problematika politickú súťaž výraznejšie neovplyvňuje – potenciál pre „single-issue“ antiimigračné strany sa preto zatiaľ javí ako nevýznamný. Otázkou však ostáva, či, za akých okolností, podmienok a ako masívne by sa mohol prejaviť v strednodobom a dlhodobjšom horizonte.

Každá z predstavených kníh sa istým spôsobom venuje predstave o „dobrom“ usporiadaní spoločenských vzťahov. Prvá sa venuje všeobecným otázkam spravodlivosti, ďalšie dve idú viac po konkrétnych problémoch. Všetky tri knihy hľadajú na spoločnosť inou optikou. Každá z nich však hovorí v podstate o tom istom – o potrebe plurality (predstav, identít...) a rešpektu k nej.

Sylvia Porubánová a Daniel Gerbery

Slovenská česká architektúra

▲ Jaroslav Anděl
▲ Nová vize.
Avantgardní architektura
v avantgardní fotografii:
Československo
1918 - 1938
▲ Slovart 2005
▲ 278 strán
▲ 1399 Sk

ul. z roku 1921). Najmä v Šilingerovej tvorbe môžeme sledovať pokračovanie cesty českého kubizmu – obytné bloky na Štetinovej ul., Heydukovej či Račianskom myte, dokonca i Janákovho rondokubizmu – na obytnom dome na Sasinkovej ul. Tzv. Poštárske domy na Legionárskej ulici od Balána a Grossmanna reprezentujú zase prúd oblúčkového dekoratizmu, ktorý najmä v ich tvorbe do roku 1925 rezonoval najsilnejšie. Pozornosť si však zaslúži aj ich návrh prvej YMCY v Rakúsko-Uhorsku použitím rezného tehlového muriva, ktorým nadväzujú na odkaz pražského Štencovho domu od O. Novotného.

Táto skupina mladých českých architektov razantne vstúpila aj do spoločenského a kultúrneho života povojnovej Bratislavy. Podieľajú sa na založení významného umeleckého spolku Umeleckej besedy Slovenskej v roku 1922, kde architektonický odbor bol najsilnejší a Balán s Grossmannom navrhujú v roku 1924 pavilón UBS pri Starom moste, ktorý sa stal priekopníckym pri razení myšlienok a zásad modernej architektúry na Slovensku. Bol to víťazný návrh verejnej architektonickej súťaže, ktorý sa potom realizoval v rokoch 1925 – 1926.

Česká architektúra sa po vojne oslobodila spod dovtedajšieho viedenského vplyvu a začala sa orientovať oveľa silnejšie na francúzsku, holandskú a nemeckú architektúru. Prahu navštívili a prednášali tam H. van den Velde, Le Corbusier a A. Ozenfant, H. H. Berlage, Theo van Doesburg, J. J. P. Dud a ďalšie významné osobnosti súdobej architektúry. Bratislava vtedy stála ešte mimo pozornosti týchto osobností. Čez českú architektonickú tlač a prichádzajúcich českých architektov sa však myšlienky architektúry Moderného hnutia dostávali aj na Slovensko.

Nemožno obísť aj momenty určitého napätia medzi českou a slovenskou architektúrou, ktoré vznikali z pocitu ukrivdenia slovenských architektov. Najmä na začiatku 20. rokov ministerstvo verejných prác zadávalo práce prevažne českým architektom.

Zaujímavou osobnosťou bol napr. v 20. rokoch pražský rodák František Krupka. Architektúru vyštudoval vo Viedni v roku 1911, kde potom aj pracoval v ateliéroch svetoznámeho J. M. Olbricha – rodáka z Opavy. Po vojne prišiel do Bratislavy, kde získal veľké zákazky ako napr. budova Policajného riaditeľstva na Špitálskej ul. (U dvoch levov), Stredoškolský internát na Cukrovej (dnešná Sociálna poisťovňa), Expozitúra Ministerstva verejných prác na Puškinovej, v ktorých môžeme sledovať jednak určité palácové tendencie, ale i kubistické detaily. K jeho najdôležitejším prácam v Bratislave však patria predovšetkým Finančné úrady na Pribinovej ul. (dnešné Ministerstvo vnútra) a pôvodne plánovaná burza – dnes sídlo rektorátu Univerzity Komenského. Projektoval však významné diela aj v Martine a Užhorode.

Okrem českých architektov, ktorí prišli a usadili sa v Bratislave, máme v meste aj práce architektov, ktoré nevznikli tu, ale v ateliéroch v Brne alebo v Prahe. K prvým takýmto dielam patria práce pražského architekta O. Polívku (1859 – 1931). Je to zaujímavý objekt bývalej Zemskej banky (dnes VÚB) medzi Gorkého a Laurinskou ulicou. Mohutný blok s výraznou sochárskou výzdobou, manzardovou strechou a pasážou pochádza z roku 1924. Z toho istého roku je aj dom zamestnan-

cov tejto banky na Sienkiewiczovej ul., ktorý nás upúta krásnymi keramickými mozaikami na čelnej fasáde, ktoré sú pripomenutím jeho veľkolepých pražských diel, ako je Obecní dům či Zemská banka Na příkopě.

Nemožno však obísť aj momenty určitého napätia medzi českou a slovenskou architektúrou, ktoré vznikali z pocitu ukrivdenia slovenských architektov. Najmä na začiatku 20. rokov ministerstvo verejných prác zadávalo práce prevažne českým architektom. Podobná nespokojnosť však vládla aj v Brne, kde zase pocitovali preferovanie pražských architektov. Ak však chceme byť spravodliví, treba tiež povedať, že prvé tri ceny v súťaži na Slovenské národné múzeum (vtedy Zemeľské múzeum) získali českí architekti – O. Novotný, B. Hypšman a víťazný P. Janák. Projekt však nakoniec vypracoval M. M. Harminc. Podobne to bolo aj v súťaži na projekt banky a divadla (dnešné DPOH), v ktorej tiež získal najvyššie ocenenie pražský J. Špalek, ale realizačný projekt vypracovali nakoniec E. Kramár so Š. Lukačovičom.

Česká architektúra, ktorá po zverejnení Le Corbusierových zásad modernej architektúry v časopise Stavba v roku 1924 prijala funkcionalistickú architektúru za svoju – čo súviselo aj s demokratizáciou spoločnosti, ako ju presadzoval T. G. Masaryk – priniesla aj na Slovensko viaceré vynikajúce funkcionalistické diela – liečebný dom Machnác v Trenčianskych Tepliciach, kúpele Sliač, sanatórium Vysné Hágy, zotavovňa Morava v Tatranskej Lomnici atď. Bratislava napriek silnému vlastnému architektonickému potenciálu nezostala ukrátená o diela významných českých autorov. K takým patria napr. Dvojškola na Českej a Budyšínskej od arch. K. Seiferta a P. Smetanu z roku

1927. Brnenský architekt J. Višek navrhol prvý moderný obchodný dom bývalých UP závodov na Štefánikovej ul., voľný pôdorys, skeletová konštrukcia, predsaďená fasáda, pásové okno bolo to, čo Le Corbusier vyžadoval v modernej architektúre a Višek to tu vynikajúco aplikoval. V roku 1930 vstúpil na bratislavskú architektonickú scénu mladý architekt V. Karfík, ktorý po návrate z ateliéru F. L. Wrighta v Taliesine v USA začal pracovať pre obuvnícku firmu T. Baťa v Zlíne. Navrhol Dom služieb Baťa na Hurbanovom námestí,

ktorému terajšia rekonštrukcia vrátila pôvodnú krásu. Nemenej pozoruhodný je aj petržalský Kostol sv. Kríža, kde Karfík uplatnil všetky charakteristické prvky zlínskej architektúry – unifikačnú, typizáciu či štandardizáciu.

Neboli to však vždy len architektonické diela, ktoré boli výsledkom práce českých architektov v Bratislave. Založenie školy umeleckých remesiel českým pedagógom J. Vydom prinieslo aj pôsobenie vynikajúcej osobnosti architekta Zdeňka Rosmanna i výtvarníkov J. Vineckého, J. Horovej – Kováčikovej, K. Plicku, J. Funkeho či F. Tröstra.

Slovensko do roku 1931 nemalo vlastné architektonické odborné časopisy. Až v roku 1931 začali v Bratislave vychádzať mesačníky FÓRUM a Slovenský staviteľ. Bratislavská architektúra bola preto odkázaná na prezentáciu svojich výsledkov v nemeckých časopisoch (napr. Wasmutusmonattheft, Moderne Bauformen), ale najmä v českých, ako bol brniansky Horizont či pražská Stavba, Architekt SIA, Styl a ďalšie. V týchto vzájomných konfrontáciách sa nielen cibрили teoretické názory, ale najmä pomáhali presadzovať myšlienky architektúry Moderného hnutia v praxi.

V 2. polovici 20. storočia, keď malo Slovensko už svoje vlastné architektonické školstvo, sa situácia zmenila. Viacerí slovenskí architekti realizovali svoje projekty aj v Čechách.

Príkladom je dielo známeho pražského architekta Adolfa Benša (projektoval aj Gymnázium v Ružomberku) – vila medzi ulicami Boženy Němcovej a Urbánkovou, ktorá patrila nesporne k najmodernejšie riešeným vilám svojej doby – 1929 – o čom svedčí aj jej zaradenie K. Teigem do svojho slávneho zborníka M.S.A. Z jej pôvodnej architektonickej hodnoty však dnes už nezostalo takmer nič. Podiel na tom má, žiaľ, kultúrna inštitúcia, akou bol jej vtedajší majiteľ – Zväz slovenských spisovateľov.

Brniansku funkcionalistickú školu reprezentujú v Bratislave Bohuslav Fuchs a Jan Višek. Fuchsovým dielom je pozoruhodný obytný dvojdom medzi Hviezdoslavovým námestím a Lodnou ulicou z roku 1936, Višek v roku 1939 navrhol v centre mesta polyfunkčný objekt tzv. Luxorky na Štúrovej ul. Tento dôležitý mestotvorný objekt si napriek mnohým premenám dodnes zachoval svoju architektonickú eleganciu a šarm.

Václav Houdek, rodák z Komorné pri Plzni (1906 – 1957), ktorý ostal pôsobiť v Bratislave aj po 2. svetovej vojne, je autorom komplexu administratívnych budov ministerstiev na Štefanovičovej ul. (I. etapa 1940, II. etapa 1946), bytových domov na Belopotokého ul. (1943) a experimentálnych domov na Kolibe.

Veľký význam pre bratislavskú architektúru mala tiež návšteva viacerých zahraničných architektov na čele s A. Perretom a Albertom Lapradom, ktorá sa uskutočnila pri príležitosti Kongresu Réunionne internationale des Architects v strednej Európe v roku 1935.

Vznik slovenského štátu prinútil viacerých českých architektov vrátiť sa domov. Odišli Balán s Grossmannom, Krupka, Šebor aj ďalší. Nová situácia

po roku 1945 a najmä zloženie fakulty architektúry doviedli do Bratislavy viacero známych osobností českej architektúry. Bol to urbanista Emanuel Hruška, K. Hanauer, ktorý prednášal sociológiu architektúry, historik architektúry A. Piffl, Jan E. Koula, ktorý sa venoval interiérom a ľudovej architektúre, Bellušov spolužiak V. Karfík, ktorý sa orientoval na typológiu dopravných, priemyselných, obchodných a školských stavieb, prof. J. Čeněk prednášajúci deskriptívu, ale aj statik K. Havelka, prof. Ausobský a ďalší, ktorí pomohli založiť slovenské architektonické školstvo. K zdanlivým historickým paradoxom patrí víťazstvo Jozefa Gočára, jednej z najsilnejších osobností českej modernej architektúry, v medzinárodnej súťaži na riešenie vtedajšej vládnej štvrte na Námestí slobody. Gočár, ktorý svojim návrhom položil základy dnešného veľkorysého hmotového a urbanistického riešenia námestia, mal však slovenský pôvod. Jeho obaja starí rodičia pochádzali zo Slovenska. Možno toto bol dôvod, že protičeský režim dovolil vyhrať súťaž svetoznámemu pražskému architektovi a nie viedenskému S. Theissovi, narodenému však v Bratislave. Bolo to však

dobré rozhodnutie, v prospech modernej a pokrokovej architektúry.

Architekt Gustav Paul bol špecialista na projekty nemocníc. Svoje pôsobenie na Stavoprojekte v rokoch po skončení 2. svetovej vojny venoval výchove a vybudovaniu špeciálneho ateliéru, ktorý sa stal základom neskoršieho Zdravoprojektu Bratislava.

K najznámejším povojnovým projektom, ktoré sa nerealizovali, patrili projekt českých architektov J. Havlíčka, K. Filsaka, J. Hrubého, J. Pokorného (neskôr aj M. Kusého) na administratívnu budovu Slovenského plánovacieho úradu pri Úrade vlády uzatvárala priestor Námestia slobody a spolu s Poštovým palácom vytvárala novú zaujímavú kompozíciu. Možno ľutovať, že tento projekt ostal len na papieri.

V 2. polovici 20. storočia, keď malo Slovensko už svoje vlastné architektonické školstvo, sa situácia zmenila. Absolventom bratislavskej fakulty je napr. uznávaná česká architektka Alena Šrámková a viacerí slovenskí architekti realizovali svoje projekty aj v Čechách.

Po rozdelení Česko-Slovenska sme svedkami toho, že každý rok odchádza viacero našich absolventov do Čiech, kde hľadajú svoje ďalšie uplatnenie. Znamená to však, že kontakty českej a slovenskej architektúry sú aj v súčasnosti veľmi živé.

Svedectvom umeleckého rozmachu československej povojnovej architektúry (a fotografie) je aj kniha Jaroslava Anděla Nová vize. Hoci jej jadrom sú práce realizované v Čechách a na Morave, dáva nám správu aj o význame českej architektúry pre rýchlo sa rozvíjajúce Slovensko.

Štefan Šlachta

J. Cubr, K. Havlíček, J. Pokorný, M. Kusý, Návrh administratívnej budovy na Námestí slobody v Bratislave, 1948

Schopenhauer ako opera

Richard Wagner, autor päťhodinových mytologických hudobných drám, a nemecká idealistická filozofia 19. storočia. Mohlo by sa zdať, že kombinácia týchto dvoch tém, z ktorých každá je už sama osebe dost ťaživá, neveští nič dobré. O tom, aké mylné môže byť takéto zdanie, nás teraz presvedča britský historik a popularizátor filozofie Bryan Magee.

- ▲ Bryan Magee
- ▲ Wagner a filozofie
- ▲ Preklad Zdeňka Marečková
- ▲ BB/art 2004
- ▲ 352 strán
- ▲ 389 Sk

O myšlienkovom svete operného skladateľa Richarda Wagnera (1813 – 1883) sa napísalo veľa. Hudobní historici, najmä nemeckí, majú zvlášť radi skladateľov, po ktorých okrem partitúr ostali aj eseje, estetické traktáty a iné literárne výtvory. Píšuci skladateľ – to nie je v 19. storočí nič nezvyčajné. No Wagner je jedinečný rozsahom svojej literárnej produkcie a tiež tým, ako tesne obopína prakticky celú svoju opernú tvorbu svojimi autorskými komentármi a všeobecnejšími esteticko-politicko-filozofickými textmi. Wagnerova tendencia verbálne dopovedávať svoje diela, podávať divákovi návody, ako ich správne chápať, je jedným z tých

momentov, ktorými tento autor s polstoročným predstihom anticipuje modernu.

Vo Wagnerovej dobe mala filozofia oveľa hmatateľnejší vplyv na politiku a tým i na každodenný život než dnes. V jednotlivých fázach názorového vývoja, ktorým Wagner prechádzal spolu s inými mladými nemeckými intelektuálmi a umelcami, sa nadchýnal pre rôzne filozofické koncepcie. Pod vplyvom hnutia Nové Nemecko a v revolučnej atmosfére 40. rokov 19. storočia, ale tiež z perspektívy trpkého životného pocitu zneuznaného génia objavuje Hegela, Feuerbacha a proudhonovský anarchizmus. Porevolučné sklamanie z politiky a, ako s úškrnom vysvetľuje B. Magee, stredný vek, ktorý mladých ľavicových nadšencov zákonite mení na konzervatívov, pripravujú Wagnera na prijatie učenia Arthura Schopenhauera, s ktorým ostane vnútorne spätý od roku 1854 až do konca života.

Wagner síce spomedzi romantických skladateľov vyniká šírkou svojich intelektuálnych záujmov, ale i tak ostáva predovšetkým umelcom, egocentricky zameraným na seba a svoje diela. Inšpirovaný hegelovskou filozofiou dejín buduje historickú konštrukciu, podľa ktorej práve on je priamym nasledovníkom nielen Beethovena, ale tiež Shakespeara a klasickej gréckej drámy. Berie si za svoju bakuninovskú víziu zničenia starého sveta, lebo až ten nový, lepší svet, ktorý povstane z trosiek starého, bude schopný pochopiť a oce-

niť jeho diela. Potvrdenie svojej vysokej mienky o význame vlastnej tvorby nachádza u Schopenhauera, ktorý hlása, že z celého nášho sveta majú v pravom zmysle reálny charakter iba umenie a (Wagnerovi takisto veľmi blízka) sféra sexuality.

Wagner, inšpirovaný hegelovskou filozofiou dejín, buduje historickú konštrukciu, podľa ktorej práve on je priamym nasledovníkom nielen Beethovena, ale tiež Shakespeara a klasickej gréckej drámy.

Ale premieta sa filozofia aj do samotnej Wagnerovej tvorby? Magee odpovedá nielen ako historik filozofie, ale aj ako človek znály Wagnerových opier a analytickej literatúry o nich. Pravdaže, vo Wagnerových dielach je zo všetkých filozofov najzreteľnejšie prítomný Schopenhauer. Mytologická tetralógia Nibelungov prsteň nám umožňuje sledovať ideové i dramaturgické dôsledky autorovej konverzie k schopenhauerovstvu, ktorá sa udiala uprostred práce na librete a hudbe „Ringu“. Ide najmä o zmenu Wagnerovho názoru na povahu „absolútneho lieku“ na neduhy ľudstva: zatiaľ čo prológ Zlato Rýna ešte sugeruje možnosť politického (revolučného) riešenia, v záverečnom Súmraku bohov sa riešenie presúva do metafyzickej sféry.

V Tristanovi a Izolde nachádzame paralely Schopenhauerových ideí nielen v dejí, ale i v samotnej hudobnej štruktúre. Nekonečný sled disonancií, ktoré stále znovu sklamáujú naše očakávanie, že sa rozvedú do konsonancie, je hudobným ekvivalentom nenaplnenej túžby a dychtenia, vyplňajúcich celý náš život. Jediné pravé rozvedenie, ktoré uvoľní všetko nahromadené napätie, príde až na úplný záver opery.

V poslednej Wagnerovej opere Parsifal je schopenhauerovské už samotné uchopenie náboženského námietu. Zatiaľ čo za mladi bol Wagner zúrivým odporcom kresťanstva (takým, akým nielen bol, ale aj ostal jeho priateľ Friedrich Nietzsche), v zrelom veku pod vplyvom Schopenhauera začína

náboženské učenia vnímať ako zdroj – symbolicky zašifrovaných – právd nielen o nás samých (Feuerbach), ale o samotnej podstate sveta. Povesť o svätom grále je v Parsifalovi ponímaná ako metafora. Idea vykúpenia, tak ako je stvárnená v tomto diele, dáva zmysel práve iba v metafyzickom, schopenhauerovskom zmysle. Magee má pravdu, že Nietzscheho zúrivá kritika Parsifala ako kresťanského diela nie je opodstatnená. Druhá vec je, či dáme, alebo nedáme za pravdu Nietzscheho názoru na hudobnú stránku tejto opery, ktorá mu pripadala nevkusne, „kresťanský“ zmäčkilá.

Magee nesklame ani záujemcov o senzáčnú tému Wagner a Hitler – starostlivo vyvracia predsudok o Wagnerovi – „pranacistovi“. Bol to síce zúrivý

antisemita, ale to v jeho dobe nebolo až také výnimočné (a na antisemitizmu mal koniec koncov svoje dôvody: obzvlášť kráľovi francúzskej opery, Židovi Meyerbeerovi, nevedel odpustiť jeho úspech). Takisto je pravda, že Wagner bol nacionalista, ale vlastenské bitie sa do prsu bolo, ako pripomína Magee, salonfähig ešte aj začiatkom 20. storočia. Wagnerovi slúži ku cti, že si neosvojil pravičiacke a militantné nemecké, ktoré sa rozšírilo po vyhrajenej vojne s Francúzmi (1871). Čo sa však nedá povedať o spoluzakladateľoch jeho kultu – zatiaľ Stewartovi Chamberlainovi a neveste Winifred, neskoršej Hitlerovej kamarátke.

Predstavte si, že o určitej téme roky čítate takmer výlučne nemeckú, často až príliš nemeckú literatúru. Aké osvieženie, keď sa vám dostane do rúk kniha o tých istých veciach, napísaná s typickou anglosaskou ľahkosťou a pregnanťnosťou. Jej autorovi potom odpustíte aj menšie zjednodušenia či neznalosti, čo sa v Mageeho prípade týka najmä hudobných a hudobnodramatických aspektov Wagnerovej tvorby. Tu ešte i on miestami podlieha Wagnerovým konštrukciám. Ide napríklad o tradičné preceňovanie vzťahu Beethoven – Wagner. Wagner rozvíja len menšiu časť toho, v čom spočíva Beethovenova veľkosť; Beethoven je oveľa viac než len Wagnerov „Ján Krstiteľ“. A naopak, podceňovanie významu Wagnerových francúzskych predchodcov – najmä Meyerbeera –, ktorí už pred Wagnerom poznali a používali viaceré jeho „objavy“ ako napríklad priznačné motívy. To však nič nemení na fakte, že Wagner ostáva jedným z najgeniálnejších operných autorov, ktorý navyše vo svojich dielach ako žiaden iný skladateľ 19. storočia uplatnil a vzájomne stmelil súdobé inovácie na oblasti hudby, divadla i filozofie.

Vladimír Zvara

Rukoväť zberateľa

V decembri 2004 bola vo výstavnej sieni Galérie mesta Bratislavy v Pálffyho paláci otvorená monumentálna výstava jedného z najvýznamnejších slovenských grafikov 2. polovice 20. storočia Albína Brunovského, ktorej trvanie bolo pre veľkú návštevnosť a záujem verejnosti predĺžené do marca 2005.

- ▲ Klára Brunovská (ed.)
- ▲ Albín Brunovský. Komplettné grafické dielo 1960 – 1997
- ▲ Daniel Brunovský a Roman Fečík 2004
- ▲ 317 strán
- ▲ 2499 Sk

ca, pričom nie je katalógom k výstave, ale v plnej miere „handbuchom“ – rukoväťou pre poznanie celého grafického diela A. Brunovského.

Z úvodného predslavu od editorky publikácie Kláry Brunovskej, manželky zosnulého umelca, sa dozvedáme, že kniha si nekladie za cieľ byť umelcovou monografiou, ale snaží sa vytvoriť informačno-dokumentárny podklad pre budúcu prácu historikov umenia. Možno práve z tohto dôvodu v knihe absentuje fundovaná umelecko-historická štúdiá, hodnotiacia tvorbu Albína Brunovského. Je tu len krátka esej Miloša F. Lukeša, ktorý v roku 1996 participoval krátkym textom na katalógu k Brunovského výstave Teatrum Mundi v SNG. Text nesie príznačne rovnaký názov, pričom ide o takmer identický slovenský preklad už zmienenej Lukešovej eseje z roku 1996. M. F. Lukeš otváral v Nemecku niekoľko Brunovského výstav a okrem toho, že bol umelcov generálny vrsťovník, narodil sa tiež v roku 1935, zrejme bol aj umelcov blízky priateľ. Bohužiaľ, o ňom v knihe nenájdeme žiadne biografické údaje, čo by sa patrilo vzhľadom na jeho postavenie autora úvodnej štúdie. Za touto pro-

zaickou esejou sú krátke úryvky hodnotiace umelcovu tvorbu, excerptá z publikovaných prác prevažne od slovenských výtvarných kritikov F. Krišku, E. Šefčákovej, L. Peterajovej a českého kritika V. Stránskeho.

Hlavnú časť dvojjazyčnej, slovensko-anglickej knihy však tvoria reprodukcie 638 grafických diel Albína Brunovského, ktorých súborné vydanie je podľa editorky publikácie určené „milovníkom umenia, zberateľom exlibris, majiteľom súkromných zbierok, ale i všetkým obdivovateľom, nadšencom, doma i vo svete, ktorí nemajú možnosť tieto diela vlastniť“. Katalóg obsahuje diela nielen voľnej grafiky, ako by sa dalo očakávať, ale aj úžitkovej grafiky – ilustrácií, exlibrisov a príležitostných grafik –, novoročníek a pod., ktoré umelec vytvoril od roku 1960 do roku 1997. Zámer editorky publikovať tak voľnú, ako aj úžitkovú grafiku je plne oprávnený, pretože Brunovský bol špecifický tým, že voľné grafiky aplikoval pri ilustrovaní, ilustrácie pri voľných grafikách a dokonca aj exlibris, ktorý pôvodne predstavoval knižnú značku, povýšil na úroveň voľnej grafiky. Diela sú radené chronologicky podľa rokov

Kniha je výnimočná tým, že sa snaží dokumentovať veľmi rozsiahlu a rôznorodú tvorbu umelca, pričom nie je katalógom k výstave, ale v plnej miere „handbuchom“ – rukoväťou pre poznanie celého grafického diela Albína Brunovského.

Hlavnou ideou výstavy bolo prezentovanie rozsiahlej publikácie dokumentujúcej grafické dielo umelca, ktorú rodina A. Brunovského pripravovala niekoľko rokov. Nakoniec sa jej to podarilo bez podpory štátnej dotácie vďaka príspevku súkromného zberateľa. Kniha je výnimočná tým, že sa snaží dokumentovať veľmi rozsiahlu a rôznorodú tvorbu umel-

A. Brunovský (1935 – 1997), Pokušenie Antonína, 1965

a na viacerých miestach sú doplnené o úryvky zo súkromnej korešpondencie umelca alebo rozhovorov pre tlač. Za blokom reprodukcí je pripojený súpis grafik s ich dokumentáciou, kde sú okrem techniky, materiálu a rozmerov diel uvedené aj cenné údaje o výške nákladu grafik, počte ilustrácií, mieste vydania ilustrovaných kníh a oceneniach, ktoré jednotlivé diela získali. Koniec knihy tvoria životopisné údaje, zoznam ocenení, zastúpenie diel v galériách, súpis výstav, reprodukcie návrhov bankoviek z poslednej emisie Státni banky československé z rokov 1985 – 1993 (s neslávne známou 100-korunáčkou s Klementom Gottwaldom, ktorá bola v obehú len v roku 1989) a bibliografické údaje týkajúce sa umelca. Knihu uzatvára Báseň Lubomíra Feldeka Milý Albín z roku 2004 a krátky úryvok od autorovej biografistky L. Peterajovej, hodnotiaci

posledné desaťročie tvorby umelca, ktorý je príhovorom prezentovaným na umeleckom večere v SND 18. 12. 2000, konanom pri príležitosti nedožitých 65. narodenín umelca.

Okrem toho, že v knihe chýba Exlibris Ichigoro Uchida – Lady J. in Suizenji Park z roku 1984, vyhotovený technikou farebného ofsetu, kniha zrejme naozaj obsahuje všetky grafické diela, ktoré umelec vytvoril v rokoch 1960 – 1997, aj keď z času na čas sa iste nájde nejaký zatúlaný umelcov skúšobný odtlačok, ktorý venoval blízkemu priateľovi. Brunovského grafické dielo prezentované v predmetnej publikácii teda v budúcnosti môže veľmi dobre poslúžiť ako dokumentačný materiál pre umenovedcov, ale aj zberateľov a milovníkov diela Albína Brunovského.

Martin Vančo

Čekání na Alzheimera

Předně zkoumá stres a neurologická onemocnění, tedy jaksi naši každodennost. Netuším, kolika lidí přesně se tohle téma týká, ale soudě podle mého nejbližšího okolí, asi tak dvou čtvrtin. Zatímco jedna čtvrtina je právě ponořena ve strašlivém, bezduchem a ubíječím stresu (vydělává takhle na stravu, ošacení, nájem, studium dětí a na cestu do práce), ta druhá, šťastnější čtvrtina někde (nejlépe doma nebo v kavárně) čeká, až ten životodárný stres v podobě múzy konečně zasáhne i je a přinese inspiraci (mnozí básníci, někteří spisovatelé a vůbec lidé od pera, výjimečně i vědci a hlavně snilkové, žijící zřejmě ze vzduchu). Třetí čtvrtina, to jsou ti, kteří se snaží z guláše každodennosti něco vytěžit, ale v principu se jich netýká (první vlna privatizérů, všechny vlny tunelářů a politici včetně jejich obslužného aparátu).

Jestli dobře počítám, už zbývá jen jedna, poslední čtvrtina. To je ta, která nečeká na nic, snad jenom naivně na trochu vyšší penzi a více ohleduplnosti, a reálně na Alzheimera. Samozřejmě, s velkým A, protože tahle slavná nemoc se zjevuje v postavě poněkud roztržitého, ale jinak sympatického německého doktora s čadícím doutníkem v ruce, který ve své době léčil zejména syfilis (možná u toho měl zůstat, dost lidí by dnes mělo o starost méně).

Ovšem, i čekání na Alzheimera může být v mnoha případech zajímavou a produktivní činností, naplněnou chvilkami horečné, leč veskrze marné fyzické činnosti ve snaze odvrátit neodvratné. Vždyť nejspíš stejně máme už všechno zapsané v genech a jen málo záleží na tom, co proti příchodu Alzheimera (případně Parkinsona nebo tchýně) podnikáme. Za suverénně nejlepší obranu proti panovi A (a také proti zdrcující každodennosti) považuji čtení moudrých knih, samozřejmě nejlépe knih o vědě.

Mnozí lidé samozřejmě úspěšně hrají několik životních rolí najednou a geniálně překračují všechny rámce možných i nemožných typologií. Sám Sapolsky je vědec, kterého lze označit za úspěšného, ba špičkového, o čemž svědčí nejen účast v Brockmanově pětadvacetičlenném All stars týmu, ale i jeho knihy, například Zápisky primáta, Stres, stárnoucí mozek a mechanismy odumírání neuronů nebo Proč zebry nemají vředy.

A přece tento Sapolsky, už nevím, v kterém z čísel New Scientist (nebo to byla česká verze Scientific American?) napsal přibližně toto: Sedím na schodech před konferenčním sálem a je mi divně, protože okolo spěchají stovky vědců, každý z nich bude mít ve své místnosti svou přednášku, bude v ní hovořit o svých problémech; a mě najednou všechno to nervózní hemžení přišlo docela zbytečné a marné.

Proto snad ani nepřekvapuje, že Sapolsky se pokusil odhadnout na prahu 21. století právě trajektorii vývoje deprese. Aby nedošlo k omylu, s tímto slovem nezacházíme (hlavně v médiích) příliš dobře. Těžká deprese není taková ta obyčejná „depka“, kdy se cítíme pod psa třeba týden, protože potom si vždy konec konců uvědomíme, že to ještě nebylo a není tak strašné. Lidé s těžkou depresí jsou vyřazeni z běžného života na celé měsíce nebo i roky, propadají se do „bažiny zoufalství, nejsou téměř schopni pracovat, milovat, žít společenským životem, spát ani jíst. Někdy už to nedokážou déle snášet – přibližně polovina pacientů trpících těžkou depresí se v určitém bodě svého života pokusí spáchat sebevraždu. Deprese je učebnicovým příkladem moderní duševní choroby: je to biologická porucha s genetickými, neurochemickými a hormonálními rysy, která je příčinou duševního onemocnění a je nesmírně citlivá vůči prostředí vyvolávajícímu pocity bezmoci.“

Prostředí jako spouštěč deprese je zapeklité věc. Jako příklad se nabízí příběh z jiné velice zajímavé knihy (Úvod do vědeckého bádání 2). Profesor Milan Henzl v dialogu s profesorem Ivanem Hulínem uvádí: „Poznal som dvoch veľmi významných biochemikov, ktorí vo svojich dvadsiatich rokoch urobili – nepreháňam – svetoborné objavy v chémii steroidov. Jeden z nich sa stal profesorom na významnej americkej univerzite a vytvoril si veľkovýrobu objavov. Zamestnával asi dva až tri tucty doktorandov, ktorým štedro rozdával problémy a viedol ich k vyriešeniu týchto problémov. Takým ľuďom sa v Amerike hovorí idea man, čiže človek, ktorý pracuje mozgom a vie, ako odhaliť vedecký problém, vie identifikovať problémy a navrhovať ich riešenie. Rozdáva idey žiakom a tí ich rozpracúvajú. Druhý biochemik sa stal profesorom na nemenej slávnej anglickej univerzite, ale po niekoľkých plodných rokoch veľmi elegantných pokusov prestal produkovať a publikovať. Keď navštívil svojho amerického priateľa a videl jeho oddelenie nabité tvorivou energiou, jednoducho si vzal život, symbolicky v chemickom laboratóriu svojho amerického priateľa. Poznal som ho osobne, bol to nesmierne vzdelaný vedec, intelektuál a šľachtic ducha a na jeho smrť spomínam s hlbokým zármutkom a pohnutím. Aj po rokoch sa usilujem pochopiť tohto človeka, jeho ducha a jeho odovzdanie sa vedeckému bádaniu. Možno jeho skon bol výsledkom bilancie a komparácie. Či to tak naozaj bolo, sa nikdy nedozviem.“

Jeden z nedávných výzkumů na opicích ukázal, že depresivními se stávají jedinci na nejnižším stupni společenského řebříčku. Prostě si osvojí vědomí, že jsou bezmocní, nemohou nic ovlivnit a nikdo je nepotřebuje. I když opice nedokážou mluvit a dokonce ani Źukat do klávesnice, docházejí patrně v některých kritických situacích ke stejnému závěru jako Sapolsky a možná i onen nejmenovaný vědec z vyprávění profesora Henzla: „Strašné není jen to, že nemám pod kontrolou současnou situaci, ale od desíti k pěti jde úplně všechno, protože jsem ztratil vládu nad celým svým životem.“ Někteří jedinci jsou na deprese náchylnější kvůli své genetické výbavě, jiní jim právě díky ní odolávají. Sapolsky však tvrdí, že dostatečně silný stres dožene k nauce bezmocnosti prakticky každého.

I za padesát let budou mnozí z nás stále smutní, protože proti proměnlivosti života žádnou vakcínu nikdy nevyvineleme. Během psaní svého článku do Brockmanova sborníku se Sapolsky snažil vypátrat nějakého marketingového šéfa farmaceutické společ-

Aby nedošlo k omylu, těžká deprese není taková ta obyčejná „depka“, kdy se cítíme pod psa třeba týden, protože potom si vždy konec konců uvědomíme, že to ještě nebylo a není tak strašné. Lidé s těžkou depresí jsou vyřazeni z běžného života na celé měsíce nebo i roky.

nosti, který by mu řekl něco ve smyslu: „Deprese? To je hračka, to trumfem za dvacet let.“ Nikoho takového však nenašel. Musel dokonce konstatovat, že ani lidé, „kteří mají v popisu práce vydávat optimistická prohlášení ohledně pokoření té či oné choroby, v této věci nemohli nic slíbit“.

Určitá šance tu přece jen je, protože při troše štěstí by se mělo objevit mnoho faktorů, které epidemii deprese zmírňují. Možná mladá dívka model 2050 bude mít ve srovnání s dnešními větší kontrolu nad tím, čím se v dospělosti stane, ať už chce být třeba neurochi-

P. Faltus, Priateľ

rurgičkou, generální ředitelkou nebo fotbalovou hvězdou. Institucionalizovaná segregace (židovské kvóty, cedule „Iry nebereme“) bude odklizená na smetiště dějin s konečnou platností (už se však zjevuje nová segregace; Sapolsky i ostatní vědci psali své příspěvky před zlomovým newyorským 11. zářím 2001 – vida, další příklad, jak těžké je odhadovat budoucnost třeba i na pár měsíců dopředu).

Jeden z nedávných výzkumů na opicích ukázal, že depresivními se stávají jedinci na nejnižším stupni společenského řebříčku. Prostě si osvojí vědomí, že jsou bezmocní, nemohou nic ovlivnit a nikdo je nepotřebuje.

Proto i následující citované řádky – až na ten poslední – mohou tak trochu zavánět naftalínem: „Úděl mnohých skupin obyvatelstva stojících tradičně na okraji společnosti již nebude tak bezútešný,“ píše Sapolsky. „A v některých ohledech se může život na této planetě stát méně brutálním – lze optimisticky předpokládat, že se bude zvyšovat procento obyvatel majících alespoň jakýs takýs pocit, že žijí v demokratických podmínkách. Může dojít i k poklesu počtu případů otroctví, upalování vdov nebo znásilnění, i když to už bych možná od lidí očekával příliš.“

Z čistě lékařského hlediska samozřejmě věda pokročila a chemie je mocná čarodějka. I zázračný Prozac má však svoje úskalí.

Je příznačné, že v bestselleru Biologická časovaná bomba (originál vyšel v angličtině v roce 1968), který se věnoval podobně jako Brockmanův sborník předvídání budoucích událostí, i když pouze v biologii, se termín deprese vyskytuje jen jednou. Autor ho použil při popisu situace těžce zraně-

a prodlužovat mladická zdatnost, autor též očekával rychlejší postup při odhalování nástupu stáří) nastolila řadu zajímavých, zejména etických otázek. Například okolo klonování lidí, o kterém se v poslední době tolik diskutuje. Zejména po tom, co jihokorejsí vědci loni v únoru zveřejnili svůj převratný důkaz o tom, že člověka lze klonovat přenosem buněčného jádra do ženského vajíčka.

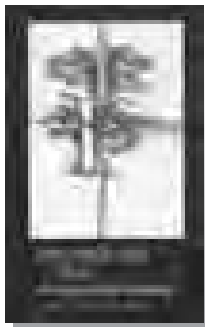
Taylor v knize cituje slova astronoma Freda Hoyla, který se zapsal do historie také jako tvůrce názvu big-bang (myslel ho hanlivě, protože nevěřil, že vesmír se rozpíná a mohl vzniknout v nějakém velkém třesku): „Kdybych nyní znovu začínal svou kariéru, určitě bych se nevěnoval biologii. Budou to tentokrát biologové, kteří do takových dvaceti let budou pracovat za ostatním drátem.“

Hoylova drastická předpověď se zčásti naplnila – jen místo ostatního drátu dělí některé biologie od světa zdi vojenských laboratoří.

Zpět k Brockmanovi do roku 2001. Vědec s velmi komplikovaným jménem – Mihály Csikszentmihályi – v knize o budoucnosti vědy v 21. století napsal: „Je zajímavé, že přední odborníci na lidskou genetiku, jichž jsem se svými kolegy při nedávném výzkumu vyzpovídal téměř sto, brali ožehavé stránky své práce jen málokdy vážně. ... Téměř jednohlasně odmítají, že by měli jakýkoliv mimořádné znalosti o možném využívání genetického inženýrství nebo zodpovědnost za ně. Trvají na tom, že je to politické rozhodnutí, které musí přijmout celá společnost, třebaže společnost nemá příslušné odborné vědomosti na to, aby mohla činit informovanou rozhodnutí. Tato situace se tak trochu podobá tomu, co se odehrávalo v jaderné fyzice před více než půlstoletím, kdy dokonce i tak všestranný myslitel jako Niels Bohr přestával do čtyřicátých let tvrdit, že pokusy s jaderným štěpením nemohou mít žádné myslitelné praktické uplatnění.“

Pokud jde o Alzheimera, mám i optimistickou zprávu. Padlo dogma o tom, že neurony v mozku se nemohou obnovovat, jak to tvrdil ještě Taylor. Mohou, zejména v oblasti zvané hipokampus, který odpovídá za paměť a učení. Předpokládám, že v knize s názvem Věda ve druhé polovině 21. století už bude srozumitelně popsán postup, jak toho využít k regeneraci celého mozku. To bude opravdová biologická bomba.

Michal Ač

- ▲ Ivan Hulín at al.
- ▲ Úvod do vědeckého bádání 2
- ▲ Slovak Academic Press 2005
- ▲ 351 strán
- ▲ Cena neuvedená

- ▲ John Brockman (ed.)
- ▲ Příštích padesát let
- ▲ Preklad Aleš Drobek
- ▲ Dokořán a Argo 2004
- ▲ 269 strán
- ▲ 459 Sk

- ▲ Gordon R. Taylor
- ▲ Biologická časovaná bomba
- ▲ Preklad Vladimír Zelený
- ▲ Orbis 1970
- ▲ 355 strán
- ▲ 17 Kč

Zatímco stojíme na přelomu nového století, jsou před námi dvě neodolatelná pokušení: Jedním je touha rekapitulovat – udílet palmové ratolesti nejvýznamnějším událostem a úspěchům uplynulého století – a druhým snaha pohlédnout do budoucnosti. Úkolem člověka mé profese je zvolit si některou z chorob dvacátého století a pokusit se odhadnout její trajektorii ve století dvacátém prvním.“ (Robert M. Sapolsky)

Určitě existuje sto lepších způsobů, jak začít pokus o rozpletení informační kalamity o budoucnosti vědy v 21. století, kterou stvořili lidé editora Johna Brockmana. Vybral jsem slova amerického biologa a neurologa ze Stanfordu ne proto, že by snad byla nějak mimořádně závažná, ale proto, že Sapolsky je mi sympatický.

Dve strany tej istej slovenskej emigrantskej mince

- ▲ Michal Želiar
- ▲ Každý svojou pošíel stranou
- ▲ B-Print 2003
- ▲ 119 strán
- ▲ 180 Sk

- ▲ Jozef Špetko
- ▲ Človek v sieťach
- ▲ Kalligram 2005
- ▲ 195 strán
- ▲ 260 Sk

Emigrácia nie je lízanie sladkého západného medu. Vzdať sa domova a odísť do cudzieho sveta za chlebom a novým životom znamená vedome odťať rodné korene bez toho, aby človek mal možnosť nahradiť ich vďalekej krajine. Odchod z rodnej hrude znamená citovú amputáciu, ktorá postihuje každého – či už si to chce priznať alebo nie. Na jej prekonanie treba mnoho síl. Mnohým Slovákom v zahraničí sa to pošťastilo, aj keď nemalo z nich zostalo duševne zlomenými do konca svojho života; a je pritom jedno, či sa im podarilo nadobudnúť hmotný majetok alebo nie. Čitateľom môžu znieť tieto prvé riadky duto pateticky. Možno – sú však pravdivé.

Naťahoval som prak proti stalinskému Goliášovi

Kto má záujem o psychogram emigrantov, o čapkovsky ladené spomienkové črepiny zo „života slovenského emigrantského hmyzu“, ten nech sa začíta do knihy Každý svojou pošíel stranou. Jej autorom je Michal Želiar, dlhoročný redaktor rozhlasovej stanice Slobodná Európa. Za týmto pseudonymom sa skrýva Michal Lošonský, ktorý mohol pozorovať slovenské emigrantské hemženie z najbližšej možnej blízkosti. Do zahraničia odišiel v roku 1949. Po niekoľkoročnej anabáze rozličnými utečeneckými tábormi zakotvil v Mníchove. V Slobodnej Európe začína v roku 1953 ako producent, čoskoro sa stal redaktorom, aby v nej v roku 1990 odišiel na dôchodok.

Úvodom knihy sa Michal Želiar vberá do ďalekej minulosti, na koniec 40. rokov, keď sa z Československa valili prúdy emigrantov, čo nechceli žiť v komunistickom režime. Osobitným „želiarovským“ spôsobom opisuje život v utečeneckých tábormi, radosti a starosti Slovákov vyberajúcich sa do slobodného sveta. V tábormi nepadali nikomu do úst pečené holuby, vládla tam tvrdá chudoba. Slovenskí emigranti sa mesiace a roky museli uskomňovať na dnešné pomery až neuveriteľným spôsobom.

Autor nestavia tento existenčný aspekt do popredia, nesnaží sa ho však ani zametať pod dejinami zaprášený koberec.

Michal Želiar nechce ohurovať pikoškami zo života bohatých a slávnych, úspešných Slovákov na starom i novom kontinente. Decentne sa vyhýba korenistým príbehom slovenského emigrantského bulváru. V priezore jeho pozornosti sa nachádzajú prostí ľudia a ich životné osudy. Ich ťažké začiatky, ich nezriedka úporná každodenná drina, ich láska k domovine, ktorá sa v absolútnej väčšine prípadov na druhej strane bolševického ostnatého drôtu neustratila, skôr naopak. Do tohto priečinka sa napríklad hodí kapitola o „tetke Honzovej, ktorá predávala hod dogy na Brooklyne“. Honzovci sa vystažovali do Ameriky a napokon zakotvili v Brooklyne. Keď si nasporili dostatok peňazí, otvorili si malý bufet, v ktorom predávali hot dogy. V 30. rokoch sa išli pozrieť do svojej vlasti. Počas druhej svetovej vojny už nebolo možné vrátiť sa do Ameriky. A tak si otvorili obchod v Malých Brestovianoch. Po skončení vojny sa vybrali naspäť do Brooklynu. Manžel tetky Honzovej zomrel na lodi. Ona, tetka Honzová z Malých Brestovian, sa opäť usadila v New Yorku. Michal Želiar ju už nikdy neuvidel. Keď sa mu podarilo dostať po dlhých rokoch do Spojených štátov, našiel už iba jej hrob. Tetka Honzová je príkladom rozpoltenosti emigrantov. Slovom Michala Želiara: „V novej vlasti túžia po starej, a keď sa vrátia, túžia zas po novej.“

V knihe autor takisto vykresľuje portréty Slovákov, čo nasadzovali vlastný život, aby prevádzali známym a neznámym cez železnú oponu – niektorí za peniaz, iní z čisto altruistických dôvodov, ako napríklad obdivuhodný páter Titus Zeman. Aj pre historikov je zaujímavá kapitola o Bielej légii, o jej rozhlasovom vysielaní z Rakúska v prvej polovici 50. rokov, za najhlbšieho stalinizmu (viď J. Čarnogurský: Veľké osudy vo veľkých dejinách, K&S, November 2004).

Veľkú časť knihy zaberajú historiky o Slovákoch v Amerike. Michal Želiar plasticky rozpráva o ich úpornej snahe prežiť v novom, neznámom svete, presadiť sa v nemilosrdnej konkurencii v krajine neobmedzených možností. Okrem obdivu pre krajanov, ktorí sa väčšinou naozaj dokázali úspešne presadiť a vybudovať si novú existenciu, však možno začať aj nevstieravú kritiku na adresu tých emigrantov, čo sa usilovali byť amerikejší ako Američania, s následným pokusom o pochoopenie takéhoto osobného vývinu: „Človek v cudzom mori hľadal ostrovček, na ktorom by sa mohol cítiť ako doma. Emigranti v Amerike si v obývacej izbe vyzdobili akýsi slovenský oltár. Bábiky v krojoch, krčiazky, figúrky, obrázky Tatier, Bratislavy, rodného kraja mali im, a ešte viac ich deťom, pripomínať, že ich korene siahajú do krajiny medzi Dunajom a Tatrami. No v tom taviacom kotle sa skôr či neskôr namákko uvarili už ich vnuci a na rozdiel od potomkov poľských, nemeckých alebo talianskych emigrantov stratili jazyk predkov a tým aj kultúrnu identitu. Je to smutné, ale kto má právo emigrantom niečo vyčítať. Vlast? Tá na nich prvá zabudla, vysmiala ich a zavrhlá ako suchú ratolesť, čo si nezaslúži miazgu z koreňov. Skôr ako vypukla studená vojna, začala komunistická propaganda štváť proti Amerike a zároveň proti americkým Slovákom. Len ich doláre súdruhom nesmrdeli. Netreba pripomínať, že na to štvanie doplatilo viac Slovensko ako slovenská Amerika.“

V týchto Želiarových riadkoch sa nepriamo skrýva výzva súčasným Slovákom a Slovákom, ktorí sa vybrali za zárobkom do zahraničia, aby nezabudli, odkiaľ pochádzajú, a aby sa nesnažili byť amerikejší či nemeckejší ako Američania alebo Nemci. Najmä keď majú možnosť kedykoľvek sa vrátiť domov, do demokratického Slovenska. „Integrovať sa do spoločnosti novej vlasti je existenčnou nutnosťou. Ale musí to zároveň znamenať, že človek vyzlečie zo seba všetko, čo ho spája s rodnou vlasťou alebo krajinou jeho predkov, to, čomu sa hovorí národná alebo rodová kultúra a duchovná identita?“ kladie si rečnícku otázku pri pohľade na curriculum vitae mnohých Sloveniek a Slovákov, ktorí odišli do cudziny v uplynulých desaťročiach a zabudli, skadiaľ pochádzajú – s nepriamym varovným podtónom pre dnešných slovenských migrantov, aby sa nevzdali svojich koreňov.

Slovenské slovo zo západného éteru

Michal Želiar sa vyhýba veľkej politike. Bývalý redaktor Slobodnej Európy nestavia do popredia svojho rozprávania ani stretnutie s miliardárom Štefanom Romanom, ktorý založil a financoval Svetový kongres Slovákov, ani združenie Stála konferencia slovenských demokratických exulantov v slobodnom svete a jeho politickú prácu v zákulisíach americkej politickej scény. Takisto sa iba okrajovo zmieňuje o práci v Slobodnej Európe, ani slovo nestráca o vnútorných redakčných pomeroch, o sympatiách a antipatiách medzi jednotlivými názorovými prúdmi slovenských redaktorov, producentov a hlásateľov. Tomuto sa venuje jeho dlhoročný kolega a priateľ Jozef Špetko, ktorý s ním začas sedel v jednej kancelárii (podobne ako s autorom týchto riadkov).

Jozef Špetko je vyštudovaným historikom a kniha o Slobodnej Európe Človek v sieťach je vyvrcholením jeho doterajšej publicistickej činnosti. S mimoriadnou akribiou zbieral od začiatku redaktorskej práce v Slobodnej Európe (1968) až do jej zatvorenia v Mníchove (1995) všetky dostupné materiály o dianí v redakcii, najmä v jej slovenskej časti. Osobne poznal takmer všetkých protagonistov zo začiatkov rádia v 50. rokoch, ako aj osobnosti slovenského exilového života. Slobodná Európa bola rozhlasová stanica financovaná Spojenými štátmi, ktorá vysielala z Mníchova do jednotlivých krajín bývalého východného bloku, aj do bývalého Československa.

Je to smutné, ale kto má právo emigrantom vyčítať, že ich vnuci na rozdiel od potomkov poľských, nemeckých alebo talianskych prisťahovalcov stratili jazyk predkov a tým aj kultúrnu identitu. Vlast? Tá na nich prvá zabudla, vysmiala ich a zavrhlá ako suchú ratolesť, čo si nezaslúži miazgu z koreňov.

Československá redakcia nebola ideovým monolitom. Českých a slovenských kolegov sice spájala spoločná myšlienka – boj proti zločineckému komunistickému režimu. Všetkými silami sa usilovali poslucháčom odhaliť protilidské črty bolševického systému a informovať ich o živote v demokratickej časti Európy, rozdelenej železnou oponou. Berlínskym múrom a ostnatým drôtom. Redaktori Slobodnej Európy boli skalopecne presvedčení o prednostiach

demokracie, verili, že stoja na správnej mediálnej strane ideovej barikády počas studenej vojny.

Toto však neznamená, že mali jednotný názor na všetky partikulárne demokratické problémové okruhy. V čes-

kom spôsobom strategické záklisné rošády medzi oboma hlavnými myšlienkovými prúdmi medzi slovenskými zamestnancami. Opiera sa pritom nielen o oficiálne dobové dokumenty, ale aj o archívne materiály hlavných sloven-

Jozef Špetko je vyštudovaným historikom a kniha o Slobodnej Európe je vyvrcholením jeho doterajšej publicistickej činnosti. S mimoriadnou akribiou zbieral od začiatku práce v Slobodnej Európe (1968) až do jej zatvorenia v Mníchove (1995) všetky dostupné materiály o dianí v redakcii, najmä v jej slovenskej časti.

koslovenskom oddelení prebiehal napríklad desaťročný boj o postavenie slovenských kolegov. Jestvovala silná frakcia, čo sa zasadzovala za spoločné československé oddelenie, ktorá v konečnom dôsledku mala aj podporu amerického vedenia. Jej najdôležitejšími predstaviteľmi boli bývalý riaditeľ československého oddelenia Samuel Belluš a dlhoročný vnútropolitický komentátor a počas aj spoluriaditeľ československého oddelenia Jozef Belák – Berger. Na druhej strane stáli mnohé roky Jozef Šramek, ktorý bol istý čas zástupcom riaditeľa československej redakcie, a Imrich Kružliak, ktorý bol desaťročia kultúrnym redaktorom Slobodnej Európy. Zatiaľ čo sa Belluš a Belák – Berger zasadzovali za spoločný štát Čechov a Slovákov (a tým spoločnú československú redakciu), Šramek a Kružliak inklinovali k samostatnej – ale demokratickej! – Slovenskej

ských protagonistov, o ich súkromnú korešpondenciu, interné smernice, vyhlášky a memorandá Slobodnej Európy. Na dokreslenie situácie, atmosféry v redakcii a myšlienkových pochodov jednotlivých redaktorov používa často „slobodoeurópsky slang“, poslovenčené výrazy z angličtiny. Berie si pod drobnohľad aj akcie Slovákov v Amerike, ktorí sa vo Washingtone usilovali presadiť svoje náhľady u americkej politickej špičky. Veľmi užitočný je zoznam slovenských zamestnancov Slobodnej Európy od jej počiatkov až po zavretie rádia v Mníchove vrátane ich pseudonymov, ktoré používali na ochranu pred prenasledovaním príbuzných a známých komunistickou štátnou bezpečnosťou. Pre čitateľa sú tiež mimoriadne zaujímavé teoretické exkurzy nielen o práci v rozhlasových staniách ako takej, ale aj všeobecne o demokracii a totalitarizme, opierajúce sa predovšetkým o západnú literatúru. Kniha Človek v sieťach sa ako jedinečná studnica oficiálnych a insiderovských informácií určite stane neodmysliteľnou štandardnou publikáciou o Rádiu Slobodná Európa.

Vzdialená domovina, blízka cudzina

Michal Želiar a Jozef Špetko sa pokúšajú odhaliť rúsko duševného rozpoloženia Slovákov, čo sa vybrali do ďalekého sveta, aby tam našli slobodu, o ktorú ich pripravil komunistický režim. Robia to rozdielnym spôsobom. Želiar sa sústreďuje na jednoduchých ľudí, čo sa nemiešali do politiky, Špetko zase na (česko) slovenské politické pulzovanie v jednej z najoriginálnejších inštitúcií studenej vojny. Knihy oboch autorov predstavujú dve strany tej istej emigrantskej mince. Vďaka Bohu – mince s historickou patinou.

Ján Šalgovič

K. Sokol (1902 – 2003), Na okraji mesta, 1931

myslím si že...
Ján LITVÁKMiroslav BRŮČEK:
Zimné zlyhávania
a iné básne**konfrontáci**Nóra RUŽIČKOVÁ:
Bezvárie
Mila HAUGOVÁ:
NezdvojitelnéZvolené ja
Zoltán RÉDEY: Nestálosť, neuchopiteľnosť,
nepostihuteľnosť
Kristína VULGAN: Smrť je nádherný cieľ.
Je dobre (poviedky)
Zuzana DONOVALOVÁ: Identita ženy
u Dominika Tatarku (esej)**romboid špeciál / IVAN KOLENIČ**Ivan KOLENIČ: Ukrutní abstinenti (báseň)
Andy TURAN: Stúpať spolu so slnkom
Dana ZAVADOVÁ: Zase nečas, všade blato
Ivan KOLENIČ: Nožnice (próza)
Marián GRUPAČ: Mlčaf z plných pľúc
Ales RAZANOV: Básne
Blíznižný znie počestnejšie (rozhovor
s Ivanom Koleničom)
Marek Mittaš: Je umenie hra? (esej)**voľným okom**Mila HAUGOVÁ: Návrtný závrät (sveta)
-Pasáž Mateja Kréna
Gerhard FALKNER: X-tá osoba jednotného
čísła (básne)**tmavá komora**Július VANOVIČ: EPILOG STARÉHO
MARTINA alebo „Pamäti z mladších rokov
životá“ (II. časť)**recenzie**Adela GABRIKOVÁ: Zvláštne príbehy
čarovného papagája (Pavel Vilikovský:
Čarovný papagáj a iné gýče)
Zoro DRAŠKOVIČ: Hystéria a nemorálna
literárna veda (Viera Žemberová: Konti-
nuita a kontext textu)
Jaroslav KUŠNÍR: Medzi čiernou a bielou
(Tomáš Pospíšil: Sambo tu již nebydlí?)
Andy TURAN: Nekľud na východnom
fronte (Irina Denezkinová: Daj mi)**z diára Ivana Kadlecíka****cooltura**Márius KOPCSAY: Verejný záujem
(o Mojsějovcov)**úklady jazyka alebo slovgličtina**
Pavel BRANKO: Sociálny status slov**attachment**Peter ZAJAC: Nekrológ za hojdačím
kreslom

Nie je gýč ako gýč

Krátko po sebe vyšli Pavlovi Vilikovskému dve knižné publikácie Vyznanie naivného milovníka a Čarovný papagáj a iné gýče. V prvej publikoval texty o literatúre, domácej i zahraničnej, druhá je zbierkou kratších próz a jednej dlhšej novely, ktorá by si možno zaslúžila aj samostatné vydanie.

- ▲ Pavel Vilikovský
- ▲ Čarovný papagáj a iné gýče
- ▲ Slovenský spisovateľ 2005
- ▲ 127 strán
- ▲ 219 Sk

Zaujímavé sú ich názvy. Oba akoby odsúvali tieto knižky kdesi na okraj autorovej doterajšej tvorby, ba nebudaj i súčasnej slovenskej prózy. Názvy sú však dosť zavádzajúce. Nepomohli by sme si, keby sme začali uvažovať vážne o výrazoch naivný alebo gýč. Kritiky, recenzie a úvahy v prvej pre-

zrádzajú nielen rozhľad vo svetovej literatúre (autor je zároveň vynikajúci prekladateľ anglo-americkéj literatúry), ale aj vyhranený názor na literárnu tvorbu. Druhá knižka obsahuje síce aj texty s nie, povedzme, svetobornými témami, ľahké a ironické, ale ani v jednom prípade nemožno hovoriť o gýči. Týkajú sa napríklad redakčnej praxe a fraškovitého súdneho procesu kvôli jednej recenzii, zážitkov ambiciózneho, no nie veľmi talentovaného spisovateľa, ktorý „fušuje“ aj do filmu, epizódy v manželskom vzťahu či prípadu s eštabákom. Redakčno-spisovateľsko-filmová problematika (vo všetkých je hlavnou figúrou spisovateľ Kúčanský) poukazuje priamo na autorovu osobnú skúsenosť. A zrejme aj preto si zámerne zvolil od nej ironický odstup. V manželskej scéne stavil na humor.

Hororový príbeh s vraždiacim maniakom (inovovaný cez zvláštneho rozprávača) a príbeh s tajným agentom, to sú vo Vilikovského tvorbe pomerne obligátne témy, ktoré už viackrát na rozličný spôsob spracoval. Ak by sme chceli pre tieto poviedky nájsť spoločného žánrového menovateľa, mohli by sme možno použiť výraz bagately namiesto výrazu gýče. Pravda, to sa týka predovšetkým témy. Vilikovského práca so slovom, vetou

a kompozíciou posúva tieto témy oveľa vyššie.

Spomenutá novela (autor jej dal názov Pán spomienok) sa z tohto kontextu vymyká. Je do istej miery protikladná tým ostatným. Ide v nej o vzťah syna k mŕtvemu otcovi, o spomínanie, o postupné vyvolávanie otcovej podoby v synovom vedomí. Rozprávač (znovu blízky autorovi, no tentoraz cez citovú skúsenosť) sa chcel vyhnúť páťosu či sentimentalite, a tak nasadil sebaironický tón. Cez tento moment možno nájsť určitú súvislosť novely s ostatnými prózami. Rozprávačovým protihráčom je starší brat, ktorý tu zastupuje trizvy rozum, teda racionálne. Scéna sa začína tak, že bratia likvidujú pozosta-

Vilikovského práca so slovom, vetou a kompozíciou posúva témy poviedok oveľa vyššie.

lost po rodičoch, pričom nájdu zväzok ľúbostných listov, ktoré písal otec mame. Starší brat ich chce spáliť („Je to súkromná korešpondencia ani pisateľ, ani adresát už nežijú. Nik iný by ju nemal čítať, už len z úcty k nim. Cudzí listy sa predsa nečítajú.“), mladší s tým váhavo súhlasí, ale má pochybnosti („Cudzí listy. No kým jestvujú tie listy, prežijú ešte vždy aj cit, ktorý ich diktoval, z ktorého vznikli.“) a pri vhodnej príležitosti nepozorovane vyberie jeden list a jeden z otcových denníkov, ostatok skončí v peci. Pri čítaní týchto dokumentov si dodatočne rekonštruje postavu otca, ktorého

stratil ako malý chlapec a hľadá svoj vzťah k nemu. Je to dobrodružná výprava. Využije zájazd do kraja, kde otec vyrastal, a aj tam hľadá po ňom stopy. Nechodí však po správnych miestach (na čo ho upozorní brat), no záujem o otca uňho naďalej trvá. Obnoví si niektoré epizódy z detstva. Keď sa s nimi zdôverí bratovi, ten ho ustavične opravuje. Medzi nimi je však jedna, ktorá je len jeho, to znamená, že brat mu nemôže povedať, že sa mylí alebo si vymýšľa („Ty máš jednu chybu, že si strašne vymýšľaš. Odjakživa.“). Je to jeho zážitok a je to – konečne – jeho otec.

V súvislosti s protikladnými postojmi staršieho a mladšieho brata by sa dalo uvažovať o tom, čo je pravde

bližšie, či holá replika faktov, alebo citovo podmienený výmysel prispôbujúci si fakty. Závažnosťou problematiky a jej skvelým zvládnutím, i príbuznosťou témy novela poukazuje na inú Vilikovského prózu, na knižnú publikáciu Kôň na poschodí, slepec vo Vrábľoch, kde si autor spomína podobným spôsobom na matku a ktorej sľuje je z veľkej časti odpovedou na otázku, čo si ty urobil pre svoju matku. Novela Pán spomienok (názov je viacznačný) sa dôstojne radí k spomenu- nej knihe.

Vladimír Petrík

Radost alebo ešte väčšia radost?

V novom byte som si konečne mohol zariadiť knižnicu podľa vlastných predstáv. Na jednej polici sa tak vedľa seba ocitli základné diela so židovskou tematikou: náboženská literatúra (Tóra, modlitebné knižky, pesachové Hagady a pod.) a desiatky zbierok židovských vtipov. Nejde o náhodu či excentrický exces. Zdanlivo nekompatibilné žánre totiž symbolizujú najdôležitejšie piliere prežívania židovstva v diaspóre: na jednej strane historická stabilita založená na dedičstve Piatich kníh Mojžišových, na druhej zase schopnosť prispôbiť sa spoločnosti a jej vývojovým zmenám.

běrem z hesel pôvodného amerického vydání, a nadto nepřesným v prepisu. Proto jsme považovali takřka za nutné vydat rozšířené vydání, navíc podrobené důkladné revizi“.

Dojmy zo spomenutého doplnenia a spresnenia prepisu sú ambivalentné. V konečnom dôsledku potvrdzujú známu pravdu, že menej je niekedy viac. Čitateľ síce dostáva viac informácií, ale oveľa menej veselosti. Môže sa pobaviť i poučiť (až na výnimky, ale opäť v prvom rade na heslá, zaradených aj do skráteného vydania), no tiež nudiť či rozčuľovať. V závere svojej recenzie knihy Jidiš pro radost som sa kriticky vyjadril, že nechápem použité kritériá výberu z oveľa rozsiahlejšej pôvodiny. Spomenul som, že chýbajú napríklad heslá a (vtipy) na také známe a frekvencované pojmy, ako sú dybbuk, gefillte fiš, gonef, kadiš, kibicer, kiduš, klezmer, kloc, kohen, poc (čo je vraj ťažká urážka, oveľa horšia než šmok...), Purim, šabes, šames, šofar „a mnohé ďalšie“. Teraz Ota Ornesta chápem. Pravdepodobne je, že mnohé z hesiel v prvom českom vydaní vynechal jednoducho preto, že sú pre stredoeurópsky vkus príliš americké, prípadne nudné. Alebo nás len chcel uchrániť pred stratou ilúzií o Leovi Rostenovi? Nie je príjemné zistenie, že pri spracovaní niektorých hesiel sa javí skôr ako otravný „alter kaker“ než iskrivý učiteľ, ktorý sa v praxi usiluje dokázať, že považuje „historiku, anek-

dotu a vtip za pedagogický nástroj jedinečne účinnosti“.

Napriek tomu nepovažujem kúpu knihy Jidiš pro ještě větší radost za vyhodene peniaze a jej čítanie za stratený čas. Naopak: napriek občasnému hluchým miestam ponúka kultivovaných zábavu, umocnenú zaujímavými informáciami i inšpiratívnymi podnetmi. Pod dojmom Rostenových formulácií a vtipov som opäť raz s potešením siahol po osvedčených tituloch svojej „vtipnej knižnice“. Z nových aspektov som vnímal zasvätené komentáre Salcie Landmanovej. Mnoho ráz vydaný, vždy znovu rozširovaný a prepracovávaný hit Der jüdische Witz považujem za absolútny vrchol tohto žánru: veľmi ľutujem, že nik zo slovenských či českých prekladateľov a vydavateľov nenašiel odvahu priblížiť ho našej verejnosti. Každý záujemca o židovskú tematiku tu nájde nielen humor, ale predovšetkým zabudnuté realie kultúry a spôsobu života, ktoré síce zanikli, naďalej však ostávajú podmienkou pre pochopenie slávnych tradícií minulosti i menej lesklú realitu súčasnosti stredoeurópskeho židovstva. Vynechať som nemohol ani Kalinovu Tisíc a jeden vtip (1969). Kapitola Vtipy na kóšer spôsob má len tridsať strán. S dávkou nostalgie som si uvedomil, že v čase, keď vyšla, znamenala pre osemnásťročného mladého muža vstupnú bránu do „prekrásneho nového sveta“. Práve Kalina sformoval môj systematický

záujem o židovský humor. Znovu som si prelistoval dielko Daniela Lifschitzu Úsmevné židovské historky (Portál 2004). Trochu pre pobavenie, najmä však preto, aby som si overil, či tu nie sú podobné omyly ako v jeho predchádzajúcej zbierke Třistakrát ze židovského humoru (Portál 2001). Vtedy si autor (alebo prekladateľ?) pomyšľil podobne znejúce, no významovo protichodné pojmy šnoder (dobročinný dar) a šnorer (žobrák); teraz som nijaký podobný lapsus neobjavil...

Osobitný význam má pre mňa vážna a múdra kniha Židé žertují (Doplňek 2000). Leonid Stolovič v nej sústredil mnoho dobrých vtipov, výstižných aforizmov, vtipných definícií, najmä však čaro nechceneho: umožňuje spontánne porovnanie ruských realít s Rostenovým pohľadom na americké židovstvo. Výsledkom je zaujímavá konfrontácia fungovania židovskej komunity v rozdielnych spoločenských pomeroch. Oslovlila ma hneď úvodná veta Stolovičovej zbierky. Predstavuje vari najstručnejšiu zmysluplnú charakteristiku židovského humoru, akú poznám: „Nesmějte se před pointou. Nevíte, jestli nebude smutná.“ (Konkuruje mu, hoci z iného zorného uhla, snád len poľský zberateľ a odborník Kazimierz Moszkowski. Podľa neho „židovský vtip je niečo, čomu žiaden gój nerozumie a každý žid už pozná“). Stolovič ponúka čitateľom aj ďalšie „vtipobjavy“. Mnohé z nich reflektujú podmienky života v sovietskom Rusku, drsnejšie, než prinášajú naše skúsenosti: „Lepší Žid bez brady než brada bez Žida“; „Tak co Morici, jak se máš? Na Žida dobre“; „Nevíte jaké národnosti je Jelcin? No to snad ne!“.

Nové vydanie Rostenovej klasiky nás stavia pred paradoxnú otázku, či viac potešenia ponúka „radost“ alebo „ešte väčšiu radost“. Odpoveď nie je jednoznačná: osobne mi stačí menej, definitívne rozhodnutie však ostáva na čitateľovi.

Peter Salner

Bezplatný katalóg Knižného klubu, ako aj staršie čísla časopisu **Knihy & spoločnosť** si môžete objednať:

Knížný klub **Legenda**
Hlavná 87/49
925 28 Pusté Úfany

031 / 784 53 15

031 / 784 53 14

mail@kniznyklub.com

- ▲ Leo Rosten
- ▲ Jidiš pro ještě větší radost
- ▲ Preklad Richard Podaný, Ota Ornest
- ▲ Garamond 2004
- ▲ 345 strán
- ▲ 469 Sk

„Humorná“ zložka obsahuje viac ako 30 kníh. Vychádzali v rôznych dobách, štátoch a jazykoch. Zatiaľ posledným prírastkom je Jidiš pro ještě větší radost z pera Lea Rostena. Keď som ho zazrel na pultoch Artfóra, kupoval som bez váhania. Autor patrí medzi klasikov žánru, jeho dielo (najmä nesmrteľného a neopakovateľného Hymana Kaplana) mám veľmi rád a vlastným obe české vydania. Pri čítaní som sa cítil trochu ako v rozprávke o múdrej žene: uvedomil som si, že toto dielo (pod čiastočne odlišným názvom) vlastným aj nevlastným, poznám i nepoznám, že som ho recenzoval, no zároveň nerecenzoval. Vysvetlenie pri naša edičná poznámka. Okrem iného upozorňuje na skutočnosť, že „...doposud bylo k dispozici pouze vydání nakladatelství Academia (nazvané Jidiš pro radost), které však bylo vý-

Menej je niekedy viac. Jidiš pro ještě větší radost dáva viac informácií, ale oveľa menej veselosti.

Život ako vyvíjajúca sa sieť vzťahov

Fritjof Capra je pôvodným povoláním teoretický a kvantový fyzik, ktorý presedlal na filozofiu, podporu serióznejšej časti hnutia New Age a ekológov, vitalizmu, gestalt psychológie a na písanie populárno-vedeckých bestsellerov. Jeho kniha Tkáň života je živo písaný prehľad modernej histórie (zväčša posledných desaťročí) štúdia vzniku a udržiavania sa fenoménu zvaného život, a to z vedeckého, sociálneho a filozofického pohľadu.

- ▲ Fritjof Capra
- ▲ **Tkáň života**
- ▲ Preklad J. Pokorný, J. P. Ondok, H. Čížková, J. Knoppová
- ▲ **Prostor 2004**
- ▲ 296 strán
- ▲ 259 Sk

Na vysvetlenie fenoménu života Capra využíva prostriedky z interdisciplinárnej oblasti biológie, teoretickej fyziky a z teórie dynamických systémov. Hlbšie sa pritom zaoberá matematikou komplexity a teóriou disipatívnych štruktúr (od ekonomie, kultúry až po hurikány) a sebaorganizácie. V protiklade k descartovskému prístupu k skúmaniu sveta prostredníctvom analýzy jeho jednotlivých zložiek, teda redukcionizmu, zdôrazňuje nutnosť holistického videnia sveta a dôležitosť procesov a vzťahov oproti izolovaným materiálnym zložkám sveta. Z tohto spoločného uhla pohľadu sa snaží popísať fyzikálne, sociálne, biologické, psychologické, kognitívne a kultúrne fenomény. Spájajúcim prvkom je tu sieť vzťahov,

nech už medzi bunkami, organizmami, ekosystémami, sociálnymi systémami alebo v rámci planetárneho systému Gaie (z tohto pohľadu bol aj originálny názov knihy The Web of Life presnejší).

Caprovou snahou bolo vytvoriť jednotiacu teóriu skúmania života. Integrovaný pohľad sa mu však podaril iba sčasti, výsledkom je skôr užitočný prehľad jednotlivých moderných smerov výskumu, ponúkajúci solídny historický a teoretický základ pre ďalšie štúdium. Žiaľ, kniha už do určitej miery stratila aktuálnosť, originál bol publikovaný v roku 1996, a aj keď samotné fakty nestratili váhu, od tej doby sa na svetovom aj našom (alebo českom) trhu objavilo viac kníh, ktoré pojednávajú detailnejšie o jednotlivých zaujímavých témach výskumu, ktoré Capra rozoberá. Konkrétne môžeme spomenúť knihu Rogera Highfielda a Petera Covenaya Mezi

Caprovou snahou bolo vytvoriť jednotiacu teóriu skúmania života. Integrovaný pohľad sa mu však podaril iba sčasti.

chaosom a rádom. Hranice komplexity: Hľadání řádu v chaotickém světě, Jamesa Gleicka Chaos, Ilyu Prigogina a Isabelle Stengersovej Řád z chaosu, Benoita Mandelbrota Fraktály, Lynn

Margulisovej Symbiotická planéta, Sturta Kaffmana Čtvrtý zákon, Jima Lovelocka Gaia, nový pohľad na život na Zemi alebo Roberta Wrighta Morální zvíře. Capra tiež presadzuje teóriu kognície, pomenovanú Santiago, neurovedcov Humberta Maturanu a Francisca Varela, ktorá tvrdí, že živé systémy sú kognitívne systémy a život ako proces je proces kognície. Žiť znamená vedieť a na základe toho sa rozhodovať, nech už ide o amébu alebo delfína.

Pri spracovaní takeého záberu vedomostí, ako je v knihe Tkáň života, sa nedá vyhnúť nepresnostiam alebo zle pochopeným aspektom nových teórií. Môžeme však pochváliť recenzentku Fatimu Cvrčkovú, ktorá nepresnosti, predovšetkým z biológie a biochémie, uviedla v poznámkach pod čiarou na pravú mieru a doplnila aj najnovšie poznatky. Kniha môže pomôcť čitateľovi sa rozhodnúť, po ktorej pôvodnej literatúre by ďalej mal siahnuť. Tkáň života vo svojej dobe isto pôsobila ako intelektuálna výzva, ale Capra na podporu svojich argumentov podporujúcich vytváranie trvalo udržateľnej spoločnosti v rámci ekopolitiky, sociálnej teórie a politickej filozofie až pričasto zabíja do špekulácií namiesto analýzy faktov (napríklad tvrdí ako fakt, že kromaňonci mali plne vyvinutý jazyk) a jeho názory sú niekedy podporované násilným emocio zafarbeným výberom faktov, ktoré sa mu hodia. Caprove postoje sú napríklad často v rozpore s Darwinovou paradigmatom.

Ako príklad môžeme uviesť Caprovo tvrdenie, že ľudia budujú spoločnosti založené na dominancii a podriadenosti, zatiaľ čo príroda dáva prednosť rovnostárstvu „sietí“. Proti tomu sa dá veľmi ľahko argumentovať tým, že sieť vzťahov je aj v hierarchicky organizovanej spoločnosti, a okrem toho sa hierarchická organizácia nachádza aj v prírode, od nám najbližších šimpanzov až po známe „pecking order“ u sliepok. Zatiaľ čo kniha prehľadne a korektne opisuje vývoj systémov myslenia, snaží sa popritom aj vnútiť čitateľovi „politicky korektné“ hodnoty, ktoré napriek autorovej argumentácii nemajú základ v prírode. Autor tak ignoruje sociobiológiu a evolučnú psychológiu.

Kontroverzné, provokujúce postoje však nie sú u Capru nič prekvapujúce, jeho čitateľi si už na to mohli zvyknúť z jeho predchádzajúcich bestselleroch Tao fyziky a Bod obratu, kde kombinuje fyziku a mysticismus.

Napriek uvedeným nedostatkom ide o veľmi príťažlivé čítanie, v ktorom si isto každý nájde preňho zaujímavé nové fakty. Pre mňa osobne to napríklad bol pôvod dnes značne využívaného slova emergencia, o ktorom som sa až v tejto knihe dočítal, že ho zaviedol filozof Broad už v 20. rokoch 20. storočia. Tiež celý druhý oddiel knihy nazvaný Vzostup systémového myslenia bol pre mňa veľmi zaujímavý.

Je ťažké napísať ľahko čitateľnú a pritom netriviálnu, komplexnú, zaujímavú, populárno-vedeckú knihu pre širokú verejnosť, ktorá v človeku vyburcuje túžbu dozvedieť sa o niektorých témach knihy viac. Caprovi sa tento cieľ podaril. Že pritom na podporu svojich ekologických názorov niekedy používa argumenty, s ktorými by sa dalo s úspechom polemizovať, je iba malá daň za potešenie čítať túto knihu.

Jiří Pospíchal

Téma:

Nemanifestačná architektúra

RODINNÝ DOM, KRAKOVO, LUBLANA, SLOVINSKO

Andrej Hrausky: Dom XXS

RODINNÝ DOM V LAMAČI

Henrich Pfiko: Veľkosť malého

RODINNÝ DOM V ŠENKVICIACH

Matúš Vallo: Japonsko-slovenský domov

POLYFUNKČNÝ OBJEKT –

MAXOV DOM, BRATISLAVA
Zuzana Čerešňová:
Maximálne premeny Maxovho domu

DISKUSIA

Vežové domy: Potrebujeme koncepciu?

PROJEKTY

City Business Centrum, Vuka Karadžiča, Bratislava
Obytný súbor III Towers, Bajkalská ulica, Bratislava
Obytný dom „obydick“ Račianska ulica, Bratislava
Ružinovské centrum, Bratislava – Ružinov

FORUM

Wonderland 4, Amsterdam
Vstúpte a posadte sa v Galérii Varias v Žiline
Z Košíc do Medzilaboriec... a o iných neznámych miestach
Carlo Baumschlager a Dietmar Eberle v Bratislave
Prednáškový cyklus Katedry architektonickej tvorby VŠVU

RECENZIA

Diagramy tentoraz nie denníkové

INÁ KULTÚRA

- ▲ Fedor Gál a Michal Ač
- ▲ **Cesta do Indie**
- ▲ F. Gál vlastným nákladom 2005
- ▲ 206 strán
- ▲ nepredajné

Nie je zvykom uvádzať v K&S knihu, ktorá nie je určená verejnosti. To, že teraz robíme výnimku, má niekoľko dôvodov. 1. Fedor i Michal sa už pár desiatok rokov v slovenskom intelektuálnom prostredí nie iba pohybujú, ale ho i významne ovplyvňujú. 2. Iste nebolo ľahké rozhodnutie vydať spoločnú e-mailovú komunikáciu (pochádza z rokov 2003 až 2004) nie že by sa korešpondencia nevydávala, ale zvyčajne to býva až posmrtné a (lebo) s odstupom času. Navyše, elektronická komunikácia má svoje špecifiká a preniesť jej záznam do knižnej podoby je ošemetná záležitosť. 3. Ťažko si predstaviť dvoch intelektuálov, ktorých by život dostal do odlišnejších pozícií (pravda, ak nemáme na mysli situácie extrémne). To dodáva na hodnotu nielen ich komentovaniu médií a slovenskej spoločensko-politickej scény a jej aktérov, korešpondenčnému riešeniu vlastných tráum z minulosti (Kultúrny život, Nežná revolúcia atď.) či len tak obyčajným ponosám na život a jeho každodenné výhry a prehry. 4. A tak to nie je len čitateľský voyerizmus či zlomyseľná potecha z toho, ako to „niekomu dali“, čo posúva túto knihu z ruky do ruky. 5. Cesta do Indie sa dá čítať ešte inak, a to je ďalší možný význam knihy – ako jedna z materializácií životného zlomu: zadať do tlaču knihu plnú osobných hodnotení, pôvodne určených len pre jedného čitateľa, hneď nato odísť na pár týždňov na cestu po Indii, po návrate oslava okrúhlych narodenín a na nej všetci pozvaní dostanú svoj číselovaný výťah. A potom neostáva už nič iné, ako začať nový (iný?) život. Ako po ceste do Indie.

Vladimír Kvasnička

Polemika

Múdrosť ako problém: Ešte raz z pohľadu umelej inteligencie a kognitívnej vedy

V K&S 1/2005 psychológ Imrich Ruisel publikoval esej Múdrosť ako problém, venovanú okrem iných knihe Prečo robia múdri ľudia hlúposti, redigovanej americkým kognitívnym psychológom Robertom J. Sternbergom (prededávnom mu bol udelený čestný doktorát na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre). Tento autor je známy širokej odbornej verejnosti vďaka svojej vynikajúcej učebnici Kognitívna psychológia (Portál 2002), ktorá v súčasnosti patrí medzi základné učebné texty. Kniha Prečo robia múdri ľudia hlúposti na populárnej úrovni vysvetľuje rôzne kognitívno-vedné (alebo kognitívno-psychologické) mechanizmy vzniku omylov pri riešení problémov. Hlúposť v tejto knihe sa nevzťahuje na mentálnu retardáciu, poruchy učenia a ani na žiadne iné bežné označenie ľudí s nízkym IQ. Skôr sa autori jednotlivých príspevkov zameriavajú na tých ľudí, ináč veľmi inteligentných, ktorí pri riešení nejakého problému vykonali hlúpe rozhodnutie. V kognitívnej vede sa tento problém označuje ako „ohraničená racionalita“, v rámci ktorej sa študujú mentálne modely nášho rozho-

dovania v zložitých situáciách. Mnohé experimentálne pozorovania ukazujú, že len s určitou licenciou básnika môžu byť ľudia označení za racionálne bytosti, ktoré dokonale zvažujú svoje rozhodnutia, pričom majú ideálny prístup k informáciám a k výpočtovej technike, pomocou ktorej zvolia racionálne (t. j. optimálne) riešenie problému. Opak je pravdou, pri riešení zložitých situácií, kde poznáme len veľmi nedokonalé správanie sa študovaného systému, využívame jednoduché heuristické modely, ktoré vo väčšine prípadov majú veľmi ďaleko k racionálnym modelom. Štúdium usudzovania, rozhodovania, výberu a ohraničenej racionality už viac ako polstoročie patrí medzi oblasti výskumu psychológie. V súčasnosti je táto problematika intenzívne študovaná v kognitívnej psychológii (v spolupráci s umelou inteligenciou), najznámejšími predstaviteľmi tohto smeru sú psychológovia D. Kahneman a A. Tversky (zakladatelia kognitívnej ekonomie), ktorí vykonali rozsiahle psychologické teoretické a experimentálne výskumy ekonomickej racionality pri rozhodovaní a usudzovaní.

D. Kahnemanovi spolu s V. Smithom bola v 2002 udelená Nobelova cena za ekonómiu (A. Tversky v roku 1996 predčasne zomrel).

Imrich Ruisel rozvíja predstavy o múdrosti, ktoré takmer vôbec nesúvisia so Sternbergovou knihou, preto sa pokúsím načrtnúť koncepciu „múdrosti“ z pohľadu kognitívnej vedy. Základný problém pri špecifikácii tohto pojmu je jeho odlišenie od pojmu inteligencia, ktorá je v kognitívnej vede chápaná ako schopnosť vykonávať kognitívne aktivity (rozpoznanie, riešenie, zovšeobecňovanie a pod.). Čím sa odlišuje múdrosť od „štandardnej“ inteligencie, aké mentálne reprezentácie navyše musia obsahovať moduly zodpovedné za inteligenciu v ľudskom mozgu (v myšli), aby sme mohli povedať, že inteligencia prechádza do múdrosti? Hľadaním odpovedí na podobné otázky si kognitívna veda pred časom úspešne poradila s podobným „efemérnym“ problémom, akým je kreativita a analógia. Môžeme akceptovať názor Imricha Ruisela, že „múdrosť je pojem rezervovaný pre špecifickú formu poznania“. Ale potom

si musíme položiť otázku, aká je štruktúra, podstata a mentálny model tejto špecifickej formy poznania? Pri hľadaní odpovedí na tieto otázky v rámci kognitívnej vedy a umelej inteligencie sa stretávame s neriešiteľným problémom dodatočnej špecifikácie múdrosti, jej odlišenia od inteligencie. Azda niekto môže namietkať, že kognitívna veda má silne redukcionistický charakter, a preto nemá vhodný pojmový aparát na analýzu pojmu „múdrosť“, ktorý na rozdiel od pojmu inteligencia má nespochybniteľné humanitno-historické a etické aspekty. Tento názor môžem akceptovať, ale potom si nie som istý, či v rámci scientistickej a prirodovene orientovanej psychológie problém múdrosti je „uchopiteľný“. Hľadám je určitým riešením možnosť chápať múdrosť ako určitý veľmi špecifický modus sociálnej inteligencie a oddeliť ju od štandardnej (kognitívnej) inteligencie, ale aj potom zostáva stále neriešeným problémom jej mentálna reprezentácia (model) v myšli.

OBJEDNÁVKA PREDPLATNÉHO ČASOPISU – Knihy & spoločnosť

Objednávam si:

..... ks ročné predplatné (240,- Sk), ks polročné predplatné (120,- Sk)

Platbu za predplatné vykonám týmto spôsobom:

- Poštovou poukážkou typu „H“ na adresu: L.K. Permanent spol. s r. o., pošt. prieč. 4 (Monika Herbergerová) 834 14 Bratislava 34
- Preplatením vystavenej faktúry: IČO/DIČ:

Meno/Firma:, Ulica/Číslo:, Mesto/PSČ:

Telefón:, Dátum: Podpis:

L. K. Permanent spol. s r. o., tel. 02/44453711 fax 02/44373311, e-mail: lkperm@lkpermanent.sk, www.lkpermanent.sk

Autori čísla

Michal Ač

pochádza z Jablonca nad Nisou, vyštudoval novinárčinu, pracoval v Rudom práve, Pravde, Nedeľnej Pravde, Kultúrnom živote, Športe, Novom čase a najnovšie v Sme, kde sa venuje najmä popularizácii vedy

Daniel Gerbery

sociológ, v súčasnosti pracuje v Stredisku pre štúdium práce a rodiny, zaoberá sa otázkami sociálnej inklúzie, chudoby a analýzami sociálnych systémov

František Gyárfás

informatik, učí predmet filozofia internetu na VŠMU, prispieva do viacerých médií, píše filmové recenzie, ale aj fejtóny, eseje a vedecké mystifikácie, v týchto dňoch mu vo vydavateľstve Slovart vychádza kniha Tichí spoločníci

Ivan Hulín

prednosta Ústavu patologickej fyziológie LF UK, autor a zostavovateľ viacerých odborných i všeobecnejšie zameraných kníh, začiatkom apríla obdržal za výskum v oblasti patofyziológie prestížne celospoločenské ocenenie Krištáľové krídlo

Miloslava Kodoňová

publicistka, venuje sa filozofii, religionistike, teológii, médiám a umeniu

Ladislav Kováč

profesor biochémie na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, venuje sa kognitívnej biológii, po novembri 1989 bol deväť mesiacov ministrom školstva

Vladimír Kvasnička

pôsobí na Fakulte informatiky a informačných technológií STU, jeho výskum je zameraný na subsymbolickú umelú inteligenciu, evolučné algoritmy a kognitívnu vedu, prednáša logiku, diskretnú matematiku, evolučné algoritmy a teóriu neuronových sietí

Adela Kvasničková

sociologička, pracuje na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, venuje sa sociológii kultúry a sociológii náboženstva

Martina Nemethová

vyštudovaná etnologička, v rámci doktorandského štúdia sa venovala problematike elitných skupín v dedinskom spoločenstve v prvej polovici 20. storočia, momentálne sa snaží skĺbiť viacero oblastí sociálno-kultúrno-spoločenského uplatnenia

Zuzana V. Očenášová

pracuje v organizácii zaoberajúcej sa skúmaním Balkánu a oblastí bývalých sovietskych republík, predtým ako redaktorka SME, po večeroch sa trochu venuje tancu a pohybovej analýze

Vladimír Petřík

literárny historik a kritik, zaoberá sa problémami slovenskej literatúry 20. storočia, už niekoľko desaťročí píše referáty o knihách, predovšetkým pôvodnej tvorby

Sylvia Porubánová

sociologička bratislavského Strediska pre štúdium práce a rodiny, zaoberá sa problematikou rovnakých príležitostí mužov a žien, ľudskoprávnymi a rodovými aspektmi antidiskriminácie

Jiří Pospíchal

pracuje na Fakulte informatiky a informačných technológií STU, kde prednáša algoritmizáciu, evolučné algoritmy a diskretnú matematiku

Juraj Potančok

vyštudoval sociológiu na Fakulte humanistiky Trnavskej Univerzity

Peter Salner

etnológ, pracuje v Etnologickom ústave SAV, autor mnohých knižných publikácií, napr. Prežili holokaust, Premeny Bratislavy 1939 – 1993, (môj) židovský humor

Ján Šalgovič

žije v Mníchove a je úradným prekladateľom a publicistom, v rokoch 1984 – 1995 pôsobil ako redaktor a komentátor mníchovskej rozhlasovej stanice Slobodná Európa, rokoch 1995 – 2003 bol stálym spolupracovníkom Slobodnej Európy so sídlom v Prahe

Mariana Szapuová

filozofka, učí epistemológiu a feministickú filozofiu na Katedre filozofie dejín filozofie FiF UK

Štefan Šlachta

kritik a historik modernej architektúry, pôsobí na Katedre teórie a dejín umenia VŠVU, v súčasnosti je aj prezidentom Spolku architektov Slovenska

Michal Šmigel

historik, odborný asistent novovekých dejín na Katedre histórie FHV UMB v Banskej Bystrici, venuje sa problematike migračných a opčných procesov v povojnovom Československu, ruskej a ukrajinskej emigrácie, utečencom zo ZSSR a pôsobeniu UPA na Slovensku

Martin Vančo

historik umenia, pracuje v Ústave dejín umenia SAV, zaoberá sa dejinami ranostredovekej architektúry, modernou slovenskou grafikou, autor knihy Grafík, inšpirácia, múza a život – Albín Brunovský a jeho škola

Milan Zemko

historik zaoberajúci sa dejinami Slovenska v medzivojnovom období a stredoeurópskou problematikou, vo vydavateľstve Kalligram vydal knihu Slovensko – krajina v medzichase

Vladimír Zvara

hudobný historik, špecializuje sa na dejiny opery, odborný asistent na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, externe učil v Prahe a Bayreute, ako dramaturg spolupracuje s Operou SND

Celoživotní sprievodcovia

Knihy môjho života? To je otázka pre človeka, ktorý už odžil kus života. Mladému človekovi sa o živote ťažšie rozpráva. Starému však zložitejšie. Prvú knihu – I ja už čítam (s ilustráciami Vincenta Hložníka) – som dostal pod stromček. Chodil som vtedy do prvej triedy ľudovej školy. Čítať ma naučila mama, lebo do prvej triedy sme chodili iba štyri mesiace. Boli to vojnové časy.

Patrim ku generácii, ktorá sa nadchýnala čítaním verneoviek a dobrodružnej literatúry. Spomínam si na román Päť týždňov v balóne, na kapitána Nema, na nádherné zážitky z knihy Raketou na mesiac a iné. Moje detské a chlapčenské sny – dožiť sa toho – sa stali realitou. Je to úžasné, že som žil v takom čase. Pamätám si, ako som spolužiakom rozprával cez prestávky príbehy z knihy Raketou na mesiac, ako som im opisoval stav beztiaže a iné, dovtedy fantastické predstavy. Pamätám sa aj na prednášku Ludmily Pajdušákovovej, ktorú mala v kine Úsvit v Žiline v roku 1953, keď ako erudovaná astronómka z observatória na Lomnickom štíte a na Skalnatom plese hovorila o tom, že zemskú tiaž, gravitáciu nemôžeme prekonať, lebo raketa by musela dosiahnuť rýchlosť 11,2 km/s a že to technicky nie je možné. A ja som si želal, aby to bolo možné! Pamätám sa, že hovorila aj o objavení kométy, ktorá dostala po nej pomenovanie.

Náš dospelo-nedospelý život sa preplietal so zážitkami našej mladosti. Cítil som sa ako „dospelák“, keď som v mojom 15. roku išiel s priateľkou v Žiline do divadla. Mal som otcove poltopánky a aj jeho klobúk. Mój zážitok bol komplexný. Dôkazom je to, že si doteraz pamätám aj obsah divadelnej hry. Všeobecne si myslím, že sme sa radi cítili „veľkými“, no nemali sme mindráky z nášho veku. Veľké však boli naše ciele.

Spojenie s vedeckou spisbou má núti udržiavať moja pozícia odborného redaktora a šéfredaktora Bratislavských lekárskeho listov, ktorá presiahla už 25 rokov v nepretržitosti. Neusiloval som sa príliš expandovať mimo mojej profesie. Vyhľadával som však prostredie umelcov a vzdelancov. Vedel som ich počúvať hodiny. Mal som príležitosť stretávať sa s mimoriadnymi ľuďmi, s profesionálnymi filozofmi a filozofmi života. Vo filozofickej literatúre som mal a mám veľkú záľubu. Usiloval som sa pochopiť, že „byť tu“ je aj povinnosťou, ktorú treba vyplniť podľa svojich schopností, nie iba pre seba, ale aj pre ľudí, pre spoločenstvo, ktorého sme súčasťou. Súčasný svet je mimoriadne nebezpečný v tom, že pomaly každý si už myslí, že „všetko sa dá“. Ľudský organizmus, „jeho software“ je nateraz neobslahateľný. Spomínam si na všetkých fantástov, ktorí predsa len cívil pred zložitou, napríklad nášho mozgu a hľadajú teraz iné riešenia. Som príliš pripútaný ku komplexným mechanizmom, ktoré operujú v ľudskom organizme. Jednoduchosť chápania mi naháňa hrôzu z nebezpečia, ktoré prináša. Aj Einstein hovorieval, že zjednodušovať možno, ale nie príliš. Feynmanovská simplifikácia nie je neúčinné zjednodušenie. Povzniesť myseľ mi pomáha každá kniha od Richarda P. Feynmana od fyzikálnych zákonov až po kvantovú elektrodynamiku. Teraz je akosi v móde teória všetkého. Myslim si, že ani nie tak celkom časovo. Einstein strávil veľa rokov nad touto teóriou, ktorá ho až natoľko opantávala, že nevychádzal dlho zo svojho bytu a uvažoval, počítal a premýšľal. Niektorí z jeho blízkeho okolia hovorili, že desiatky ostatných rokov svojho života neplodne premárnil nad touto teóriou. Mňa očarila Weinbergova kniha Snění o finální teorii, neskôr Teorie všeho od Barrowa a naostatok Hawkingova Teória všetkého. Literatúra tohto druhu, spolu s vedeckou a odbornou medicínskou literatúrou

Foto archív autora

sa nemôže absorbovať jednoducho. Štúdium tejto literatúry je veľmi náročné – unavuje. Priznávam sa, že vždy čítam dve knihy naraz, napríklad Molecular Basis of Cardiovascular Disease od Braunwalda a popri nej Dostojevského. Inokedy Kvantový svet od Polkinghorna a Rúfusa či Hviezdoslava. O Dostojevskom sme napísali spolu s profesorom Žuchom samostatnú stať v knihe Rozhovory. Rúfusa obdivujem. Jeho básne sú pre mňa príťažlivé, ale jeho filozofické úvahy sú pravdivé a odhaľujú prapodstatu. Opakované čítanie býva novým, objavným pohľadom. Teším sa, že jeho zamyslenie nad Patofyziológiou je ozdobou tejto knihy a že jeho básne uvádzajú dva diely knihy o vedeckom bádaní. Sú to básne, ktoré napísal pre tento účel. Rúfus je filozof a básnik vesmírnych rozmerov.

Vedecká literatúra je ako matematika. Život v jeho komplexnosti a zložitosti nie je však iba matematikou. Literatúra, vzácné knihy nie sú pre mňa zábavou, ani prostriedkom pre miňanie času. Knihy dvíhajú ľudí na piedestál človečenstva. Myslim si to.

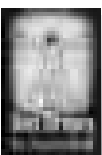
Ivan Hulín

Č o s a k u p u j e

fiction

1.

Dan Brown:
Da Vinciho kód
(Slovart)

Dan Brown:
Da Vinciho kód
(Slovart)

Dan Brown:
Da Vinciho kód
(Slovart)

2.

Dan Brown:
Bod klamu
(Slovart)

Dan Brown:
Bod klamu
(Slovart)

Dan Brown:
Bod klamu
(Slovart)

3.

Dan Brown:
Anjeli a démoni
(Slovart)

Dan Brown:
Anjeli a démoni
(Slovart)

Dan Brown:
Anjeli a démoni
(Slovart)

nonfiction

1.

Tivadar Ortvy:
Ulice a námestia
Bratislavy – Mesto
Františka Jozefa
(Vydavateľstvo PT)

Slovensko hľadá
SuperStar
(knih + CD)
(Ikar, SonyBMG)

Miloš Zeman:
Jak jsem se mylil
v politice
(Ottovo
nakladatelství)

2.

Naďa Hrková:
Dejiny hudby II.
Renesancia + CD
(Ikar)

Kol. autorov:
Obrazový atlas
Slovenska
(Slovart)

Tivadar Ortvy:
Ulice a námestia
Bratislavy – Mesto
Františka Jozefa
(Vydavateľstvo PT)

3.

Soren Kierkegaard:
Bázeň a chvenie
(Kalligram)

Dušan Meško,
Dušan Katusčák
a kol.:
Akademická
príručka
(Osveta)

Taliansko očami
labužníkov
(Slovart)

Knihy a spoločnosť (K&S) Vydáva: Ing. Frederik Nemeth, *FAN studio Redakcia: Damas Gruska (šéfredaktor), Martina Nemethová (vedúca redakcie) Redakčný kruh: Egon Gál, Tatiana Jajcayová, Dana Kršáková, Zuzana Kusá, Ľubomír Tomáška Adresa: Stará vinárska 3, 811 04 Bratislava tel.: +421/2/5463 0088, 5441 5036 fax: +421/2/5463 0089 e-mail: kas@fan.sk Internet: www.fan.sk/kas Jazyková úprava: Marta Hollá Vizualná koncepcia: Layout JS. Grafická úprava: *FAN studio Tlač: OFPRINT, Magnetová 11, 831 04 Bratislava Rozširuje: Mediaprint-Kapa a knižní distribútori Registračné číslo: MK 3240/2004, ISSN 1336-5584. Uvádzané ceny kníh sú orientačné. Príspevky bez uvedenia mena autora a uverejnené pod skratkou (K&S), s výnimkou reklamných bannerov a inzercie, sú stanoviskom redakcie. Nevyžiadané rukopisy nevraciamy. Rebríčky vychádzajú z kníh sú zostavené na základe údajov za predchádzajúci mesiac. Objednávky na predplatné prijíma: L.K. Permanent spol. s r. o., pošt. prieč. 4, 834 14 Bratislava 34, tel.: +421/2/44453711, fax: +421/2/44373311, e-mail: lkperm@lkpermanent.sk

Časopis vychádza s láskavým príspevkom CREDIT SUISSE LIFE & PENSIONS, Občianskeho združenia Index a Ministerstva kultúry SR.